

תמונות וצללים מחיי היהודים במאזפבקה

שלום-עליכם בעברית. לא ידוע נוסח של הסיפור ביידיש. תרגום של הסיפור הופיע ב'פאָרגעסענע בלעטלעך', עמ' 62—78, ללא ציון שמו של המתרגם.

במקור צוין הפרק השלישי בטעות באות ד.

על מוטיב האוצר, התפתחותו וגלגוליו ביצירתו של שלום-עליכם כתב דן מירון, 'שלום-עליכם, פרקי מסה', רמת-גן 1970, עמ' 159—166, 198—210. דבריו של מירון מעוניים תיקון מהותי. הסיפור 'האוצר' בעברית קדם ללא ספק ל'דער אוצר' ביידיש. טעותו של ד. מירון נובעת מן ההנחה ש'דער אוצר' היה כלול בתוך ספרו של שלום-עליכם, 'אָ בינטעל בלומען, אָדער פּאָעזיע אָהן גראַמען', ברדיטשוב תרמ"ח. 'דער אוצר' אינו מופיע ב'צירור פרחים' זה משנת 1888. הוא נכלל באוספים מאוחרים של כתבי שלום-עליכם ביידיש בסידרה 'בלומען' (פרחים), שאינה אלא מבחר מתוך הספר משנת 1888 בתוספת תרגומים של 'פרחים' שפורסמו קודם ברוסית בעיתון *Одесские новости* בשנת 1892 (השווה 'אָלע ווערק', מוסקבה, כרך 2, עמ' 338—339) וראה על כך במבוא, בהערה מס' 10. 'דער אוצר' הופיע שנית ברוסית בשנת 1898, ולראשונה הופיע ביידיש בתוך 'אָלע ווערק', וארשה, כרך ד, עמ' 68. ואכן הדעת נותנת, שהרשימה הקצרה ברוסית והתרגומה המאוחר ליידיש, המעלה את השלום בקרב היהודים כתנאי למציאת האוצר וכאוצר עצמו, אינה אלא סיכום ומסקנה מן הסיפור 'האוצר' העברי, שקדם לרשימה זאת. והשווה התרגומים של 'דער אוצר' לעברית ב'העולם', גליון מס' 28—29 משנת 1911, עמ' 18 (כנראה משל י.ד. ברקוביץ), וכן בעמ' 200 בספרו של ד. מירון.

[א]

+ המאזפבים הם בעלי צדקה ופורנים גדולים מאין כמוהם. המאזפבי זורע צדקות על ימין ועל שמאל, יפזר כסף כאפר ושקלים כנמלים בעיניו, פותח את ידו ומשביע לכל חי רצון, גם את העני ואת הגר עמו.

— ריבוננו של עולם — על זאת **יהפלא** כל אחד — ריבוננו של עולם, אב הרחמים! הן לך הכסף ולך הזהב, ומה ממך יהלוך אם אעשה עושר ואהיה ליגבירי בין אחי העניים והאביונים? האיוני כדאי והגון לכך? אלי, אלי! הראני-נא את חסדך, הראני-נא נפלאות מעשיך וזכני **בגורל הגדול** הפעם, וייטב גם לך בגללי, כי אעבדך ביראה והטוב בעיניך אעשה ולנדבות לבבי אין קץ: **1** לבית-הכנסת הנני נודר כך וכך, **2** לבית-הרחצה, להבדיל, כהנה וכהנה, **3** ליתלמוד תורה מנה יפה, **4** לביקור הולים מנה אחת אפיים, **5** וצדקה לעניים **6** ולהברות 'סומך נופלים', 'רופא הולים' ו'מתיר אסורים' וכו' וכו' וכו'.

גפילה
זולקאט

האוצר

כללו של דבר — המאזפבים הם בעלי צדקה ופורנים גדולים מאין כמוהם; ואם תראה או תשמעו כי עניי מאזפבקה ואביוניה ירעבו ללחם, ונערי ה'תלמוד תורה' ערומים יהלכו וחשופי שת, ובית-הכנסת נורא הוא על כל סביביו וקירותיו נטו לנפול, ובית-המרחץ... — אך פה אשאירה-נא מקום גם **להקורס** **פונדט** **1** **ממאזפבקה** להתגדר בו; יהי לו אשר לו, ולמה אגזול את כבשת הרש? — את כל זאת אם תראו או תשמעו, אל-נא תתפלאו, כי עוד לא זכה אף אחד מהם בגורל הגדול, ובכל זאת בעלי צדקה הם ופורנים גדולים מאין כמוהם, וגם בעלי בטחון ואמונה המה שאין על עפר משלם; כולם כאיש אחד יאמינו, כי **בוא 'יומם הטוב'** וההצלחה תאיר להם פניה והאושר יעמוד לימינם, **ואף-על-פי שיתמהמה, בכל זאת יחכו לו, ל'יום הטוב', בכל יום שיבוא.**

→ **שוטט-נא במלוא כל רחבי תבל וראו ובקשו בכל ארבע כנפות הארץ, אם תמצאו עיר, אשר יושביה ישאפו להון ועושר כיושבי מאזפבקה. העושר הוא כל מעיינם, את שמו ישאו על לשונם כל הימים והוא ידובב שפתותיהם גם בתנומות עלי משכב, ואין גם אחד מהם, אשר אין עושר שמור לו, אך לא מסחרם ואתגנם או מעמל כפיהם לאט-לאט, כי אם לפתע פתאום, מבלי משים ובאפס יד — 'מן השמים ישליכו למו'! לערב ילין דל חלכה ולבוקר — עושר, רינה וצהלה! אלפים, עשרת אלפים, מאה אלפים... היד ה' תקצר? מאין באה להם תאוה עזה כזאת? במאזפבקה לא יצמחו אדירי כסף ככמהין ופט-ריות, אָל טל וָאָל מטר עליהם, כעשב הארץ לא יציצו; ונהפוך הוא **אצלנו** העניות מתהלכת בעיר קוממיות, אביוני אדם ירבו מיום ליום, כל שערי הפר-נסות נגעלו וכל מקורי המחיה נסתמו, ויאנחו בני ישראל מן המיצר ויתהלכו כצללים מבלי דעת את המעשה אשר יעשון למצוא טרף לביתם... אולם אחי **המאזפבים** בעלי בטחון ואמונה הם שאין דוגמתם בעולם, יושבי גיי-צלמוות הלזו עודם יושבים ומצפים לנסים ונפלאות, עודם יושבים ומחכים ליונים צלויות, אשר העופינה ישר אל פיהם מבלי יעבטון אורחותן. באמונה ובטחון יחיה פה היהודי מראשית השנה ועד אחרית שנה. ומי הוא הנותן להם בטחון גדול כזה אם לא **ברקה הקולקטור** **2** המוכר שטרי גורלות, ה'זכסים' וה'ברוינושווייגים' **3**? למאות ולאלפים יחלק הקולקטור הזה את שטרותיו בין יהודי מאזפבקה, ואין בית אשר אין שם שטר כזה, וכולם, כאיש אחד, יחכו ליום הפור הוא הגורל; ואף אם עדיין לא זכה שם אף אחד בגורל, בכל זאת**

חפזון
ימינו (ה,ל)

1 כתב. 2 כאן: מפיץ של כרטיסי-הגרלה.
3 'זכסים' ו'ברוינושווייגים' — כרטיסי-הגרלה נפוצים, שנקראו על-פי מקומות הוצאתם.

1

יקוו כי יבוא יום, ואף-על-פי שיתמהמה עם כל זה יחכו לו.

'איש חסיד היה בלי מזון ומחיה'... התזכרו עוד קורות האיש החסיד ההוא 'בלי מזון ומחיה' ומה הגיע אליו? הבה אספר לכם מעשה שהיה לא באיש חסיד אהד, אך בעיר המלאה לה אנשים חסידים 'בלי מזון ומחיה'; לא באליהו הנביא, אך באשה עבריה, אשה כשרה וצנועה, אשה חכמה...; לא בשמונה מאות אלף זהובים, ככתוב בזמירות למוצאי שבת, אך במאתים מיליון רובל כסף! 200,000,000! באוצר בלום, בעפרות זהב אין קץ!

[ב]

הדבר קרה ויאת בסוף המאה הי"ט למניין שאנו מונים פה באירופה ובשאר הארצות הנאורות, בשנת ה'תרמ"ט ליצירה. בשנה הזאת, ביום עשתי עשר לירח זיו, בכך וכך לספירת העומר, והקול עבר במחנה העברים במאזפבקה, כי באה האשה, אשר בידה מפתחות האוצר, כי באה למאזפבקה — ותהום העיר.

את שמע האשה בעלת האוצר אומנם שמעו זה כבר, עוד לפני חג הפסח. הכול ידעו כי שם בערים הקרובות או הרחוקות מזה סובבת הולכת האשה הזאת ובכל מקום בואה — אושר ועושר בכנפיה לעניי אדם; כל הרוצה בא וקונה חלקו באוצרה. מה מאושרים המה בני הערים ההן! יש קונה עולמו בשעה אחת! הנה אושרכם מונח לפניכם, משכו וקחו, שלח את ירך ואהו בו וקח כטוב בעיניך, מלא את אמתחותיך, שקיך וארונותיך — 200,000,000. אטו מילתא זותרתא היא? מאתים מיליון כיכר כסף — אהה, אלוהי הכסף והזהב!... איה מקומו ואיככה הגיע האוצר ליד האשה — לא ידע כל איש. אולם עתה בבוא בעלת האוצר למאזפבקה להתמהמה בה אך ימים מספר, יען כי עוד מעט, בעוד שניים-שלושה שבועות תוציא לאור תעלומה ותפתח שפוני טמוני האוצר — עתה גודע הכול, אין דבר נעלם מאתנו עוד!

שם בכפר הרקובקה אשר סמוך למאזפבקה מנוחתו כבוד, יום ערב שבו עות דהאי שתא הוא יום הכסא להוציא מחיק האדמה את המטמון, אור הגנוז, ומקומו בגיא בין שני הרים, שם במקום, אשר עליו נהרג האדון פלוני אלמוני, אשר ניסה לחפור ולהוציא את המטמון בטרם הגיע זמנו להיגלות. את האוצר הזה טמן בעמקי האדמה לפני שנים רבות מאוד השר המצביא לצבא הקוזאקים הנודע בשמו מאזפה, בו ימצא במזומנים סך 200,000,000 שקל כסף, מלבד המון כלי כסף וזהב, פנינים ואבני חפץ למכביר אשר אוספו בהמון כדים וסירי נחושת וברזל. עומק האוצר שבע אמות ודלת נחושה עליו מלמעלה

וסגורה הוהם צר במגעול של זהב, אשר יפתח במפתח פו, והמפתח נמצא עתה ביד האשה העבריה הזאת. אך איזה הדרך בא המפתח אל ידה? הללו אומרים: מאזפה איבד את המפתח וימצאהו איש יהודי ושמו 'משה הארוך' ויורישו לבניו אחריו, ויכתוב למו גם שטר צוואה; הבנים הורישוהו לבניהם אחריהם, וכה נתגלגל המפתח מיורש ליורש כמה דורות, עד כי בא ליד האשה הזאת החיה אתנו כיום. בשטר הצוואה אשר כתב 'משה הארוך' לפני מותו נאמר באר היטב כי למועד מועדים וחצי מועד, ביום ערב שבועות לשנת ה'תרמ"ט ליצירה, כעלות השחר, ייגלה וימצא האוצר, וכל הנוגע באוצר בטרם בוא היום ההוא מות יומת, וכאשר עין בעין ראינו את אהרית האדון אשר גם לו נגלה רז זה ויתחכם לדחוק את הקץ ולהעביר אליו את בחלת היורשים העברים; הלא מידו היתה לו זאת ואחריתו עדי אובד.

והללו אמרו: לא כי! לא מאזפה טמן את האוצר כי אם גונטה ימ"ש, ולא פה בסביבות מאזפבקה, כי אם בעיר אומאן. ומעשה שהיה כך היה: איש יהודי היה באומאן ור' אנשל אומאניר שמו, והיה האיש ההוא תם וישר, חסיד וירא אלוהים. ותהי מלאכתו לשאת סחורה אל הצרי האדונים הפולנים, ולו עגלה רתומה לסוסה אחת דלת-הבשר; ויהי כאשר יצוא יצא גונטה להסתיר את האוצר, עמד ר' אנשל ביער הסמוך אצל עגלתו הטעונה סחורה ויתפלל תפילת שמונה-עשרה, ובהגיעו ל'ותחזינה עינינו' חזו עיניו והנה גונטה ועמו מחנה קוזאקים חופרים באדמה בור עמוק; אחרי כן הורידו מן המרכבה אל הבור שקים רבים מאוד מלאים מטבעות זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות, אשר לנוגה זרחם ולברק מראיהם כמעט כהו עיני ר' אנשל. ויהי ככלות הקוזאקים את מלאכתם וישובו לדרכם מבוהלים ודחופים ואת פני ר' אנשל לא ראו; אז יצא ר' אנשל מן היער, ויעל את האוצר ויניחהו בעגלתו, ואת הסחורה הטיל הבורה ויכס בעפר וילך לו לדרכו בשלום וגומר...

ואחרים אמרו לא כן הדבר! האוצר סגור על מסגר בארון כסף הנמצא בבית האשה בעיר מגוריה, שם בארון ההוא (ככתוב בשטר הצוואה) מונחים למשמרת שטרות של אחד הבאנקים באנגליה ואשר שם נמצא הסך העצום 200,000,000 שקל כסף, אשר הופקד שמה עד יום מועד, הוא יום ערב חג השבועות בשנה הזאת. מלבד השטרות נמצאים בארון גם המון דינרי זהב ותכשיטין יקרים, אשר אותם הלא יוכל כל אדם לראות עין בעין פה אצל האשה בעצמה... כל אחד מבני מאזפבקה יקרב, יתבונן אל דינרי הזהב, אל המפתח, אל הגיליון הנושן, אשר בלה מזוקן, ותאוה עזה תתלקח בלב במקור: 'כגלות'.

4 במקור: 'כגלות'.

כל אחד, תאוה לכסף... דמו יחם בקרבו, דמיונו יסתער וברוב שרעפיו בקרבו יצא החוצה וימנה ויספור ויבוא השבון: כמה יעלה מספר הסך 200,000,000? 'אוי נא לי — יהגה לבו — מה עשיתי לו נמצאו בידי 200,000,000 כסף אלה? — ואת מחשבותיו האלה יסתיר כל איש בחובו, לבו להן קבר ולא תעבורנה פיו.

ולאשה **שני גבאים** אנשי צורה, אנשים אשר חזות פניהם ענתה במ עדות נאמנה, כי אנשים מכובדים המה; המה היו המוציאים והמביאים, המדברים והמתעסקים בדבר הזה: כל איש אשר התאוה תאוה לדעת את פרטי דבר 'האוצר', פנה אל שני הגבאים והם הורו לו הדרך ילך בה חניגם אין כסף. והיה אם ישקול על ידיהם רובל אחד ויקח חלק מן האוצר מאה רובל, ואם מאה יתן — ולקח עשרת אלפים. כללו של דבר: העסק הוא עסק טוב מאוד, ומי אכזר עוכר שארו לא יתפוץ לדאוג ליום אחרון ולקנות לו אושר ועושר בעת מצוא כזאת? 'את שמלתך לעורך תנה בעבוט ועשיר תהיה!' — וכל העם מכל קצות העיר החל להביא את הכסף ליד האשה בעלת האוצר, וכל אשר אין ידו משגת יתן בעבוט את תכשיטי אשתו, במהילת כבודה, וגם כלי בית ושמלות; בעת ההיא נפתח מקור שפע וברכה עד בלי די **לר' אלטר המלווה בריבית** וליתר הנושכים בעיר, מצור שמו עליהם מכל עברים: 'שמלה לכב, גם הרבו הריבית, אך הבו הכסף! יען עברה הרינה במחנה, כי יוכל היות אשר אחרי יום ל"ג בעומר לא תוסיף האשה לקבל כסף וחדלה למכור חלקים מן 'האוצר', כי למה לה זאת? הלא כמר מדלי הוא לעומת ההון העצום השמור לה!

וכי יש כסף באוצרה — זה היה נעלה מעל כל שפק. הן עיני כל אדם חזו עליה האשה כד נחושת אשר זיקנה חופפת עליו, והכד מלא על כל גדותיו דיגרי זהב, אדרכמונים, שקלים ומטבעות נוצצות, ואיך לא יתנו אָמון בה? המעטים המה האוצרות הקבורים בבטן האדמה משנים קדמוניות? אומנם **הכמי מאופבקה הליצנים** הידועים לקוראינו מסיפורינו הקודמים, ניסו בראשונה לשלה פיהם ברעה ויתלוצצו על האנשים אשר נבהלו נחפזו אל האשה לתת לה את כספם.

— פנו מקום! הכינו כיס! קראו בעלי פיפיות אלה, בראותם האחד הולך ברגליים ממהרות אל משכן האשה — הנה הוא רץ לקבור את המעט אשר לו מלפניו.

— מניח את מעותיו על קרן הצבי.

— כאשר עיניו תראינה את אוזניו מאחוריו, כי ישוב לראות את כספו.

— כסף ישלם ויקבל מלא חופניים סמרטוטים.

אולם בעבור שניים-שלושה ימים השליכו הליצנים המבקרים האלה את ליצנותם אחרי גוים ויביאו לבב חכמה, ויחלו להתגנב גם הם אחד אחד אל משכן האשה, ויהי במחשך דרכם, לבל תשורם עין זה. ויתנו ליד האשה את יתר הפליטה, את השקל האחרון הנמצא באמתחתם, להיות גם להם חלק באוצרה, ומה גם כי עוד מעט ויעבור המועד, עוד מעט וייעלו השערים, אז לא יועיל כל כופר. אומנם לא בחפץ לבב נטלה האשה את הכסף, וגם שני גבאיה היו סרבנים גדולים באותה שעה, אך כאשר הפצירו במ מאוד: 'קחו, מה ממכם יהלוך אם תקחו?' — ויקחו.

ויקחו — מאז הבוקר, עד חצות לילה! הדלת לא חדלה לטוב על צירה אף רגע אחד, זה יוצא וזה בא, ויבואו האנשים על הנשים, זקן ונער, בחור ובתולה, חתן וכלה וחרצובותיהם בידיהם וידחקו ויהדפו איש את רעהו **בצד ובכתף להיכנס ראשונה**, כנהוג. מקום משכן האשה בעלת האוצר היה בבית מיוחדנו **ר' שבתי בעל האכסניה** בחדר אשר לפניו שכן בו 'האשכנזי'. והאשה היתה אשה כבודה וצנועה, הוד והדר לבושה, ידיה חבוקות על בטנה, מטפחת משי על שכמה, צניף טהור על ראשה ופתיל זהב ממולא אבני שוהם, פיטדה וברקת על מרום מצחה, עגילים באוזניה וטבעות רבות על אצבעותיה. עם הבאים היו דבריה מעטים, והמליץ בינותם היו שני האנשים, קרוביה הגבאים, אשר התהלכו בחדר הנה והנה וישחו ויתלחשו איש אל אחיו, מבלי שים לב אל האנשים העומדים ומצפים אליהם וצרוור כספם בידיהם; **ואשרי האיש אשר זכה למצוא חן בעיני הגבאים האלה ולהיכתב בעד בצע כסף בספר הזכרונות אשר לפניהם**. גם בחלק ר' שבתי מיוחדנו עלה נתח טוב מסעודת מצווה זאת, כי אליו ידרוש ראשונה כל הבא אל האשה, למען יהיה לו לפה ולמליץ, לשתדלן ולפרקליט **כן** אורחות בני מאופבקה מאז ומקדם, כי לכל עניין דרוש למו מליץ ישר, או כאשר יקראוהו הם 'צד'. אצל האדון האציל — צד; אצל הגביר — צד; אצל פקיד העיר — צד; אצל הרופא — צד; אצל הרבי — צד; כללו של דבר: המה לא יניעו את ידם ואת רגלם מבלי היות להם ראשונה איוה 'צד' אצל האשה בעלת האוצר היה ר' שבתי 'הצד'; בתברתו נקל לבוא הביתה; הוא יציג את האיש לפני הגבאים, לאמור: 'הנה זה פלוני בן פלוני בעה"ב דפה, מתפלל בבית-המדרש הישן... או: זו פלונית בת פלונית, אשה הגונה, מוכרת חלב, חמאה... ואשרי האיש אשר 'צדו' הולך לפניו! בגלל זאת בא ר' שבתי על שִכרו גם הוא, כי יעל יד העגלה הטעונה טוב להתנהל לאט, כה היו דבריו, ותהי ראשית מעשהו להכין

3

נדה לארבע בנותיו, וישלש בעד כל אחת מהנה אלפיים וחמש מאות ר"כ, כלומר הוא נתן להאשה בעלת האוצר עשרים וחמישה ר"כ בעד כל אחת מבנותיו ונכתב בפנקס על חשבוננו בזה הלשון: 'על חשבון הרבני הנגיד ר' שבתי עשרת אלפים ר"כ על ארבעה בנותיו מן האוצר, סך מאה ר"כ סלוק'...

אומנם ר' שבתי, כאשר ידענוהו כי לא בין האווילים חלקו, בא בטענה, כי בהיותו הוא בעל האכסניה, הלא יתרון לו על איזה אדם מן השוק, ולו יאתה הוספה על סך עשרת אלפים ר"כ, למען תמצא ידו לכלכל את הוצאות החתונות. ויגש ר' שבתי אל הגבאים ויען ויאמר:

— שמעו־נא רבותי! האם כשחוק הוא לכם לעשות חתונות לארבע בנותי? ועתה אל־נא תשכחו כי זוגתי מרת **דבורה** שתחיה היא גם כן נפש חיה, ובהיות החתונה הלא תאבה כי אעשה לה שמלת משי ואדרת שער; ואיה יתר ההוצאות? ואיה רה"ש כל"ז? ועוד ועוד?

על עצמותיו אלה השיבוהו הגבאים הנכבדים, כי אם יוותר למו שכר האכסניה והאוכל, אזי יתנו לו מן 'האוצר' מחרוזת של פנינים ומרגליות, אשר אותן יוכל למכור בכסף מלא, אם יחפוץ.

— למכור הפנינים והמרגליות? קראה דבורה — היה לא תהיה! בעד כל הון דעלמא לא אתנד, שבתי, לעשות כדבר הזה, כי לי תהינה! התשמע?
— עשי כטוב בעיניך — ענה שבתי בטוב לב — אנוכי לא אבוא עמך בריב בעת הזאת; מי יתן ויבוא חג הביכורים!...

[ג]

וככל אשר קרב ההג, כן גברה תאוות המאזפבים לרכוש למו הון ועושר באפס יד, וכן גדל וירב הלחץ והדחק בבית ר' שבתי. והנכבד ר' שבתי הודיע לכול, כי בא הקץ; השערים ננעלו ובעלת האוצר לא תוסיף עוד לזכות את הרבים באוצרה הטוב. ויפצירו האנשים והנשים בר' שבתי ונרבו למו מליצי יושר ויצדדים לבקש מלפניו עליהם, ואך בדי עמל ותלאה זכו לבוא עד האשה. את הפרוטה האחרונה הריקו, את יתר הפליטה נתנו בעבוט, מכרו בתים והצרות — וישאו כסף אל האשה, אשר אומנם לקחתם בלי חמדה... רבים השליכו את עסקיהם ואת משלח ידם אחרי גוום, הרבה חבילות נתפרדו,

5 'רה"ש' — נוטריקון: רב, חזן, שמש. כאן הכוונה לתשלומים לכלי־הקמ"ש.
6 כלי־זכר.

הרבה שידוכים בטלו וכמה גיטין נסדרו בגלל 'האוצר'. אך הוא היה כל מעיינם, 'האוצר' היה כל שיחם ושיגם, הגיונם והגיגם! עוד שבוע ימים וערב השבועות יבוא, הוא היום, אשר יביא בכנפיו אושר ועושר לבני מאזפבקה — והנה פתאום קרה אסון, באה שואה לא ידעו שחרה! וזה הדבר:

בין כל הפרנסות השונות, אשר החזיקו בהן בני מאזפבקה בימי רעה אלה, נמצאה פרנסה אחת קלה ובוזיה, מוראה ונגאלה מאוד, הפרנסה הזאת — היא **המלשינות**, נגע צרעת אשר דבקה בנו בימי חושך, ימי צוקה ואפלה... ואך אז ידע ישראל, כי נפדה מכל צרותיו ושנת גאולתו באה, אם יתמו חטאים אלה מקרבו ונכרתו המלשינים מקהל ד'! מלבד המוסרים והמלשינים, אשר תחרות המסחר הולידתם וקנאת איש מרעהו גדלחם ימצא בכל עיר, לדאבון לבבנו ולחרפת כל העם, מלשין שאומנותו בכך, איש לשון אשר בהר לו המלשינות למקור פרנסה וכלכלה וממנה לחמו נמצא. גם במאזפבקה בתוך עדת ישראל ישכון כבוד מלשין אומר 'כזה **ור' ינקל המוסר**' שמו. הינקל הזה הוא כינטל החוטף, וכימנדל הנביא, לפנים; הינקל הזה הוא בעל הבית נשוא פנים במאזפבקה, והכול חולקין לו כבוד ונוהגים בו דרך ארץ, כי מוסר הוא! כל חנווני בעיר, בין שיש לו סחורה פסולה ובין שאין לו; כל סוחר בין שקנה תעודת מסחר ובין שלא קנה; כל מלמד בין שיש בידו התרת הוראתה ובין שאין בידו כזאת — כולם ידעו את חובתם, כי עליהם להביא 'דורן' לינקל, שקל כסף אחד או אחדים. אסיפה כי תהיה בעיר, משתה ושמחה, יום הפקודה לקרואים לצבא, כי ימות מת באחד הכפ"רים, קדוש כי יבקר את העיר — ינקל יבוא על שכרו ונשא משאת מאומה, לבל יחרץ כלב לשונו... ולעלוקה זו שתי בנות: שני כיסים עמוקים כתהום ורחבים מני ים, והמה כשאול לא ידעו שבעה. מי הוא ינקל זה ומאין בא אלינו למאזפבקה — אספרה אל דור לעת אחרת, ואך אחת אעיר פה, כי מחמשת חושיו הכי נכבד הוא 'חוש הריח' אשר לו. אף לינקל, אשר יריח בו גם את הנעשה בתחתיות ארץ. הוי אפו, הוי **חוטמו הארוך**, הבוחן ובודק, מחפש ומחטט! החוטם הזה יפגשכם ראשונה בבואכם למאזפבקה; וכמדומה לי, כי בלעדי החוטם הזה תאבד כל העיר את קלסתר פניה ושונתה צורתה כליל...

החוטם הזה הריח גם את ריח האשה בעלת האוצר, ושבתי בעל האכסניה

7 'החוטף' לשירות בצבא הרוסי.

8 'הנביא' — כאן בעל קשרים עם גנבים, 'הניבא' היכן נמצאת הגניבה, על־מנת לגבות תשלום בעד החזרתה.

בפקודת שני הגבאים הטח את ינקל הצדה ויקח עמו דברים של מה בכך וכלאחר יד סילק לו את שלו. אך חוטמו של ינקל לא אמר הפעם די ולא מילא תאוותו בפעם אחת, ויחל לבוא פעם אחרי פעם, ויעמיק להריח ולחטט ולגזול מנוחת ר' שבתי. לו היה איש אהר תחת ר' שבתי הקפדן, כי אז הלך להרגיע את ינקל עוד בשקלים אחדים והכול על מקומו בא בשלום. אבל ר' שבתי זה (הוא מבני בניו של אהרן הכהן) והכהנים המה מאז ומעולם קפדנים נוחים לכעוס וקשים לרצות, ולא יכול ר' שבתי כלכל וישפוך את מררתו ויבר לבבו על ינקל.

— עד אן — קרא ר' שבתי בחמת־אפו — עד אן תינק את דם התמצית שלנו ותמוץ כעלוקה את דם אחיך? לכל גבול ועת לכל חפץ; הלא גם באר מים תחדל לתת מימיה אם ירבו לשאוב מקרבה! לך לך בשלום ובל אוסיף ראות פניך עוד!

וינקל הגיע בחוטמו הארוך, ובלי אומר ודברים יצא מבית ר' שבתי וחמתו בערה בו.

— מה לך חפץ לבוא בריב עם כל אדם? אמרה דבורה לר' שבתי אישה — הלא ינקל הוא!...

— ומה אירא ממנו? — ענה שבתי בגאון את אשתו — הן נדוניה לבנותי יש לי, הוצאות לחתונה מצאה ידי, פנינים ומרגליות למענך הכינותי, ומה אפחד מפני איש? אולי יכני בלשון, כי הנני מחזיק בית האכסניה, תהי זאת כפרתי! אשיא־נא את בנותינו לאנשים... אחרי חג השבועות ברצות ה' — אז ארוק מלוא פי על ינקל, על האכסניה ועל כל העיר, תבוא עליה אש ופחד ופחה ופח!...

אחה! עוד אנשים רבים ונכבדים כר' שבתי התעתדו לירוק מלוא פיהם על העיר ושאוונה והמונה ומסחרה יחד, ולצאת ממנה אל ארץ רבה. קצתה נפשם בעיר הזאת!... והנה לא ארכו הימים, והיה בנשף בערב יום אשר לפני חג הביכורים — ותהי זעקה גדולה במלון ר' שבתי, מהומה ומבוכה ותוכחה — השוטרים! אנשי חיל מזוינים! קולות וברקים, אנשים רצים מארבע כנפות העיר. מה זאת? מה נהיתה?...

בתוך המהומה והשאון נמלטו שני הגבאים והאשה, ואיש לא ידע אנה באו, וישאירו אחריהם לזיכרון זוג ככנסים בלואים, ארבע כנפות ועוד חפצים קרועים ואת מפתח הזהב בתוכם. בלילה ההוא ור' שבתי בעל האכסניה ועמו עוד אהדים מנכבדי העיר לָנו בבית המשמר, שם בחדר הצר והקר, אשר בו

יתנו מקום ללון חינוס אין כסף... וליום המחרת יצאו לחופשי, כי נמצא, כי הפים המה מכל פשע, והחקירה החלה. ואלה הדברים אשר רשם חוקר הדין בספרו: 'א) האשה ושני גבאיה לא נודע מי הם, מה שמם, מה מעשיהם, מאין באו ולאן הלכו; (ב) המפתח של זהב, אחרי חקירה ודרישה רבה, נודע כי הוכן פה במאזפבקה עוד לפני חג המצות ביד החרש־מסגר ר' צדוק האדום', אשר הגידו לו כי מפתח הזהב דרוש לארון הקודש באחת הערים בארץ־ישראל; (ג) האנשים האלה, כלומר האשה הבלתי־נודעת ושני גבאיה הרמאים, הוציאו מבני ישראל כסף רב מאוד, וינצלו את מאזפבקה, וישאירו אחריהם מלוא העיר אווילים ובערים, פתאים מאמינים לכל דבר, שבעי רוגז, ריקי אמתחת, נחונים לשחוק, ללעג ולקלס, העם הזה, אשר כולם כרוכם רמאים הם בני רמאים, נכלים וערומים מאין כמוהם...'

ויתר דברי חוקר הדין הלא הם כתובים ותחומים וצוררים בבית הארכיון במאזפבקה ומצפים לחוקרי קדמוניות הבאים אחרינו.

4

בשביל צנון אחד

סיפור

הסיפור הופיע ב'המליץ', גליונות מס' 13, 16, מן הימים 28, 31 בינואר, 1890. הוא לא נכלל בשום מהדורה של כתבי שלום־עליכם בעברית. לא ידוע נוסח כלשהו של הסיפור ביידיש.

בתדפיס של הסיפור שנמצא בבית שלום־עליכם בתל־אביב (ראה ההערות המקומות לסידרה) נמצאים תיקונים בכתב־ידו של שלום־עליכם, המורים על כוונתו להדפיס את הסיפור בנוסח חדש. לא מצאנו הדפסה מחודשת של הסיפור בנוסח המתוקן. בספר זה הועתק הסיפור לפי הטקסט של 'המליץ', כדי לשמור על אחדותה של הסיורה ואופיה בזמן הופעתה, וכדי לשמור על הסדר הכרונולוגי של כתביו העבריים של הסופר.

והרי השינויים העיקריים ששלום־עליכם הכניסם בתדפיס האמור:

שמו של הסיפור תוקן ל'חתיכה אחת של צנון' (רעטאך בלע"ז).

סְטֵמפְנִיּוֹ

תרגום אכ"ה אהרן

ז' - ב' כ"ג: מעציון יס"ט אטריות, 1981

לכבוד סבי אהוב-לבי
ר' מנדלי מוכר-ספרים

סבא יקר ונאמן שליט"א!

"סטמפניו", הרומאן היהודי הראשון שלי, שנכתב לכבוד שמך האהוב, —
שלך הוא; הוא שלך לא רק משום שלכבודך כתבתיו, אלא גם משום שאתה
עוררת בי חשק לכתוב רומאן כזה.

באחד ממכתביך אתה אומר לי:

"הייתי מייעץ לך לא לכתוב כלל רומאנים, שהרי נטייתך, סוג-כתיבתך,
שונים לחלוטין; ובכלל, אם אומנם יש בחיי-עמנו רומאנים, כי אז שונים הם
איכשהו לגמרי מאשר אצל כל העמים האחרים. יש להבין זאת היטב ולכתוב
אחרת לגמרי"...

מלוחיך העמיקו לחדור לראשי, והתחלתי להבין עד כמה רומאן יהודי צריך
להיות שונה מכל הרומאנים האחרים, מאחר שהחיים היהודיים בכלל,
והתנאים שבהם יכול היהודי לאהוב, אינם דומים לאלה של שאר העמים. ופרט
לכך, הלא יש לו לעם היהודי אופיו שלו, הלך-רוחו שלו, היהודי, עם מנהגים
והרגלים השונים בתכלית מאלה של שאר-האומות. סימנינו הלאומיים הללו,
הנשארים תמיד יהודיים לכל דבר, חייבים להיראות ברומאן יהודי, אם אומנם
לקוח הוא מן החיים. זאת למדתי מדבריך וזאת רציתי להביע על-ידי רחליה
היפה, בת-ישראל זו, הממלאה את התפקיד הראשי ברומאן שלפנינו, ועל ידי
כל שאר הנפשות המסתובבות פה סביבה. עד כמה הצליח הדבר בידי — זאת
שאלה בפני עצמה; אולם רצוני היה לתת רומאן יהודי, כפי שהנך דורש בדין
מכל כותב-רומאנים יהודי.

אף בזה "סטמפניו" שלך, סבא אהוב, שהשם הוא שלך והרעיון הוא שלך:
אצלך סבא יקירי, באחת מיצירותיך האחרונות, פגשתי אגב-אורח את השם
"סטמפניו" עם צלוחית של "טיפות אהבה", שכל המשרתים והנערות
המשרתות קונים אצלו לשם גירווי-אהבים... וכבר די היה בכך כדי שיתעוררו

(1) שליט"א — שיחיה לאורך ימים טובים אמן.

בזכרוני כל אותם סיפורי-נפלאות על סטמפניו, שהרביתי כה לשמוע בימי ילדותי ב'חדר' — ודמיוני כבר סייע בידי ליצור רומאן זה.

אפשר שבמקומות רבים, כמו בליטא למשל, לא שמעו מעולם יהודים על סטמפניו, ועל כן ייראה להם שם זה משונה ביותר; כנגד זה, אבל, מופר שם זה היטב היטב אצלנו, בכל סביבתה של כיסלון, ממאזאפבקה עד יהופץ, ולא כל שכן בעיירותיכם פרדיונה, צלמונה ובטלון, דמתקריא טוגייאָדֶיבקה — שם ידע גם תינוק מי היה סטמפניו, מאין מצאו, ומה טיב ייחוסו.

אולם לא סטמפניו לבדו פה עיקר העיקרים. כוונתי ברומאן זה הייתה ליצור שלושה טיפוסים, או, כפי שמכנים זאת, "גיבורים ראשיים": את האמן היהודי סטמפניו עם כינורו, את בתי-ישראל היפה רחליה, עם תום-יושרה היהודי, ואת האישה היהודית פריידל, עם רוח-תגרנותה ולהיטותה לרובל — כל אחד וזעיר-עולמו. סטמפניו, רחליה ופריידל — אלה נוסעי המיוחסים, היושבים ראשונה בעגלתי, וכל השאר הם סתם טיפוסים צדדיים, שקפצו איכשהו בדרך, ויושבים תמיד מנגד. לכן יצאתי ידי חובתי כלפיהם בשתיים-שלוש מלים, ואח כל עמלי הקדשתי לאותם שלושה מיוחסים.

לדעתי, מוזיקאים יהודיים, לאמור, חבֶרֶה-כליזמר שלנו, הם עולם בפני עצמו, וכדאי להציץ לחייהם ביתר עמקות מאשר עשיתי אני ברומאן זה. יש צורך לכך בעין כשלך, סבא יקירי, בעט כשלך, ובכוח התמדה כשלך. אחת, איפה לקחת התמדה, ישוב-הדעת? 'גוואלד', איפה לקחת?

"על יצירה — אומר אתה לי במכתב אחר — על יצירה, נכד אהוב, צריך להזיע, צריך לעמול, ללטוש כל מלה; זכור את דברי — ללטוש וללטוש!"

ללטוש! הלא זאת הצרה אֶתנו, הצעירים, שלעולם אין לנו פנאי, ואנו חוטפים ועושים מלאכתנו, כמו שאומרים — על רגל אחת ובנשימה אחת, מבלי שנחעכב לעבוד וללטוש כל רעיון, כל מלה לחוד, כמוך. אני ידע וחש, סבא יקר, כמה דרוש היה לצרוף ולטהר את "סטמפניו" במים רבים. ודאי לי שאצלך היה לובש סטמפניו פנים אחרות לגמרי; מתחת ידיך היה הוא יוצא שונה לחלוטין; אצלך, סבא'לה, היה כבר כאן "מעשה על גבי מעשה", "מעשה בתוך מעשה", וה"מעשה עצמו".

"אני אוהב, — אומר אתה שוב באחד ממכתביך — שחוץ לפרצופון החמדה, תכיל התמונה גם חיים, שְׁכַל ומחשבה, כבאדם חי; התמונה, לבד מן המליצה הנאה, צריכה אף להשמיעני דבר-מה..."

ואולם סוד זה גלוי וידוע רק לך ולשום איש מלבדך; ליצור תמונות

כפולות-דיוקן, שיש בהן "צד ימין" ו"צד שמאל", רובד עלין ורובד תחתון, כך שבנגלה יהיה טמון הנסתר, התוך, — לזאת, סבא יקירי, רק אתה לבדך האמן היחיד בספרותנו, ומיהו שידמה לך? אנו, הצעירים, מודים לאלוהים כשהסיפור עצמו יוצא אצלנו בשלום, בלי מום, בכל אבריו של יצור ספרותי. קבל נא איפוא סבא יקירי, אהוב-לבי, את מתנתי — את הרומאן היהודי הראשון שלי, והיה רצון מלפני השם יתברך ש"סטמפניו" שלי ישא-חן בעיניך, ושחשבע נחת, כמשאלת לבך, מנכרך המסור.

קייב 1886

המחבר.

II (א-ח)

.א.

ייחוסו של סטמפניו.

קְסָמְפְּנִיּוֹ — זה מין כינוי, שנפל לו בירושה מאביו; אביו עליו השלום היה כליזמר, שנקרא "ברל באַס", או "ברל סטמפניר" מ-סְמָפְּנִי, — כפר שכזה, בסביבות מאַנְפֶּבְּקָה. הוא ניגן בפאס, והיה גם בדחן טוב, חרוץ משובח, לץ ו"מוזיק", התחפש בכל החתונות לפושטידי, הפך עפעפיו, ריקד כדוב, חיקה אישה כורעת ללדת וצועקת: "סבתא'לה, אני נשבעת לך בזוג תפילין, שיותר זה לא יקרה!" או שהציף לפתע את הבית במים, כך שכל הגברים היו מפשילים שולי הקפוטות, והנשים הגביהו שמלותיהן; או שתלה בכלל איזה זנב-קלס בסינורה של המחוננת, וכיוצא באלה תעלולים ו'קונצים' לרוב. הכליזמרות עברה אצלם בירושה מדור לדור: ברל באַס, או ברל סטמפניר, כידוע לנו כבר, ניגן בפאס; אביו של ברל, ר' שמוליק "טראַמייט"², ניגן בחצוצרה, סבו ר' פייקלש "צִימבלער"³, ניגן במצילחיים, ואבי אביו, ר' אפרים "פּאַיָל"⁴...

(2) "טראַמייט" — חצוצרה.

(3) צִימבלער — מנגן ב"צִימבל" — מצילחיים.

(4) פּאַיָל — חלילן.

הכלל, סטמפניו — מוצאו מכליזמרים שיחוסם עד עשרה דורות; דווקא אין הוא מתבייש בזה, פדרך היהודים, בינינו ייאמר, שבעל-מלאכה אצלנו מתבייש במלאכתו; ואין כל תמה: השם שקנה לו סטמפניו במאפּבּקָה, השם שקנה לו בכל העולם כמעט, אינו דבר פעוט. מלה להגותה — סטמפניו! זכות מיוחדת ראו בכל מקום יהודים לעצמם כששמעו את יִסְיִ קְלֹר נותן קולו בשירה, את גדיק-בדחן משמיע חידודיו, ואת סטמפניו — מנגן בכינור. מכאן אתם למדים כבר שסטמפניו לא היה כליזמר פשוט, סתם-מישהו, ומסתמא לא לחינם זכה לשם כזה בין כל אנשי-השם. יהודים אוהבים מוסיקה ומבינים בנגינה — זאת לא יכחישו גם שונאינו, אומנם, אם שבים ומעיינים בדבר, מזדמן לו ליהודי לשמוע מוסיקה לא לעתים קרובות כל-כך, שפן, מה השמחה עלינו, שלפתע פתאום נתפנה לנגינה או ריקוד? אף-על-פי-כן, תאמרו מה שתאמרו, אנחנו בכל-זאת מבינים, מבינים גדולים, חריפים ובקיאים, הן בזימרה, הן בנגינה, הן בשאר דברים. משבא אלינו חזן, רצים אנו להאזין לו בכרטיסים, וכליזמרים בחתונה — הלא בוודאי חובה היא לנו. לשמוע איך ה"קאפעליע" מנגנת "קטע", בשעת "מרק-הזהב", כמובן לא "פריילעכס" (ה"פריילעכס" אחר-כך) — בעבור זה ניתן "כל צנון שבעולם". ה'עוילם' יושבים ברוב דרך-ארץ, והכליזמרים מנגנים ניגון-קכות "מוראלי", מעורר דמעות; הכינור בוכה, הומה ומתמוגג על המיתר הנמוך, ושאר החבֵרָה תומכים בו ברוב עצבות גם-כן. יורדת על ה'עוילם' קצת מרה-שחורה, וכל אחד הופך כמו מדאג, אפילו נהנה, אבל מדאג: איש איש נתפס להרהוריו, מוריד אפו, ובשפשוף האצבע בצלחת, או בלישת כרדודורים מן החלה הטרייה, שוקע לו במחשבות שלו, במחשבות שלו העגומות, שהרי איש איש מסתמא ודאגותיו, וצרות אין יהודי צריך לשאול מזולתו. וכך מתמזגות הנגינה העצובה והמחשבות הנוגות יחדיו, וכל גניחה של הכינור "טיוך-טיוך-טיוך", מוצאח מענה בלב אנשי-החתונה, ומעוררת בהם הד. הלב בכלל, ולב היהודי בפרט, כינור הוא: מעיקים על המיתרים ומושכים משם שירים משירים שונים, בעיקר נוגים, עצורי-בכי... צריך רק לשם-כך שיימצא מוסיקאי ראוי לשמו, מוכשר-במלאכתו, כליזמר מוכשר, כפי שהיה סטמפניו.

(5) קאפעליע — להקת מנגנים, חומרת.

(6) פריילעכס — ניגון עליו.

אוי, היה סטמפניו מוכשר במלאכתו! משתפס את הכינור והעביר עליו את הקשת, פעם אחד בלבד, לא יותר, היה זה כבר מתחיל אצלו לדבר. אבל כיצד אתם חושבים, לדבר? במילים, בלשון-אנוש, כאדם חי להבדיל. לדבר, לטעון טענותיו, לשיר בבכי, בנוסח היהודי, בזעקת-חמס, בצעקה מעומק-לב, מעומק-הנשמה. ראשו של סטמפניו מוטה הצידה, קווצות שערו השחור-ארוך פזורות על כתפיו הרחבות, עיניו, עיניו השחורות-יוקדות, זקורות מעלה, ופניו היפות-מאירות מחוירות והולכות לפתע, מלבינות כמוות; עוד רגע קט — ואין סטמפניו! רואים רק איך יד עפה מעלה-מטה, מעלה-מטה, ונשמעים צלילים שונים, ונשפכים ניגונים מניגונים שונים, וכולם עגומים כל-כך, עצובים כל-כך, צובטים את הלב וסוחטים את הנשמה, מכלים את הכוחות. ה'עוילם' — נשמתם פורחת, ה'עוילם' קלים — כל אבריהם קלים. הלב מלא על גדותיו, נמס כדונג, דמעות עולות בעיניים. יהודים נאנחים, יהודים גונחים, יהודים ממררים בבכי. וסטמפניו? — מה סטמפניו? מי סטמפניו? שאלוהו בחרם, איפה הוא בעולם? הוא עושה את שלו: "טיוך-טיוך-טיוך" — תדי! וכשהוא חדל לנגן, משליך הוא את כינורו, ותופס את לבו; עיניו יוקדות אז כשני נרות של הבדלה, ופניו היפות — זוהרות באור נגוהות. ה'עוילם' מתעוררים כמתוך שינה, משינה עצובה אך גם מתוקה, וכל היהודים מתחילים להביע את התפעלותם, כולם פה אחד מתמוגגים, מאחאחים, מתמצמצים, מהללים, מתפעלים, משבחים לאין קץ.

— ננגו, סטמפניו! אי, סטמפניו!

והנשים? על הנשים אין כלל מה לדבר. ספק רב אם בערב-יום-כיפור, בשעת הנחת פתילות בבית-הכנסת, נשפכות דמעות כה רבות כפי שנשפכות למשמע ה"קטעים" של סטמפניו; על חורבן בית-המקדש אין צורך לבכות כל-כך כפי שבוכות הנשים בשעת נגינתו.

— הלוואי שאזכה בעיני אלוהים, ולחתונת בתי הצעירה יהיה בידי להביא את סטמפניו, ריכונו של עולם! כך איחלו לעצמן הנשים, בנגבן את עיניהן הנפוחות-אדומות, ובקנתן את שארית אפן, ואותה עת, בשעת האיחולים, היו מחרוזות-הפנינים שלהן, עם עגילי-הזהב, עם הטבעות, עם הפריפות, עם השרשרות, הענקים, עם כל שאר העדיים היהודיים, — בוהקים, וזהרים ויורים ניצוצות-אש.

ולא כל שכן העלמות, ה'מאמָלּוּת', — אלו בכלל נותרו רחוקות למקומותיהן, כבובות, נעצו עיניהן בסטמפניו וכינורו, לא הזיזו אבר, לא הנידו

עין; אבל איפשהו, אי-שם, עבר מזה למחוך, הולם לו הלב: טיק-טיק-טיק, ותכופות תתמלט משם אנחה חשאית...

ב.

סטמפניו וה"קאפעליע" שלו.

הרעש שהיה מעורר סטמפניו, כבואו לאיזו עיירה עם ה"קאפעליע" שלו, והמרקחה שנרקחה שם בשעת-מעשה, אין לתארם כלל.
 — שא, הנה מגיחה מאחורי הטחנות איזו עגלה מחופה עם ארבעה סוסים. אלה בוודאי המחותנים, הא?
 — לא, זה הכליזמרים. זה סטמפניו נוסע עם להקתו.
 — אה? סטמפניו? סטמפניו כבר פה? חתונה עליזה תהיה אצל חיים-בנציון גלוק, קדחת בעצמותיו.
 נשים צעירות מסמיקות קצת. עלמות נחפוזות לטרק ולקלוע צמותיהן הארוכות. נערים מקפלים מכנסיהם מעל לשוקיים ורצים לקבל את פניו של סטמפניו. ואפילו גברים, גברים נשואים, מגודלי-זקן, מסגירים גם-כן בשמץ חיוך שיש להם הנאה רבה כי סטמפניו בא לנגן בחתונה אצל חיים-בנציון גלוק; אדרבא ואדרבא, מה אכפת להם? זה עולה להם כסף?
 עד שקרבה העגלה אל האכסניה, נמלא הרחוב אדם; כל אחד סקרן להציץ בסטמפניו ולהקתו, ומתעכב לרגע קט.

— הביטו-נא איך נדחקים! — צועק כל איש לחדו, והוא עצמו נדחק לו לשורה הראשונה, כמקובל אצל אחינו בני-ישראל. — ראו-נא ראו, איך הוא עובד במרפקיו ורוצה דווקא להיות ראשון! מה לא ראיכם פה? כליזמרים כמו כל הכליזמרים!
 כך טוען כל איש לעצמו ונדחק לעבר העגלה שחברה כליזמר מתחילים להגיח מתוכה אחד אחד.

ראשון לכל השאר מגיח ר' יוקל קונטרעבאס (המנגן בקונטרעבאס), יהודי רגון, שחוטמו שרוע ופקקי צמר-גפן באוזניו. אחריו נדחק ר' לייביש עם הקלארינט, יהודון ישנוני, ששפתיו עבות. אחר-כך מגיח חייקל 'הארבעטש',

חייקל-בדחן הנודע, בעל הגבנון. אחר-כך — יהודי שחור, דבלולי, מגדל פרע, כמעט כפרא יליד מדבר, עם גבות ארוכות כל-כך, המפילות פחד. זהו ר' שניאור-מאיר — כינור שני. אחריו קופצים החוצה שניים-שלושה צעירים, בריות משונות מאוד, בלחיים צבות, עיניים נפוחות, שיניים מטילות אימה, כאתי-חפירה. אלה הם חברי-השוליות, העובדים עדיין חינום, ואחר-כך, כעבור זמן, אפשר שייצאו מהם כליזמרים של ממש. ואחרון-אחרון, מתגלגל ויוצא, ברגליים כפופות מעוקמות, — קכצ'י-פייקלערי' הגייג'י, עם התוף, הגדול ממנו כפל-כפליים. אצל קכצ'י מתחיל לבצבץ זקנקן. זקנקן זהוב, אבל רק על לחיו האחת, על לחיו הימנית; הלחי השנייה, השמאלית, עירומה, שוממה כערבה. הוא, קכצ'י, עליכם לדעת, התחתן בהיותו בן שלושים, ולקח לו לאישה — כפי שמספרים — מין אנדרוגינוס...

הפרחחים לא טומנים מן הסתם ידם בצלחת, כשמגיע סטמפניו עם ה"קאפעליע" שלו. מדי פעם מתגנב לו ילד-חדר' ונותן "ץץ" בתוף או משיכה במיתרו העבה של הקונטרעבאס. החבר'מאן חוטרף-מכה חדה מידו של ר' יוקל קונטרעבאס הרגון, והרחוב מתחיל אט אט להמות ולרעוש, שהרי החתן גם הוא נכנס כבר העירה, עם מחצית מאה בחורים, שיצאו לקראתו עד אל מעבר לטחנות — והעיר יאמפלי צהלה ושמחה, — מרבה המולה וגילה כנאה וכיאה...

כך הוא ביאמפלי, כך הוא בסטרסיץ', כך הוא בכל העיירות שיש להן הזכות להביא את סטמפניו לחתונה, וכך הוא גם כאן, במאָנפּבָקָה, שסטמפניו התיישב בה לתמיד. הכלל, כל העולם הומה ומהמה סביב סטמפניו!

ג.

הכנותיו של סטמפניו.

מה השמחה הגדולה במאָנפּבָקָה?
 ר' חיים-בנציון גלוק משיא את בתו הצעירה, את בת-הזקונים רבקה'לה, — נו, למה לא לשמוח בשמחתו? כדאי להיות בחתונה שכזאת: בכל זאת,

כמו שאומרים, גביר בעיירה. הכל יהיו בחתונה: מי מתוך ידידות, מי מתוך קנאה, מי כדי לצאת ידי חובה, מי כדי להראות ברבים את פניו אשתו, את עגליה, או את שרשרתה החדשה, שהביא לה מן היריד, ורבים מאלה — בעבור סטמפניו. הכלל, כולם פה, בחתונה! כל מאן־פּבּקָה נוטלת חלק בשמחתו של חיים־בנציון, בחתונתה של רבקה־לה! ולמותר כמובן לומר כי אייזיק־נפתלי עם אשתו וילדיו כאן, שהרי אייזיק־נפתלי הוא שותפו של חיים־בנציון גלוק בחנות, ושוחפו בטחנת־הקמח, ובנוסף לכך — קרוב לו קצת, כלומר, אשתו של אייזיק־נפתלי יש לה נגיעה קצת למחותנת, 'עפעס' שנייה שבשלישית מצד האם.

לכן מסתובבת לה דבוס־מלכה, אשתו של אייזיק־נפתלי, עטוייה ומקושטת, כמחותנת אמיתית. מסתובבת לה ואיננה עושה כלום, אלא מניפה זיה ומקימה מהומה — משל כאילו עושה משהו. וכלתה של דבוס־מלכה, רחל־היפה, עומדת ליד הכלה, הדורה כבת־מלכה, ועיניה הכחולות־הגדולות וזהרות, כשני יהלומים גדולים, ולחייה האדומות מתנאות כשני ורדים פורחים. בידה האחת היא אוזנות בשער צמותיה הפזורות של הכלה, שהנשים התיירו לפני 'כיסוי ראש', בבכי גדול, ובידה השנייה — מלטפת היא לעצמה את צווארה הלבן, מבלי להבחין כלל שזוג עיניים שחורות־יוקדות ננעצות בה כל הזמן בלא הרף... מגישי התקרובת מתרוצצים כעכברים מסוממים. המחותנים עושים רעש: "אוי, גוואלד!" כבר זמן לכסות את הכלה! עד מתי אפשר לענות את הילדים הצמים 'נבעך', יום־קיץ ארוך כזה? "הכל צועקים: "כבר זמן! כבר זמן!" — אבל לעשות — לא עושים כלום. אייזיק־נפתלי מסתובב לו ב'קאָסָקט', דבוס־מלכה הומה ומהמה בקולי־קולות. יתר המחותנים, משני הצדדים, רצים זה לפני זה, וזה אחר זה, בידיים מושטות, ממש כאילו היו רוצים לעשות משהו מיוחד, אבל אין נותנים להם עבודה.

נו, למה לא עושים כבר משהו? — שואלים צד החתן.
 למה לא מתחילים כבר לעשות משהו? — עונים צד הכלה.
 ראייתם, שיחזיקו כל־כך הרבה זמן ילדים רעבים? — צועקים צד החתן.
 שמעתם, שיחזיקו כל כך הרבה זמן ילדים רעבים? — צועקים צד הכלה.
 — מה ההתרוצצות הזאת שרצים?

— כולם רצים, כולם עושים רעש ועומדים על מקום אחד, — פאראדוקס יפה!
 — העיקר שרצים ועושים רעש, ואיש לא נוקף אצבע!
 — אולי מספיק כבר לדבר? כבר זמן לעשות משהו! הלא צריך שיהיה לזה סוף!
 — נו, מספיק כבר לדבר! כבר צריך לעשות! שיהיה לזה סוף!
 — איפה הכליזמרים? — שואלים צד החתן.
 — הכליזמרים, איפה הם? — עונים צד הכלה.
 והכליזמרים עסוקים בשלהם: מושחים את הקשתות, מכוונים את הכלים. ר' יוקל־באָס מוליך נער באחוזו ונותן לו חרש מנה: "אני אראה לך, ממור, איך למשוך במיתרים!" מְכַצֵּי פייקלער מגרד את לחיו שצימחה שיער, מבלי להביט באיש. ר' חייקל־בדחן משוחח עם 'מלמד' מפר, לוקח אצלו 'א שמעק טאבאק' בשתי אצבעות, ושופך מלים כמו משק. ושאר הכליזמרים, הצעירים הנפוחים, ששיניהם גדולות כאתי־חפירה, מקיפים את סטמפניו ומחליפים אתו דברים בלשונם הם, מכוח עניין חשוב.
 — מי הנקפּוֹכָה הזאת, שעומדת ליד השדוֹכָה? — שואל סטמפניו בלשון־כליזמרים, כשהוא רומז בעינו על רחל־היפה. — לך, ירחמיאל — אומר הוא לאחד השוליות הנפוחים, — לך ומשמש את המה־שמה, אבל 'פּרָסְטוּ'!
 ירחמיאל חוזר מיד עם תשובה ברורה:
 — זאת לא פרגית, זאת כבר שגלולה, זאת כלתו של אייזיק־נפתלי, היא מסקוויֶרָה, וזה השגלול שלה — אתה רואה? זה שמתנועע עם תרבוֹך־קטיפה.
 — שייקח אותך השד, ירחמיאל! — אומר סטמפניו, מרוצה מאוד. — כל־כך מהר ביררת? אָה, שגלולה 'פּרִימָה'! תביט איך היא מגלגלת עם הפנסים!
 — אם אתה רוצה — אומר ירחמיאל הנפוח לסטמפניו — אם אתה רוצה, אלך לֶשְׁרֵטֶר לה.
 — שתיקבר חיים! עונה לו סטמפניו, מי מבקש אותך להיות סרסור, בעצמי אטרטר לה.
 — אָ־נו, תזרוק מהכינור זוג עיניים שחורות! — פונה ואומר שניאור־מאיר בלשונם. — תוציא מהכינור מעיהם של יהודים!...
 סטמפניו נוטל כינורו, שולח קריצה לחבריה, וכולם מתחילים לכונן את הכלים.

כינורו של סטמפניו.

על הכינוי

בקיצור, אלוהים עזר וסטמפניו נפנה להושיב את הכלה.
 אחת, אני חש שעטי דל מלתאר כיצד היה סטמפניו מושיב כלה! לא הייתה
 זאת סתם הפקת צלילים, נגינה בעלמא; היה זה מין פולחן, מין עבודת-אלוהים
 טעונה איזה רגש נעלה, חדורה איזו רוח-עדנה! סטמפניו פנה ועמד מול הכלה
 ודרש לפניו דרשה על הכינור, דרשה יפה וארוכה, דרשה נוגעת-ללב, על חיי-
 הדרור והאושר שלה עד הנה, בימי בתוליה, ועל החיים המרים-קדורים
 הממתנינים לה להלן, לעתיד לבוא: — חסל בתולה, כוסה הראש, הוסתר
 השיער היפה-הארוך לנצח... אפסה השמחה! היו שלום נעורים. הנה את
 הופכת לאשת-איש!... 'עפעס' מאוד לא שמח, אל יחשוב אלוהים לעוון!...
 מין מלים שכאלו וכיוצאות בהן בוקעות מכינורו של סטמפניו. כל הנשים
 מבינות היטב פירושה של דרשה אילמת זאת, כל הנשים חשות זאת; הן חשות
 זאת, ובוכות על כך בדמעות מרות. מתי זה שאני ישבתי כך — מהרהרת לה
 אישה צעירה, כשהיא בולעת דמעותיה — מתי זה שאני ישבתי כך, בצמות
 פזורות, וחשבתי שמלאכים משתעשעים אתי, שאני המאושרת היחידה
 בעולם? ולבסוף... אחת! לבסוף!...
 — שלח לה, אלי שבשמים, — מתפללת יהודיה זקנה, אם לבנות שהגיעו
 לפרקן — שלח לה, אלי, לבתי הבכורה, את בן-זוגה במהרה, אבל שמזלה
 יאיר יותר ממזלי, וגורלה יהיה יפה יותר מזה שלי, אצל בעלי, אל ייחשב לי
 לעוון!...
 במחשבות שכאלו שוקעות הנשים, וסטמפניו עושה את שלו: עובד
 במלוא-דבקות, ומדובב את כינורו. עכשיו מנגן סטמפניו שיר-פזות,
 וה'קאפעליע' מחרה אחריו. מושלך הס, אין פוצה פה. כולם, כולם רוצים
 לשמוע את סטמפניו. גברים שוקעים במחשבות, נשים נאלמות דום,
 משתחקות כליל, נערים, נערות, מטפסים על ספסלים ושולחנות — כל אחד
 רוצה לשמוע את סטמפניו.

— ששא! שקט! 'עוילם', שיהיה שקט!!
 וסטמפניו משחפך מכינור ומתמוגג כדונג: טיך-טיך-טיך — יותר לא

שומעים; יד עפה מעלה-מטה — יותר לא רואים. ובוקעים קולות על גבי
 קולות, ונשפכים ניגונים מניגונים שונים, וכולם עגומים, עצובים, — עד כי
 נצבט הלב והנשמה פורחת, והחיות עוזבת את הגוף. ה'עוילים' קלים, קלים בכל
 אבריהם. והלב מתמלא כה על גדותיו, מתרכך כה, דמעות נקשרות בעיניים.
 יהודים נאנחים, יהודים גונחים, יהודים בוכים... וסטמפניו? — מי סטמפניו?
 מה סטמפניו? אין רואים אותו כלל, אין רואים את סטמפניו, אין רואים כינור
 שומעים רק קולות ערבים, לחנים שמיימיים הממלאים את כל הבית... ורחליה
 היפה שלא שמעה עדיין מעולם את נגינתו של סטמפניו, שרק שמעה כי יש
 איזה סטמפניו, אך נגינה כזאת אף פעם לא שמעה, — עומדת ומקשיבה
 לנעימות הקסומות, לקולות המופלאים — ואיננה יודעת את נפשה. משהו
 ממלא כמו את לבה כיסופים, משהו מלטף כמו את נפשה, אבל מה זה —
 איננה יודעת. היא מרימה עיניה לשם, למקום שמשם בוקעים הצלילים
 הערבים, ורואה זוג עיניים שחורות מופלאות, עיניים יוקדות, המביטות היישר
 בה, וחודרות-עוברות דרכה כשיפודים, כשיפודים חדים. העיניים השחורות
 המופלאות ביופיין, מביטות בה, קורצות לה, ומדברות אליה. רחליה רוצה
 להשפיל עיניה — ואיננה יכולה. *

"זהו סטמפניו!"

מהרהרת לה רחליה היפה בתום ה"הושבה", כאשר המחותרים מתחילים
 לחשוב כבר מכוח העמדת החופה.

— איפה הנרות? — שואלים צד החתן.

— הנרות איפה? — עונים צד הכלה.

ושבו, כקודם, חוזרת אותה מהומה עצמה. הכל רצים, ואין יודעים לאן.
 נלחצים, נדחקים, דורכים על יבלות, קורעים שמלות, מויעים, מגדפים את
 מגישי-התקרובת והמשמשים, ואלה מחרפים בחזרה את המחותרים,
 והמחותרים מתעקשים ורבים ביניהם — ברוך השם, שמח!

בחוכה של המהומה המשתלטת בשעה שחוזרים מן החופה, חומק לו
 סטמפניו מן ה'קאפעליע', והנה הוא צץ כבר בין הנשים, ממש ליד כלתו של
 אייזיק-נפתלי, רחליה היפה. מנסה אליה כמה מלים, מחייך ומסלסל שערו
 הארוך היפה. רחליה מסמיקה, משפילה במבוכה עיניה ארצה וכמעט שאינה
 משיבה לו. אין זה נאה להתחיל פתע פתאום לשוחח עם כליזמר, ועד לפני
 קהל שכזה!...

מאסו
רשי

מאסו
רשי

עליהם בינתיים לחמניות טריות שורה ארוכה, — פתאום נעשה 'גוואלד':
אזלו המים בגיגית.

— איפה לוקחים מים? — שואלים צד החתן.

— מים איפה לוקחים? — עונים צד הכלה.

— מים! — צועקת דבוסית-מלכה, כבר צרחה קצת.

— מים, מים! מחרה אייזיק-נפתלי, מפשיל שולי בגדו וחושב
שהוא עושה משהו.

מהומה חדשה זאת זימנה שעת-עושר לסטמפניו לשוחח עוד קצת עם
רח'לה, שהייתה רצינית ומהורהרת משהו. עיניה הכחולות-היפות הביטו הרחק
הרחק, לא בסטמפניו, ואוזניה קלטו מפיו נאום ארוך. ולדבר ידע סטמפניו.
הוא היטיב לדבר, ה'כולבוניק'! בדיבוריו עטף אותה סביב סביב, כשד משחת,
הציץ ישר לעיניה... מה אני אומר? ישר ללבה, לתוך מעמקי-לבה.

סטמפניו דיבר ורח'לה הקשיבה, והרעש של אנשי החתונה היה גדול כל-
כך, שלא ניתן היה לשמוע שיחם, חוץ למלים האחרונות:

— זהו המושיה-מנדל שלך? — שאל אותה סטמפניו, רומז בעיניו על
אחד האברכים שהחזיק בידו דש של קפוטה יהודית והשמיע טענותיו לאותו
דש בכל חושיו ואבריו.

— זהו... — השיבה לו רח'לה, וסרה הצידה כנעלבת לעבר אותה פינה
שהכליזמרים ישבו בה. סטמפניו עוד המשיך אחר-כך זמן רב לדשדש סביבה.
— אך כל טרחתו הייתה לשווא. אפשר בפירוש לומר שהוא נמאס עליה, נמאס
ועורר בה שאט-נפש, הסטמפניו הזה, במבטו המחוצף ובכל התנהגותו... "פאָ,
זאת חרפה ובושה שבת-ישראל כשרה תעמד בכלל בדל"ת אמותיו"...

כך מהרהרת רח'לה בגשתה שוב אל הכלה, וכבר היא מוכנה לשכוח
שיש איזה סטמפניו בעולם! אך — שאָ! מה שם הריגשה לפתע?
סטמפניו מנגן כבר שוב ניגון-קָכוּת, וה'קאפעליע' מסייעת בידו. חסל רעש,
חסל מהומה! יהודים-גברים שוקעים בהרהורים, נשים משתחקות, ונערים
ונערות מטפסים על ספסלים ושולחנות — כולם רוצים לשמוע את סטמפניו.
אייזיק-נפתלי מטה ראשו הצידה כ"מבין" לכל-דבר. דבוסית-מלכה, כשם
שעמדה במטפחת-המשי הקשורה לה מאחור, וצלחת בידה, כך נשארה עומדת.
ואפילו המשמשים בשולי בגדיהם המופשלים והמשמשות בשמלותיהן
המורמות, גם הם, קפאו על עומדם באמצע הבית. וסטמפניו השתפך בכינורו
בנעימות עגומות, נוגעות כה ללב, שה'עוילים' נותרו בלא נשימה, גועו פשוט,

ה.

פגישתו הראשונה של סטמפניו עם רח'לה.

לספר מספרים על סטמפניו מעשיות ממעשיות שונות. מספרים עליו
שהוא מידע לכל המכשפים, לכל ה"בריות היפות", ואם רק מתחשק לו
להרחיק כלה מחתנה — יכול הוא, שְׁבֵן יש לו מיץ "לחש", שְׁדִי אם רק יציץ,
יציץ כהוגן בנערה — הרי היא כבר פגועה, ישמור האל! הרבה אמהות
יודעות סוד זה, ומשגיחות עליכן על בנותיהן הַלּוּת, שבדברן עם סטמפניו,
תעמד מן הצד אחות בכירה, או דודה, או גיסה, או סתם אישה נשואה... אמת,
אין זה קומפלימנט נאה כל-כך לגיבורנו, אבל מה זה משנה? מה עניין שמיטה
להר סיני? בעבור כך לא נגרע כלום חלילה משמו של סטמפניו. הכל יודעים
שסטמפניו הוא "ימח-שמוניק" הגון, — נו, בכך, אז מה? שידוך הרי לא
עושים אָתוּ, האמינו לי, סטמפניו נשאר סטמפניו!

אשריכן נשים יהודיות שיש לכן בעלים, ויבורכו הבעלים שהעניקו לכן
מתנה כה יקרה — חופש — ואזי 'נעבעך' לנערות הקשורות וכבולות,
השמורות מכל משמר, עד ל"כיסוי-הראש" — ורק אז, גם הן, הנערות
תהיינה לנשים, נשים ללא כבלים, חופשיות, מאושרות...

רח'לה, כאשת-איש, לא היה לה כבר מה לנוס מפניו של סטמפניו, כאשר
ניגש אליה בכינורו תחת זרועו, ובחיוך על שפתיו, — מה הפחד? מפני מי
עליה לחשוש? חוֹתָנָה, ר' אייזיק-נפתלי, טורח בחתונה: הוא מסתובב לו
כשידיו לאחוריו, ומשגיח על מגישי-התקרובת שלא יחלמו, והחותנת, דבוסית-
מלכה, הלא בוודאי טרדה כל-כך, שאילו היו מסירים את צעיפה מראשה, גם-
כן לא הייתה מרגישה. בחולפה במרוצה התעכבה אומנם דבוסית-מלכה לרגע
לראות מה עושה 'עפעס' סטמפניו על-יד כלתה, אבל מיד אמרה לעצמה:
"הבלים, שטויות, מה כבר יכול להיות? כל העסק לא שווה פרוטה!"... ורצה
הלאה לפקוד על מגישות-התקרובת שתודרונה. ר' אייזיק-נפתלי ודבוסית-מלכה
הפגינו פיקוד מעולה. המשמשים והמשמשות התרוצצו כמטורפים, המחותרים
משני הצדדים הקימו מהומה כנהוג וכמקובל, ה'עוילים' נטלו ידיהם והחלו
לחפוס מקומות על הספסלים הארוכים, סביב השולחנות הארוכים שהושמו

צוחקים עליו בעיניים שיכורות, אפילו בנו שלו, מוישה-מנדל (בעלה של רח'לה) גם הוא מושכו בשרוולו למעגל.

— 'פולקעס', 'פולקעס'! — צועק מוישה-מנדל וקופץ עד התקרה.

הכליזמרים מנגנים כבר לבדם, בלי סטמפניו. החברה האלה איבדו כל רסן. את הניצוח נטל לידו אחד הצעירים הנפוחים גדולי-השיניים. ר' שניאור-מאיר השחור המדובלל (כינור שני) מנמנם, ר' יוקל קונטרבאס ישן, רק הצעירים עובדים במלוא הקיטור, ויותר מכולם מזיע 'נעבעך' מכפי המתופף. הוא מרביץ על החוף כמו גולן; את ראשו הצהוב טמן בכלי-ההקשה, ורואים רק איך עובד הוא בכתפיו ורוקע ברגליו העקומות. וסטמפניו? סטמפניו מתחכך סביב הנשים הצעירות, ובייחוד — סביב רח'לה.

— חותנת, בואי נלך הביתה! — אומרת רח'לה לדבוסיי-מלכה, העומדת וסוקרת את אייויק-נפתלי עם שרוולי-כותונתו הלבנים ועם המגבעת.

— בואי בת, בואי נלך! מחר יום שוק, צריך קצת לנוח. הביטו נא איך שהם מתהוללים!

דבוסיי-מלכה הולכת עם רח'לה הביתה.

הרקיע הכחול-כהה מחוויר, מתבהר באחת הפינות. ממשמש ובא יום. תרנגול אחד קורא, ועשרה אחרים מחריים אחריו. ממרחקים ניתן לשמוע נביחתו של כלב. כל הבקתות, אפילו אלו של הגויים, עוזן ועולות, רק אצל הרש-בר השוחט לבדו יש אור: הרש-בר קם שעה לפני עלות השחר לשנות פרק לעצמו.

— מה תגידי רח'לה על פתה של גנסיה, איך שזאת התגדרה לה קצת? מה תאמרי עליה?

אך רח'לה אינה עונה לה על-כך. רח'לה שקועה במחשבותיה שלה. מי ידע מה ועל מי היא חושבת עכשיו? ...

— חותנת! אומרת רח'לה פתאום, — זאת הפעם הראשונה בחיי שאני שומעת את סטמפניו מנגן.

— מה פתאום, ילדה, הא לך בכלל פעם ראשונה! עונה לה החותנת, — נו, ואצל הגביר שלכם ר' לייפצי של אברהם-הרש? ואצל ר' נחמיה ביק? ואצל שרה של בניצין? ואצל הרבי עצמו?

— אינני זוכרת, — עונה רח'לה, — שמעתי רק — סטמפניו, סטמפניו, אבל לא ראיתי אותו.

— נו, מוכן מאליו, הלא היית אז רק... מה היית אז? תינוקת היית,

גורעו ומתו! הלב מלא על גדותיו, נמס, דמעות נקשרות בעיניים. יהודים נאנחים, יהודים גונחים, יהודים בוכים... וסטמפניו? מי סטמפניו? מה סטמפניו? אין רואים אותו כלל, אין רואים שום סטמפניו, אין רואים שום כינור; שומעים צלילים ערבים, נעימות שמימיות, הממלאות את הבית... ורח'לה היפה, שטרם שמעה עד כה את סטמפניו מנגן, עומדת ומקשיבה ללחנים הפשוטים, לקולות המופלאים, ואיננה יודעת את נפשה. משהו מעיר כמו בלבה כיסופים, משהו מלטף כמו את נפשה, אבל מה זה — איננה יודעת. היא מרימה את עיניה לשם, למקום שמשם בוקעות הנעימות הקסומות, ורואה זוג עיניים שחורות-מופלאות, עיניים יוקדות, המביטות הישר בה, ורומזות לה ומדברות אליה... רח'לה משפילה ראשה ורואה את העיניים השחורות. היוקדות, רח'לה מביטה לכל העברים — ואינה חדלה מלראות אותן עיניים שחורות-יוקדות...

.1

אחרי "סעודת-החופה"

"סעודת-החופה" נסתיימה כבר מזמן, כבר אחרי כל ה"ויוואטים"⁹, אחרי "מתנות הדרשה", אחרי ה"ריקוד הכשר" — ה'עוילס' חוגגים, כל אחד מזמין ריקוד על חשבונו, חוטפים 'א' פריילעכס'¹⁰; ר' יונטל השוחט "מרביץ" 'קחאצ'וק'; וכנגדו משתלחת בריקוד באומץ-לב ראוי לציון המחותרת עצמה, עם ביטנה הגדולה, במחילה, וכל ה'עוילס' מוחאים-כף לר' יונטל, שאיננו רואה כלל כי הוא רוקד עם נקבה, ועושה "שפיפות" כחברה-מאן, ומולו, כשידיה על מותניה, מתלהבת המחותרת, ומחייכת לר' יונטל בחיוך רחב המשתפך על כל פניה הרחבים, כלבנה במחצית החדש... אחר-כך עוד גואה השמחה. רוקדים כבר במחילה בלבוש תחתון בלבד, אייויק-נפתלי עומד כבר בלי 'קפוטקה', בשרוולי-כותנתו הרחבים-לבנים. נטפלו אליו כהוגן עד שהסכים לפשוט את ה'קפוטקה', ועל ראשו הלביש לו מישהו מגבעת עד האף — והכל

(9) "ויוואטים" — גנינות קצרות לכבוד אורחי החתונה.

(10) א פריילעכס — ראה הערה 6.

כשסטמפניו ניגן בסקווינרה, בחתונה אצל הרבי. זאת הייתה חתונה — על כל
 אהובי-לפי, ריבונו של עולם! כבר פעם לתמיד חתונה! תארי לך שהייתי אז
 בהריון, בהריון עם יוסל, כלומר בחדש השישי, כלומר... הא? לא, בשמיני
 למען האמת... לאן את הולכת, רחל'ה? הלא זה הבית שלנו ואת תעית בכלל
 אל גנסייה, — מצאת מקום, חה-חה!

— הביטורנא — עונה רחל'ה כשהיא מסתכלת סביבותיה, — סיפור
 יפה, בחיי, חה-חה-חה!

וכשהן צוחקות, נכנסות החותנת עם כלתה לביתן, לשכב ולנוח שעות
 אחדות, שהרי מחר עם שחר מתחיל יום שוק גדול במאָפּבָּקָה, יריד שלם
 כמעט.

2.

רחל'ה לא יכולה להרדם

שמעתם אסן? — רחל'ה לא יכולה להרדם! היא מתהפכת מצד לצד,
 היא מתכסה ומתגלה — אין שינה לעיניה! ככל שחתאמץ למשל לא לחשוב
 עליו, על סטמפניו כלומר, הוא נדחק לו לנגד עיניה, אלוהים יודע על מה
 ולמה! היא עוצמת שמורותיה חזק חזק — ורואה אותו בעיני השחורות-
 יוקדות, היפות להפליא, שמישירות בה מבטן, ורומזות לה וקוראות לה אליו...
 "אה, שלא תיזכר ולא תיפקד!... לוא מוישה-מנדל היה פה לפחות!" מהרהרת
 היא ופוקחת עיניה ורואה את סטמפניו וכינורו, ונדמה לה שעדנה שומעת את
 הגנינה היפה-מקסימה... "אחת, איזו מין גנינה נוינו! לא לחינם מספרים
 אודותיו מעשיות מופלאות שכאלו" — ורחל'ה נזכרת בכל אותם סיפורי-
 מעשיות ששמעה עליו עוד בשנה שלמדה לכתוב ב'חדר', אצל מוטל שפָּרְיִיז
 הכתבן, מורה הנערות, בימי עלומיה בסקווירה. שם שמעה היא מפי חברותיה
 איך הדיח פעם סטמפניו לב כלה מחתנה, ומרוב בושה הכלה מתה והעמידו
 עליה חופה שחורה... איך "סידר" פעם סטמפניו נערה על שכינתה אותו
 'שארלאטאן'... איך ניגן פעם סטמפניו בחצרו של פריץ גדול, גראף, ואיך בת
 הגראף, הפאָנְיִינְקָה, יפהפייה מאין כמותה, התאהבה בו ואמרה: יהיה מה
 שיהיה ולוא יבואנה גם המוות, היא רוצה את סטמפניו... מששמע הגראף

מעשה שכזה, ניהל אתו דין ודברים, תחילה ברע אחר-כך בטוב, ולבסוף הבטיח
 לו שלושה כפרים, ובלבד שייאות וישא את בתו הפאָנְיִינְקָה' לאישה. אבל
 סטמפניו השיב לו בצרפתי (סטמפניו ידע גרמנית וצרפתי), שגם אם ימלא
 לו את ביתו במטבעות-כסף לא ימיר את המטבע שלו (ולכן נחשב כל-כך בעיני
 כל היהודים הנכבדים ואפילו בעיני הרב). והפאָנְיִינְקָה', כששמעה זאת,
 השליכה עצמה בבגדיה לנהר... ועוד הרבה מעשיות מופלאות שתתקפן אימה
 למשמען בלבד...

אסן
אסן
אסן

4

ועוד נזכרה רחל'ה ששמעה מחברותיה שיש לסטמפניו מין צלוחית של
 "טיפות-אהבה" — "אהבה, אהובה-לה, בשלי בדוּתא! — חשבה לה רחל'ה
 בהזכרה בכל הסיפורים הללו. — הא לך פרוטה מחוקה בשביל כל האהבה!
 מוישה-מנדל שלי, אין מה לומר, אוהב אותי בלי "טיפות אהבה", ואני אותו?
 אני את מוישה-מנדל?"

ורחל'ה מתהפכת לצידה השני, כשפניה לקיר, ומרבה מרבה לחשוב.
 תחילה עלתה בראשה מין מחשבה כזאת: "הא לך מין עסק! מה זה פתאום
 אוהבת-שמוהָבָה? שונאת בודאי לא!"...

ובאמת למה שחשנא אותו? מוישה-מנדל אינו צעיר מכוער חלילה. קצת
 איש העולם החדש, פיאותיו מופשלות לאחור, קורא עיתון, מיטיב לעשות
 קידוש, אוהב להשמיע חידוד, לקנדס בחברת צעירים — בחור נאה בהחלט.
 אמת, אליה, אל אשתו, עדנו קצת פרא-אדם, אינו מדבר אתה אף פעם
 ביישוב-הדעת, 'עפעס' תמיד בחידוד ובהתחמקות ממנה. תמיד עליו ללכת או
 לבית-המדרש, או לשוק, שיתיישב לו פעם כאדם מן הישוב לדבר, לשוחח
 סתם כך עם אשתו, — זה לא. עז-בר!

אוי, לא לזאת פיללה בימי כלולותיה! רחל'ה, כשנעשתה כלה, דימתה
 שהכל מקנאים בה בשל חתנה, שמוישה-מנדל כזה (אחת, היה הוא יפה כחתן!)
 יש רק אחד לאלוהים והשני אצלה, והיא תהיה המאושרת בבנות... ולבסוף?
 לבסוף רואה היא שכל חברותיה הצליחו ועושות-חיים; זאת נמצאת עם בעלה
 היכנשהו בעיר גדולה וכותבת משם מיני מכתבים, שאפשר להתפוצץ; וזאת
 כבר 'בלפוסקה' בעצמה, אפילו חנה-מירל, שנישאה לאלמן עם חמישה ילדים,
 והפכה-כה עולמות, מאושרת גם-כן. והיא? ורחל'ה? ... אחת, אין מה לומר.
 שבוע שלם לשבת כלואה כתרנגולת בכלוב, לאכול, לשותות ולישון! החותן
 והחותנת לא נותנים לנשום: יומם ולילה רחל'ה ורחל'ה! ומוישה-מנדל
 בהליכותיו, בחידודיו, ממש כאילו הייתה אצלו השדי-ידע-מה... שג! דופק

לואי הביתג שפוז כלול

שם מישוה בדלת. זה מוישה-מנדל בודאי, החותנת הולכת לפתוח לו.

— מוישה-מנדל!

— הא, מה?

— זה אתה, מוישה-מנדל? — שואלת האם.

— נו, איזה ריקוד, ימח-שמו, בררר... — עונה לה הבן.

— מה אתה מקשקש שם, מוישה-מנדל? — אומרת לו שוב האם.

התפשט ושכב לישון.

— ימח-שמו, שתייה בריאה, ברל-מנשה, חה-חה-חה!

— ישמך אל, מוישה-מנדל! מה הפטפוטים האלה? — אומרת לו

דבוסיי-מלכה בהציתה גפרור.

— מה, אינך שומעת חותנת שהוא שיכור כלוט? — אומרת לה

רחל'ה — הדליקי לו שם נר, בבקשה, הוא עוד ישבור צוואר ומפרקת.

— חיללל... עוד כוסית, ימח-שמו!...

בחצאי-מלים אלו צונח מוישה-מנדל על מיטתו ונרדם חיש-קל בנחרות

אימים. דבוסיי-מלכה נרדמת גם היא. הילדים הקטנים ישנים כבר מזמן. שריקה

ונחרה בכל פינה. הכל בבית זה ישנים שינה ערבה, רק רחל'ה לבדה לא יכולה

להירדם, ולן תעשה משהו — אין שינה לעיניה!... הלבנה זורחת פנימה בעד

החלון ופס אורה הלבן, הארוך, נופל על המיטה שעליה שרוע מוישה-מנדל

פרקן, פיו פעור, עיניו בוהות, צווארו מורם, ופיקה, פיקה חדה, דוחה למראה,

מזדקרת על גרגרתו.

רחל'ה איננה רוצה לראות — ובכל זאת רואה: מעולם לא נראה לה

מוישה-מנדל מכוער כל-כך כמו עכשיו, בלילה זה. ומבלי משים משווה היא

אותו לאחר, לאותו 'ימח-שמו'יניק' סטמפניו... וזה אותו המוישה-מנדל של

אז, של פעם, של ימי-הכלולות, בפניו הלבנים היפים, בחיוכו המתוק, בעיניו

העליוזות, בעמידתו הזקופה, בחן הליכותיו וגיגוניו, בשנינות לשונו? האם זה

אותו מוישה-מנדל?...

(וכאן שוב השוותה אותו מבלי-משים לאחר, לסטמפניו. הלאה, הלאה

מחשבות אפלות, הניחו לבת-ישראל כשרה!)

ח.

ל"ארוחת-הצעוף".

למחרת, כשבאה חינה השמשית אל דבוסיי-מלכה להודיעה כי המחותנת

והחתן והכלה וכל שאר המחותנים מזמינים אותם ל"ארוחת-הצעוף", הייתה

כבר רחל'ה לבושה ומקושטת לפי האופנה האחרונה של ר' דני-מכאניק

חייט-הנשים: לבוש משי כחול בגון-השמים, עם סלסלות לבנות ושרוולים

רחבים, כפי שלבשו אז במאן-פבקה, שהאופנה פיגרה בה שנים אחדות; על

ראשה מטפחת-משי כחולה מעשה תחרים, שניבטה בעדה כל חסרוקתה עם

הצמות... אבל צמות זרות; שערה שלה, הבלונדי, היה כבר מוסתר אצלה

לתמיד, לנצח! כמה מחרוזות-פנינים עטרו את צווארה, צווארה הלבן היפה,

עם שרשרת-זהב גדולה, עם פריפה, צמידים, טבעות, עגילים, — כל

התכשיטים היהודיים כולם, כל הרכוש היהודי.

לבושה ומקושטת ישבה רחל'ה בחדרה; ומוישה-מנדל שכב עדיין בפווה

של אמש, כשגרגרתו כלפי מעלה ופיו פעור, מתמיד בנחרתו.

"אחח, איזה הבדל בין שני מוישה-מנדל אלה, כלומר בין מוישה-מנדל

החתן לבין מוישה-מנדל הבעל: אותו מוישה-מנדל היה 'עפעס' כל-כך מלא-

חן, עיניו האירו כנרות, קולו היה מתוק-כדבש, כל הליכותיו היו כה נעימות כה

חביבות! ומוישה-מנדל זה? 'עפעס' ארוך להתמיה, ודק וכפוף-גב, וזקנקן

צהוב מבצבץ על פניו. מאין בא לו זקן-תיש כזה?

ומבלי-משים מצטייר לפניו שוב אותו 'כולבויניק', שלילה שלם טרד את

שנתה — אסוף ותו לא! "אני בעצמי אשמה — חושבת רחל'ה — אני

בעצמי אשמה: הא לך לפתע פתאום מין 'שלימול', מין סטמפניו! מי זה עומד

לפתע פתאום לדבר עם כליזמר? פא, בושה! ומה היו אומרים עלי אילו ראו

אותי עומדת ומדברת אתו? מזל שהייתה מהומה שכזאת. ומה היה אומר

מוישה-מנדל?"...

ובחיוך נגשה רחל'ה למיטתו של מוישה-מנדל ורכנה מעל ראשו וקראה

בשמו. מוישה-מנדל פקח את עיניו האפורות ובהה זמן ממושך ולא הבין מה

הוא רואה לפניו.

— מוישה-מנדל! — אמרה לו רח'ה, רוכנת כולה אליו. — מוישה-מנדל! אינך מכיר אותי, או מה? הביט-נא איך הוא נועץ בי עיניים! כנראה שמצאתי-חן בעיניך בתלבושתי!

— אי, תני מנוחה, רוצה לישון!... ובמלים אלו הופך מוישה-מנדל פניו לקיר וקורא-דרור לנחרה פראית.

— המחוננת וחתן-כלה וכל המחוננים מבקשים להזמין אותך עם החוננת ועם בעלך ל"ארוחת-הצעיף".

כך מכריזה ח'נה השמשית, כשהיא חוקעת ראשה בעד הדלת, אך בראותה את רח'ה רכונה על בעלה, נרתעת היא חיש לאחור.

* * *

רח'ה מצאה את הכלה בלא צעיפה עדין; שתי החברות התנשקו ומיד נקשרה ביניהן שיחה לבבית, כיאה לשתי נשים צעירות.

ה'עולים' התאספו קצת-קצת, והמשמשים והמשמשות הגישו לשולחנות צלחות מכל-טוב: עם 'לקח' ועם מרקחת, עם עוגיות ועם 'בייגעלעך' בשקדים ועם כל מיני 'שטרודל': השמששים של אמש, והקבצנים של אמש, גם הם כבר פה. המחונן חיים-בנציון, מתרוצץ שטוף-זעה ב'קסקט' של קטיפה, והמחוננת כבר צרודה כמו קיר; ואף-על-פי-כן אינה חדלה מלפקד, ולעשות סדרים, מריצה את זה לכאן וזה לשם, וצועקת בשארית כוחותיה:

— אתם רוצים לרדת לחיי, שונאי-ציון! אתם הלא שמים את כל ה'טורטים', העוגות והמרקחת במקום שמיועד בכלל ליי"ש ולכוסות, אוי ואבוי לי, איזו צרה! לכי הקרעי לכל הצדדים! הא לך חתונה! עוֹלָה הון תועפות ולבסוף — הא לך! אפילו הכליזמרים אינם עדיין! להתאבד ממש וזהו!

— שא, שיהיה שקט! — צועק חיים-בנציון המחונן. — מה את עושה רעש? לא נושעים ממך! לא עושה כלום וצועקת! מה את צועקת מה? דבר חדש אצלך לעשות חתונה? בפעם הראשונה, או מה? הביטו איך שהיא צרודה! הזמינה עיר שלמה אורחים וקרובים ומתרוצצת וצועקת! אולי את יודעת מה?

— מי צועק, כהן משוגע? מי צועק?
 — אני יודע מי צועק? אדרבה, הגידי בעצמך?
 — אני לא צועקת; אתה שצועק.

— אני כבר צועק? ככה? להפך כלומר?
 — הלא הנה אתה צועק, חיים-בנציון, מה קרה לך?

— שיבוא בוקר-טוב ומבורך על המחונן עם המחוננת, על החתן עם הכלה, על כל המחוננים משני הצדדים ועל כל הידידים היקרים ללב, 'ויוצט' — שינוגן כיאות!

בהכרזה רמה זאת של חייקל-בדחן נפנו הכליזמרים לכליהם, והחתונה הייתה שוב חתונה! ה'עולים' החלו לנגב כפותיהם בשולי הבגדים, להפשיל שרוולים, ורק לאחר מכן נטלו ידיים והתיישבו לשולחן ל"ארוחת-הצעיף", ופה לקח סטמפניו את כינורו וחזר מחדש על ה'קונצ'ים' של אמש, בכמה חידושי-נוסח ובתוספת שניים-שלושה קטעים חדשים שריגשו את ה'עולים' והוציאוהו מגדרו. כל העיניים הביטו בו, בסטמפניו; רק רח'ה לבדה לא הביטה לעבר אותה פינה — ואף-על-פי-כן ראתה אותו, ואף-על-פי-כן, חשה שהוא מסתכל בה... רק אז, בשעה שהניח סטמפניו את כינורו, ובין ה'עולים' נעשה שוב "הו-הא", רק אז הרימה רח'ה את עיניה הכחולות וראתה את... סטמפניו.

— מה את אומרת עליו? פנתה ושאלה אותה הכלה, ששחקה עד עכשיו.
 — על מי? — שאלה רח'ה בתמימות.
 — על סטמפניו, 'כולוביניק' הגון?...

רח'ה לא ענתה לה כלום על-כך. היא חשה כי סומק עולה בפניה. הכלה הבחינה בזה ושאלה:

— חם לך, רח'ה? נכון שחם לך?
 — כן, חם, חם מאוד! אצא לרגע החוצה להתקרר. — ענתה לה רח'ה וקמה מהשולחן ויצאה כשהיא נתקלת על כל צעד ושעל במשקם או משמשת שפינו לה את הדרך ברוב-כבוד, לא כל-כך בזכות עצמה כמו בזכות לבוש-המשי שלה. אבל לא מהר כל-כך הגיעה עד הדלת, שכן, ראשית, היה עליה לעבור על-ידי הכליזמרים, שחקעו בה עיניים וטיפלו בה בלשונם: "שגלולה 'פריקה', טוב לטרטר אָתה קצת"... וכאשר פגשו עיניה את עיני סטמפניו חשה בקרבה מין דפיקת-לב, שלא ידעה כמוה מעולם; בשל כך הסמיקה עוד יותר והרגישה חום נורא בפניה, כמי שנמצא סמוך לשרפה, ממש ליד עצם האש. נוסף לכל הצרות היה עליה עוד להיתקל במחונן, ר' חיים-בנציון, כבר כמעט ליד הדלת, וכאן החלה 'חתונה' חדשה: ר' חיים-בנציון היה יהודי חסיד

ורעד כולו מפני נקבה. כשנפגש לפתע עם רח'לה, היה עליו בעצם לסגת אחורה. כמקובל. אך מעשה-שטן, פנה בכלל ימינה, ומאחר שרח'לה פנתה גם-כן ימינה, לא חסרה שעררה שיתנגשו. לכן 'נפל' ר' חיים-בנציון על עצה, ופנה חיש שמאלה; למרבה האסון 'נפלה' גם היא על אותה עצה עצמה, ופנתה גם-כן שמאלה. פה הבין מיד ר' חיים-בנציון שצריך לפנות בחטף שוב ימינה, אבל עד שזו, עמדה כבר רח'לה, כמו להכעיס, מולו — ואלוהים ידע עד מתי היו מרקדים כך, לולא הגיעה למזלם המחותנת הצרודה והחלה להתנגח עם המחותן בנוסחם המקובל, ובינתיים חמקה רח'לה החוצה, להפיג קצת את החום הנורא.

II (ג' - ג') חתום ט.

תולדות חייה של רח'לה ורומאן אהבתה של חיה-אתל.

אולם בחן ליהט החום עוד יותר; היה יום תמוז, השמש עמדה במרום השמים, ובערה ויקדה ללא רחמנות כלל. על גגות העץ והקש של מאן־שֶׁבָקָה נשברו-השתפכו קרני השמש לאלפי זהרורים רוטטים, רוחפים כאדוות-הנהר; ילדי ה'חדר' מכנים זאת "השכינה שורה".

למולה של רח'לה נשקף השוק: רחב הוא וריק. התנויות — בסניוריות-האודם שמתחת לתריסים — פתוחות, והנשים יושבות על שרפרפים מרובעים וסורגות פוזמק במהירות מפליאה. מן הצד עומדות גיגיות עם אוכמניות, עם עוגיות, עם ריקים, ועזו מתגנבת לה חרש ורצה לעשות בהן קצת שמות, אבל אין מניחים לה. במרחק-מה מתנהל לו צמד שוורים רתום לעגלה של אלומות-שיפון, העגלה מעלה ענני-אבק סביבה, ומאחוריה צועד 'שיגעץ' קטן, יחף, ככובע גדול וחם, עם תרמיל, עם שוט ארוך, וכלב גדול רץ בעקבותיו, כשלשונו מושטת.

רח'לה עומדת ומתבוננת במראה החולץ הזה ומשווה אותו ללבוש המשי שלה, בגן השמים, ולפנינים, לצמידים, לעגילים, לטבעות, — וחשה עצמה אי-כך זרה לגמרי בנוף זה, בכל הסובב, 'עפעס' לא לכאן לא לשם, לא תגרנית של שוק, ולא רוזנת — סתם בת-ישראל, 'א יידישע טאָכטער', פטורה מכל דאגה. יש לה בעל, סמוכה היא על שולחן חותנה וחותנתה, אינה נוקפת אצבע

(ל' מ' ב' ד' א' ו')

קטנה, ובעלה — או שהוא בבית-המדרש, או שהוא בשוק, מסתובב לו עם המקל ומשמיע חידודים.

עכשיו, כשהיא עומדת כאן, סמוכה למראות בחוץ, החלה — בפעם הראשונה כמעט בחייה — לתת דעתה על עצמה, ועלה בה הרהור חדש, שחסר לה משהו. מה — אינה יודעת. אבל משהו חסר לה, משהו נגרע ממנה...

רח'לה הייתה נפש פשוטה, בלי "שגעוונות", בלי 'קונציס'. במלה אחת — זה מה שמכנים אצלנו 'א יידישע טאָכטער'. מאחר שגדלה במשפחתה, בסקוויץ, בין ילדים רבים, לא נחשבה היא אצל אביה ואמה למי-יודע-מה: "ניחא, ילדה, שתגדל לה לבריאות" ... ובכדי שלא תתלבט לפני העיניים ויפחת ילד בבית, שלחו אותה יחדיו עם כל אחיה הקטנים ל'חדר'. אחר-כך, משגדלה קצת, מסרוה, כדי שתלמד לכתוב, למוטל שפרייז, "המורה-הכתבן לילדות". שם, אצל מוטל שפרייז, היו לה לרח'לה חברותיה שלה, קטנות וגדולות, אבל היא העדיפה להתחכך ליד המבוגרות ממנה, שמפיהן אהבה לשמוע מעשיות, מעשיות יפות ומופלאות. הנערות גם הן אהבו את רח'לה בשל שירתה, בשל שירתה היפה.

— שירי לנו רח'לה תמודה! שירי, אין-דבר, עכשיו אין ילדים.

בפני נערים ובפרט המבוגרים שבהם, התביישה רח'לה לשיר; בפני אלה, אמרו לה חברותיה עצמן שלא יפה, שאסור...

נו, שירי כבר, רח'לה, הביטו נא, צריך להתחנן לפני! ורח'לה מצייתת לנערות הגדולות ומסלסלת שיר בקולה הדק הגבוה, שיר יהודי.

על ההר יונה עומדת
היא הומה ואבלה,
אהובי רחק ממני
לא אוכל לבוא אליו...

רח'לה שרה שיר זה ברגש רב, משל כאילו הבינה פשר המלה "אהבה". אולם הן, כלומר הנערות הבוגרות, הבינוה כנראה, מאחר שהיו אגב-כך נעצבות אל לבן, נאנחות, ולפעמים אף מורידות דמעה...

יותר מכולן אהבה לשמוע שירים אלה ששרה רח'לה לפני חברותיה, — אחת בשם חיה-אתל, נערה יפה מאוד, יתומה. חיה-אתל הייתה אחת מרבות. סיפור-חייה הוא סיפורן של הרבה נערות יהודיות ואפשר למוסרו במלים ספורות, כאמירת-הברכה "שהכל נהיה בדברו". הגה כולו לפניכם:

(18)

פעם (לא לפני זמן רב) היו שני אחים בעיר סקוויה, אחד בשם אהרון והשני בשם לייב. אהרון מת בצעירותו ואחריו מתה אשתו, ונותרה אחריהם בת — חיה-אתל. חמל עליה הדוד לייב, ואסף אותה לביתו עם ירושתה. הדוד לייב לא נהג בה בהגינות יתירה, את כל הירושה לקח לעצמו (שלושת-אלפים רובל, אומרים), ולה, ליתומה, נתן במחילה 'פייג' והשיאה לאחד 'הניוק', כלב שבכלבים, שירד לחייה, וחיה-אתל, בעודה צעירה, בת עשרים-ושתיים, נסתלקה מן העולם.

עם חיה-אתל זאת התיידדה רחליה שלנו מאוד, ושתייהן אהבו זו את זו אהבת-נפש. יום שבת אחד ישבו שתייהן ליד החלון, מסורקות למשעי ולבושות בגדי-שבת כדן. כדרכה שרה רחליה את שיריה וחיה-אתל הקשיבה. רחליה שרה:

אוי, אתה מפליג הרחק,
אוי, אתה מפליג הרחק,
ואותי זונח!...

— רחליה, חמד'ניו, נשמה'ניו! — אומרת חיה-אתל — שירי את זה שוב!

— לחזור ולשיר זאת שוב? — שואלת רחליה תמהה. — נו, אני יכולה לשיר לך שוב מהתחלה:

אוי, אתה מפליג הרחק,
אוי, אתה מפליג הרחק,
ואותי זונח!...

פתאום רואה רחליה שחיה-אתל היתומה כובשת את פניה בידיה וראשה וכתפיה מרטטים. רחליה משתתקת למראה התיפחותה של חיה-אתל.

— אלוהים, מה קרה לך, חיה-אתל, את בוכה? מה זה לפתע פתאום הבכי? הגידי, מה יש לך חיה-אתל? הא לך לפתע פתאום בכייה!

— אוי, רחליה, השיר, השיר שלך!

— השיר? מה יש בו שצריך לבכות?

— אוי, רחליה, אל תשאלי אותי, אל תשאלי לב מר! אש בוערת בקרבי,

אש-תופת, כאן, את רואה, כאן-כאן!

וחיה-אתל מצביעה על לבה, רחליה מביטה בה תמהה ומבולבלת.

— מה את מביטה בי כך, רחליה? את לא מבינה, איך יכולה לחוש מה

שקורה לי; לבי כבד, חשוך כל-כך, אני כה בחדת, יש בי כאב שכזה, אני מוכרחה לספר לך הכל — הכל!

וחיה-אתל מספרת לרחליה סיפור שלם, סיפור עצוב, אומנם רגיל למדי, הקורה לעתים קרובות אצלנו היהודים, ואף-על-פי-כן סיפור עצוב הוא, איך דודה לייב התנהג אֶתה גרוע, ובעיקר היא, המרשעת, דודתה, ולולא בנו הצעיר של הדוד, בניומין, הייתה כבר מזמן נמלטת לקצווי-ארץ, או משליכה עצמה לנהר. בניומין זה היה נחמתה היחידה בעולם; אֶתו גדלה יחדיו; הוא היה לה כאח, כאח מלידה — ולבסוף נסע והשאיר אותה בצרות, כאדם זר, כאדם זר לגמרי.

— אינני מבינה, חיה-אתל מה צריך להפוך כל-כך עולמות, אפילו כשאח-ממש נוסע, ובפרט עוד כשאיננו אח ממש!

— אוי, רחליה, איך ידעת כמה קרוב היה לי, כמה יקר ללפי, כאח ממש, יותר מאח ממש, אני אומרת לך! כשראיתי את בניומין נגדי נעשה לי אור בעינים, והוא נסע...

— בניומין הלא חייב היה לנסוע, חיה-אתל, הלא הוא התחתן.

— אוי, רחליה נשמת, אל תגידי לי, אינני יכולה לשמוע זאת! המלה "התחתן" מוציאה לי את הנשמה! כשאני שומעת שאומרים: "בניומין התחתן", נמאסים לי החיים. את לא יודעת זאת רחליה, והלוואי שלא תדעי זאת לעולם ועד... מה את מסתכלת עלי ככה? בניומין הבטיח לי, נשבע לי, שייקח אותי לאישה.

— נו, אז למה לא לקח אותך, חיה-אתל?

— את שואלת כמו ילדה, מסתמא לא נועד לי. מסתמא זה מזל.

— אבל הלא הוא נשבע לך שייקח אותך!

— נו, מילא, אז הוא נשבע! כל הזמן התכונן לומר לאביו, דחה מיום

ליום; הוא פחד מפניו (הלא את מכירה את הדוד לייב שלי), עד שנתארס לה.

וכששוחחתי אֶתו על כך, אמר לי שעד החתונה עוד רחוק, שיהיה עוד סיפק

בידו לומר — וכך חלפו הימים והשנים, עד שהגיע הזמן, היום הקודר ההוא,

לרוע מזלי... אני עצמי הייתי בחופה, וראיתי הכל כמו עיני, הכל, איך ענד לה

את הטבעת, ואמר מה שצריך... החזן והמשוררים שרו, ובניומין השפיל עיניו

לארץ, כדי שלא יראה אותי — אבל אני יודעת שראה אותי... אחת, רחליה,

איך אני חיה, איך אני מחזיקה מעמד?

עודף נחת, בשבתה עם מי שנועד לה, בחור זר לה לחלוטין, כשבניומין שלה שרוי אי-שם עם אשתו... רחליה השתוקקה מאוד, אפילו לשאול מיד את חיה-אתל מה נשמע אצל בניומין, מה שלומו, אם כותב הוא מכתבים? אבל משקרבה אל חיה-אתל והציצה בפניה החיוורות ושמעה איך היא נאנחת תכופות, — לא קלאה לבה לדבר אתה על דברים שכאלה.

אפשר להניח שהייתה זאת הפעם הראשונה בחייה, שהיא, רחליה, נתהרהרה בעניינים שכאלה. אפשר שעובדת-חיים אמיתית תגרום מחשבות ותעורר רגשות, הרבה יותר מאשר עשרה ספרים טובים. אמת, רחליה הייתה נערה יהודית פשוטה, בלי חוכמות, אבל טיפשה לא הייתה; למה, אם כן, לא תתפוש דבר כזה בשכלה שניחנה בו מלידה? אמת, רחליה לא ידעה על גיבורים ועל רומאנים, אבל לב טהור, לב יהודי טהור היה לה; למה אס-כן לא תחוש בצרת-הזולת, תבין ייסורי הזולת? בעניין זה אפשר לימר שהדות לרומאן היהודי של חיה-אתל, בגרה רחליה לפתע בכמה שנים. אותם ימים הייתה כבר רחליה עצמה פלה, ועל חתנה שלה, על מוישה-מנדל, שמעה כי תולים בו שבחים שכאלה, ומעלות כה רבות, עד כי חשבה את עצמה למאושרת בעולם.

— בלי-עין-הרע, מזל שכזה! — שמעה מכל הצדדים.

— בור שומן! חלום שנתממש! ר' איזיק-נפתלי הוא יהודי 'בלבית', הנגא שבכל ה'בלבחים' של מאַנפּבּקּה, ויש לו בן-יחיד, אחד-ואין-שני-לו, ועוד איזה בן, נו, איזה מזל!

ובאמת היה מוישה-מנדל בחור נאה. ויכול היה למצוא-חן בעיני-כל: בחור טוב, מלא-חיים, חריף ובקיא, בעל-תנ"ך, כתבא-רבה בכמה שפות, עד כי כתביו עברו מיד ליד במאַנפּבּקּה, ואפילו מוטל שפרייו עצמו, "המורה הכתבן" של הנערות בסקוויצה, הרכיב על חוטמו האדום זוג משקפיים ובחן כמה פעמים את כתב-ידו של החתן, כמבין אמיתי, והודה שיש לו לחתן יד זהב, ואם במשך הזמן יאמן ידו, יידע, אם ירצה השם, לכתוב כהלכה.

לדבר המעיטה מאד רחליה עם חתנה, שהרי איפה היה הוא ואיפה הייתה היא? מַמאַנפּבּקּה לסקוויצה רחוק למדי, ולהתראות ניתן להם בסך-הכל פעם אחת, וגם זאת — כשהחתן היה בחדר האחד והכלה — בחדר השני. כנגד זה אבל החליפו מכתבים ביניהם כמעט מדי שבוע, שנה תמימה כסדר, עד לחתונה. אמת, בתכתובת הזאת, למה לכתוב? — היה חלק גדול למוטל שפרייו, שכן, מאחר שמכתביו של החתן היו כתובים בשלוש שפות: עברית,

— מאחר שכך, חיה-אתל, הלא בניומין שקרן גדול ולא ראוי שתישא אותו האדמה.

— לא, אל תגידי זאת, רחליה אינך מכירה את בניומין; אינך ידעת איזה יהלום של אדם הוא, איזה לב נפלא יש לו!... זאת אשמתו של הדוד לייב, הוא האשם בכל, הרוצח הזה, הלוואי שדס-אבי יגזול מנוחתו, ריבונו של עולם!

— אני רואה, חיה-אתל, שצר לך כנראה כהוגן בגללו.

— צר, את אומרת? אני גועת, אני מתה — והיא אומרת צר-שָׁמֵר!

— נו, והיא, חיה-אתל, היא 'עפעס' אישה יפה?

— מי היא?

— אשתו של בניומין כלומר.

במלים אלו ראתה רחליה שחיה-אתל מסמיקה, ואחר-כך מחוירה ומחליפה גוונים. רחליה לא יכלה להבין למה מסרבת חיה-אתל להשיב לה על-כך; אבל הרגישה שלחזור על שאלתה פעם נוספת אין צורך. "בוודאי לא נאה לה, לכן שותקת; מסתמא משום שכואב לה איננה רוצה לדבר על-כך..."

כעבור זמן-מה נפגשה רחליה עם חיה-אתל בחתונה, — בחתונתה של זו האחרונה. חיה-אתל הייתה כלה ככל הכלות; ישיבה כדרך הכלות, שתקה, נכנסה לחופה, לבשה צעיף למחרת, הייתה אמנם חיוורת, כמו מהורהרת קצת, לא עליוזה... ומה בכך, אין בכך כלום: כלה צריכה להיות כזאת. ומה? שחלך לרקוד?...

מי יודע מה התרחש במחשבתה, בלבה של חיה-אתל? לבה של בתי-ישראל סוד הוא, סוד כמוס. חיבה, חיבה נעולה. ופרט לכך, לא נאה לגבר להציץ שמה — דומה כי אין זה ממידת דרך-ארץ...

שוב פעם רחליה.

בשאלה: "מה מתרחש בתוככי לבה של חיה-אתל?" — , בשאלה זאת הוטרדה רחליה בחתונתה של חיה-אתל. רחליה לא דיברה על-כך עם איש; אף-על-פי-כן הבינה בשכלה וקצת אף חשה בלבה, שחיה-אתל לא רוזה עכשיו

רוסית וגרמנית. — הלא היה על מוטל שפרייז לראוג שהכלה גם היא 'עפעס' לא תבוייש. ובכדי להוכיח בעליל שמ'חדרו' של מוטל שפרייז לא יוצאות נערות סתם-כך, כאצל שאר כתבנים, טרח והוסיף למכתבי-הפלה גם צרפתית, כלומר, אותיות צרפתיות, שמוטל שפרייז נחשב בקי בהן מאין כמותו. בכלל, אפשר לומר כי שנה תמימה כסדר שיחקו חתן-כלה בכתיבה זאת, וחדלו ממשחקם רק בשעה שההכנות לחתונה היו כבר בכל תוקפן.

החתונה עברה ככל החתונות היהודיות: צד הכלה — קצת לא יצאו ידי חובת-נדוניה, לא הקפידו על הגינותם, כדרך יהודים... וצד החתן — התנפחו קצת ורטנו, הפטירו חידודים וכינו חרש את המחותן בשם "דבר אחר", שם שזכה בו ביושר. אך אין בכך כלום, הבלים: מרימים, כמקובל, כוס, ומתפייסים, הכלה נפרדת מכל אהובי-לבה, מלווים אותה עד אל מחוץ לעיר, מתנשקים, בוכים, נפטרים מבת, ומובילים אותה לשם, אל חותנה וחותנתה להיות סמוכה על שולחנם.

י"א.

חזור חלילה רח'ה.

שם, אצל החותן והחותנת, נפתח לפני רח'ה עולם חדש. מהיותה כלה, וכלה אחת ויחידה, וכלה מוצלחת, התאהבו בה הכל חיש, ושמרו אותה ופינקו אותה, ונשארו אותה על כפיים. ואין צורך לומר כי החותנת, דבוסי-מלכה, שיצאו עיניה עד שזכתה לנחת כזאת, הקריבה פשוט את חייה למענה: רק "רח'ה ורח'ה!", וכל נתח-בשר-שמן, כל עצם דשנה, כל מאכל טעים — הכל לרח'ה. השכם בבוקר, רח'ה אך זה פקחה עיניה, — אהא, כד הציקוריה עומד כבר על השולחן, דבוסי-מלכה, העסוקה למעשה, שעבודתה בשוק, מסתובבת ופוקחת-עין שלכלתה יהיה הכל בזמן.

— למה לך להטריח את עצמך, חותנת?
— אין דבר, שתי, רח'ה, אכלי, רח'ה!

לפעמים רואה רח'ה איך חותנתה רצה מן השוק כל עוד רוחה בה ופורצת למטבח בקולי-קולות; מגדפת בצעקות את המשרחים — ממש כאילו שחטו אותה.

— מה קרה, חותנת? שואלת רח'ה.

— חשבתי שקמת כבר מזמן, והחלב רותח לו ורותח — שירתח ריבונו של עולם הבל-פיה של המשרתת — ואני רצה, אני יודעת בכלל איפה אני בעולם? בחנות, בלי-עין-הרע דוחק — ישמרנו אל; והוא, גורלי הטוב, עומד לו כשידיו לאחוריו, כמו מחותן! אני מחחננת לפניו: לך תביא הביתה איזה שני 'בייגל' טריים! אולי את רוצה לאכול — אכלי, רח'ה, 'בייגל' טובים, אני קונה תמיד אצל לאה-צ'יכע 'בייגל'; אצל 'ידינע' אחרת לא אקנה גם אם יציפו אותי בזהב — ראויה היא אומנם שהשם יעזור לה! מה שהיא סובלת 'נעבעך' מבעלה השיכור! אינני מבינה איך נושאת עליה האדמה מין יצור שכוה, ביוזן לאביו בעולם האמת... כן, מה רציתי לומר? לא עלינו, ראשי מבולבל כל-כך. שא, הנה היא הולכת כבר היפהפיה. עוזרת! איפה היית כבר, עוזרת?

ופה מתחיל שטף חדש של קללות וצעקות בשל החלב לרח'ה, בשל הציקוריה לרח'ה, בשל ארוחת-הבוקר לרח'ה — הכלל, כל הבית כמרקחה בשל רח'ה. אפילו החותן, שהיה עסוק תמיד בעצמו ובעסקיו, גם הוא הפנה לבו אליה, שאל עליה.

כל החדוש הזה והכרכור הזה סביבה היה קצת למורת-רוחה של רח'ה בעצם, למעמסה עליה! ואת האמת חייבים לומר, שרח'ה גילתה הרבה פחות חיבה כלפיהם מאשר הם כלפיה.

כשהננו אומרים "הם", כוונתנו לחותן ולחותנת. את מוישה-מנדל, הדמות העיקרית, מוציאים אנו מכלל זה, באשר היחסים ששררו בין בני-הזוג לא ניתן לכנותם טובים או רעים. הם, בני-הזוג, כמעט שלא דיברו ביניהם, ואומנם לא יכלו לדבר: אברך כמוישה-מנדל לא יתיישב לו באמצע היום, סתם-כך, בבית, לדבר עם אשתו, ולעת ערב — אם נשארו כבר לרגע לבדם, לא נשתהו בכך יותר מרגע: מיד היה בא ר' אייזיק-נפתלי ומציץ לילדים, או שהייתה פורצת אליהם דבוסי-מלכה עם כד, עם סיר, עם כוס, או עם תחתית.

— קחי רח'ה וטעמי את המרקחת הזאת.
— אלוהים! הלא כבר מאה פעמים טעמתי את המרקחת הזאת, חותנת!
— גם כן משל! לכי כבר, לכי, ילדה, מה את שחה! את המרקחת הזאת אפילו לא ראית בעיניך.

רח'ה טועמת שוב מן המרקחת שיוצאת לה כבר מן האף.
— אוי ואבוי לי רח'ה, הרי לא נשאר ממך כלום! הביטו נא איך בנאדם אוכל! ממה את חיה — אינני יודעת. בחיי, אם יראה אותך מישהו מסקוויקה

הרי לא אצא יבשה: חותנת למופת — חולירע לבטנה, יגידו — יפה פיטמה את כלתה, קבל לצווארה! אוי לי, אכלי משהו, לפחות לצאת ידי חובה! — אני מבקשת אותך, תני לי מנוחה, חותנת! אני שבעה, הלוואי שאהיה כך כל חיי.

— נו, עשי לי חסד, בת! עושים גם פעם חסד לחותנת; תארי לך שאני אמך. קחי לפחות קצת-קצת ואל תגרמי לי ייסורים!

ורחליה נחנקת, בקצת ובעוד קצת, ונמאסים עליה החיים, אף כי היא יודעת היטב שמסורים לה, מסורים בלב ונפש, ואם רק תוציא מפייה שחשקה בסנאכ-דרקיע, — מיד תקבל: מה פירוש, וכי יש איזה תירוץ? רחליה רוצה — חייב להיות! אך אדם אינו שור, אינו אוז, שיהא די לו בפיטום טוב. אדם — הנאתו קטנה מאוד כששומרים צעדיו כסדר, כשמרפדים לו כל מדרך-כף-רגל, כשסופרים פסיעותיו, משגיחים על כל נגיסה וכל בליעה שלו, רכונים עליו כשהוא יושב, יושבים למראשותיו כשהוא ישן, במלה אחת — כאשר מחזיקים את כל חייו בידיים זרות, ולו אין מותירים כלום...

במצב עגום שכזה הייתה נתונה רחליה בעת שהתרחש בה סיפורנו זה. לא היה לה אפילו בפני מי לשפוך את לבה. אביה ואמה חשבוה למאושרת שבעולם, ומכתביהם אליה היו תמיד מלאי-נחת והנאה, עם ברכות ליושב מרומים על שהגדיל כה חסדו עמהם. ומכתביה אליהם היו גם-כן מלאים ב"ברכה והצלחה", ב"נחת והנאה", ב"ברוך השם" וב"הלוואי להבא לא יותר גרוע", ותמיד נסתיימו ב"מזל ואושר", וב"לב שמח אמן סלה".

בעומק לבה נשאה תרעומת על מוישה-מנדל ששמר מרחק ממנה וכמו התנשא עליה, כמו אין היא אדם כערכו, — כדרך אברך יהודי כלי-יקר; אין זה לפי כבודו להשפיל את עצמו אל אשתו, זה לא מחיישב אצלו, זה מוזר בעיניו... בלבד פנימה לא שָׁנָא מוישה-מנדל כלל וכלל, אדרבה, היה מסור לה, מסור מאוד, באמת ובתמים. פעם חלתה רחליה ושכבה ימים אחדים במיטה; אותה עת לא זו ממנה מוישה-מנדל לרגע, היה נאנח ומחייסר ממש עד כלות-נפש.

— צער-בעלי-חיים! — אמר לאָמו, ודמעות עמדו בעיניו, — צריך לקרוא לרופא או חובש. אינני מסוגל לראות איך היא קודחת 'נעבעך' באש גיהנום — צער-בעלי-חיים!

ביום השלישי הוקל לרחליה. מוישה-מנדל הן לא סר ממנה, ועתה, בשבתו למראשותיה, באה לידו הזדמנות טובה לבלות ולשוחח קצת עם רחליה שלו

היפה האהובה. ולומר את האמת — שניהם חשקו בזאת. מוישה-מנדל התיישב סמוך מאוד אליה, כה סמוך — שראשה היפה, המכוסה חציו במטפחת לבנה היה כמעט בורועותיו... רחליה נשאה את עיניה הכחולות אל מוישה-מנדל בצפייה, אולי יאמר לה משהו. מוישה-מנדל השפיל עיניו. אבל כשהפכה ראשה לחלון, הביט בה, וכשהשיבה לו מבט — הפך הוא ראשו לחלון. וכך היו מציצים זה בזה שעה ארוכה, בלא מלים. במשך כל השנה שלאחר החתונה לא נודמנה לזוג הזה אלא עכשיו שעת הכושר לדבר ביניהם, אבל לא יכלו להעזי ולא ידעו כמה להתחיל. רחליה, כאשת-איש, הייתה זכאית להמתין עד שיאמר לה משהו, והוא, מוישה-מנדל, כאברך-משי, המתין עד שהיא תאמר משהו — ובינתיים שחקו שניהם בהחליפם מבטים.

— מה יש, מוישה-מנדל?

— מה "מה יש"?

— מה אתה מביט?

— מי מביט?

— אתה מביט.

— אני מביט?

— אלא מי מביט?...

רחליה הופכת פניה לקיר, ומוישה-מנדל נותן זקנקנו בין שיניו ומביט ברחליה ממושכות ונאנח, עד שהיא מפנה ראשה אליו ותופסת אותו מביט בה ונאנח.

— מה יש, מוישה-מנדל?

— מה "מה יש"?

— מה אתה נאנח כל-כך?

— מי נאנח?

— אתה נאנח.

— אני נאנח?

— אלא מי נאנח?

והזוג משתתק שוב. מוישה-מנדל מתקרב אליה עוד יותר, פולט שיעול ורוצה להתחיל לומר משהו.

— את שומעת, רחליה, אני סבור, כנגד זה שאת אומרת...

פתאום נפתחת לה הדלת, ודבוסי-מלכה פורצת פנימה בצווחה:

— ומה, לא ידעתי קודם שההודים ישברו כל תחתית שתימצא או צלחת?

הודים התחשק לו לפתע פתאום!... מה שלומך 'עפעס' רחל'ה? את יודעת מה שאומר לך? נדמה לי שיש לך קדחת; אני רואה שיש לך קדחת. אמרתי לך שלא תעמדי בחוץ בלי 'של'! אל תעמדי בחוץ בלי 'של'! שלחתי שוב לקרוא ליקותיאל הרופא. אייזיק-נפתלי בעצמו הלך ליקותיאל.

— לשם מה, חותנת? זה יעבור; זאת מין חולשה כזאת אצלי.
— אצלך הכל חולשה. חולשה יפה! לכי כבר, לכי ילדה, מה את מדברת!
צריך לשבת קצת...

דבוס-מלכה מזוזה כיסא למיטה ומתיישבת לה.
— את יודעת מה, אמא? — פונה ואומר לה פתאום מוישה-מנדל —
את יודעת מה? מוטב שתלכי לחנות ואני כבר אשב פה.
ועיניו נפגשות עם עיניה של רחל'ה, והוא קורא בהן: אוי, מוישה-מנדל, כיוונת!...

— מה אתה שח! — עונה לו דבוס-מלכה ומתקרבת עוד יותר למיטה. —
הא לך חנות! מה אני מפסידה שם? הפדיונות הגדולים של היום, לא עלינו! אני מאחלת אותם לכל שונאי מעומק-הלב!... מוטב שתלך אתה, מוישה-מנדל, לחדר-השינה שלי ותשכב לישון על מיטתו של אבא. הלא כל הלילה לא ישנת!

וכך חי לו הזוג המאושר-אך-הפבול הזה מן המוכן, אבל ללא רגע חופשי, באפטרופסותם המתמדת של אבא-אמא הטובים, של החותן והחותנת המסורים — ולא הבעל ולא האישה לא עושים מזה שום עסק; לא הוא ולא היא אינם מזכירים זאת ביניהם. אולם באשר למוישה-מנדל, הרי עוד איכשהו; ניתן לו להציץ לספר, להחערב קצת ב'געשעפטן' של אביו, להיפגש עם חבריו ופעם גם להתקנדם אתם בבית-הכנסת או בשוק. קיצורו של דבר, מוישה-מנדל חי לו איכשהו.

ואילו רחל'ה לא חיה לחלוטין: היא אוכלת ושותה וטועמת עשרים פעם ביום את מרקחתה של החותנת, לא נוקפת אצבע קטנה, לא נפגשת עם שום איש, באשר כלתו של אייזיק-נפתלי אינה יכולה להיפגש עם "כל מי שלא יהיה", ו"מי ומי" לא ייפגש עם כלתו של ר' אייזיק-נפתלי, באשר ה"מי ומי" מחשיב עצמו הרבה יותר עשיר ונכבד ונאה מאיזיק-נפתלי, ואיזיק-נפתלי מחשיב את עצמו הנכבד והעשיר שבכל ה'בלבתיים' של מאַזְפֶּבְקָה — וכך מבלה רחל'ה את ימיה ושנותיה כבמעצר: שוב אכילה ושוב שינה, שוב כד-הקפה, שוב החותנת האהובה עם המרקחת, וכן הלאה, שנה תמימה כסדר.

י"ב.

רחל'ה שרה שירים.

במצב זה הייתה נתונה רחל'ה כשראינוה בחתונת בתו של חיים-כנציון, לעת "ארוחת הצעיף", כשעמדה בחוץ ליד הדלת וסקרה בעיניה את שוקה של מאַזְפֶּבְקָה, על חנויותיו ותגרניותיו, על הקרון עם השוורים המסורבלים וה'שייגעץ' גדול-הכובע.

במצב זה הייתה נתונה רחל'ה יפתנו בשעה ששמעה לראשונה את נגינתו המופלאה של סטמפניו. להאזין לנגינה — אהבה רחל'ה; אוי אהבה היא זאת! כליזמרים שבו את לבה מאז ומתמיד; מששמעה איפשהו כי מנגנים או שרים איזה לחן חדש, מיד תפשה וחזרה עליו בקולה היפה-הצלול. הוריה רוו מזה רוב נחת ואמרו: "יש לה ראש גבר; חבל שנוולדה נקבה, אחרת הייתה

הופכת עולמות!" *לעומת מלך*

נראה שהוריה הבינו דווקא פי טמון בבתם איזה כוח, איזה דבר שאנחנו בימינו מכנים אותו כישרון; אבל הם, הוריה של רחל'ה, דימו בזמן ההוא שכוחה לתפוס ולחזור על כל לחן, — מונח בראשה, משום שיש לה ראש גבר. הראש משחק אצלנו, היהודים, את גדול תפקידים, יותר מכל שאר רמ"ח האיברים. הראש, השכל! — זה אצלנו היקר מכל. אבל איך שלא יהיה, עד שנתה החמש-עשרה שש-עשרה, שרה רחל'ה כציפור-דרור; כל קטע חזנות, "נקדישך", "כבקרית", או ניגון-חסידי, קטעי-כליזמר שונים, שרה רחל'ה בקולה הטהור, לתאוות כל אוזן. אבל חיקף להיותה כלה אמרה לה אמא:

— פאָ, די לך, בת, לצייץ. תבואי אל החותן והחותנת להיות סמוכה על שולחנם, ותתישבי לך פתאום להמהם — פרצוף יפה יהיה לזה!

רחל'ה הבינה כמובן שאין זה נאה, צייתה היא והפסיקה לשיר... אבל לחלוטין להפסיק לא הפסיקה, שכן, הזמר היה פורץ מתוכה מעצמו, שלא מדעת, מכוח ההרגל ככל הנראה, ומה היא אשמה שזה בכל זאת מזדמר לו?...

כשרואים מאין בורחים המים, אפשר עוד לסחוס את הפירצה; אבל כשלא יודעים מאין — מה אפשר לעשות?... לא רק בשעת כלולותיה, אפילו לאחר חתונתה, אירע לה פעמים אחדות ששכחה את מעמדה, ופרצה והשתפכה בשיר כפעם, כבימי עלומיה. רחל'ה שכחה לגמרי שהחותנת נמצאת בבית ומקשיבה לכל מלה היוצאת מפיה:

15-16

תל
לה

אוי, שם, רחוק רחוק,
בחורש הירוק,
יש שתיים יונותיים,
הן הומיות, מסתודדות ומתנשקות...
אך למה שיר-לבן יגונותיים?
הן הומיות, מסתודדות ומתנשקות...

— אוי, רעם על ראשי! רק זה חסר לי! לי! — פלטה צעקה רחליה ותפסה את עצמה כשראתה לפתע את החותנת.
— לא כלום, לא כלום, אין דבר! — הרגיעה אותה החותנת ועשתה עצמה מיתממת, כשהיא מרחחת בחוטמה ומציצה בצנצנת מרקחת. — את רואה, רחליה, חששתי שהדוממניות יתחילו לתסוס; כבר חטפתי פֶּסֶק לפני שנה: מעל לחצי 'פוד' מרקחת התקלקל כך... *
ולמותר לומר שלפני מוישה-מנדל לא הייתה שרה בעד כל הן שבעולם:
הלא זה נראה 'עפעס' טיפשי ומוזר מאוד — לפתוח פה לעיני הבעל ולשיר... אפשר שמוישה-מנדל לא היה מדיר עצמו מהאזנה לה ואפשר שגם רצה בכך מאוד. כמה פעמים שמע אותה מזמרת לעצמה, וידוע לו שקולה מתוק כדבש. אבל איזה פרצוף יהיה לו בפני עצמו, אם יחיישב לפתע פתאום בבית להקשיב לאשתו המזמרת? עסק נאה לאברך נכבד! אם יודמן לו על פי מקרה להאזין — אדרכה ואדרכה... זה הזדמן אומנם לעתים, אבל לעתים נדירות; אז היה מוישה-מנדל מתעכב ועומד, מטה היטב אוזנו ואחר-כך פולט שיעול להודיע שבא כביכול זה עתה מן החוץ, ונכנס הביתה כלא יודע...
וכך חייתה רחליה שנה תמימה, בודדה לנפשה, בין אנשים טובים ונאמנים, מסורים לה עד כלות, ואין לומר שהיה לה טוב, ואין לומר שהיה לה רע. היא חשה עצמה בין קרובים לה — זרה, בין קרובים לה — בודדה, בין דורשי טובתה המסורים — עוזבה, בשבתה כך נעגמת, רכונה על עבודה, על מלאכת-ריקמה, הייתה כדרכה מפזמת לה, ולפתע נתקפת געגועים ונמשכת לשם, מקום שם בילתה את ימי ילדותה.

עפה עפה
ציפור-זהב
מעל לכל הימים;
שאי-נא שלום

י. ז. 10/11/22
פ. א. ע.

ציפור-זהב
ליקרה-ללבי, לאמי!
עפה עפה
ציפור זהב
מעל כל הנהרות הרחבים;
שאי-נא שלום
ציפור-זהב
ליקר ללבי, לאבי...

דבוסי-מלכה אהבה להתגנב תכופות על קצה האצבעות ולהקשיב על מה שרה כלתה.
— מה יש לך, רחליה, את מתגעגעת הביתה?
— אחח, לא, חותנת! סתם כך... — עונה לה רחליה מחייכת ומגנבת דמעותיה.

י"ג.

רחליה קיבלה כבר מכתב-אהבה.

השארנו את רחליה בשעת "ארוחת-הצעוף", עומדת ליד הדלת ומביטה על כיכר-השוק של העיר מאַנְפֶּבְּקָה, שקועה במחשבותיה שסיפרנו בהן לעיל. ואולם, מחשבותיה נותקו במהרה על ידי בחורנו האמיץ — סטמפניו. צעיר נחמד זה, שלא גרע עינו מרחליה, הבחין היטב בפרישתה מן השולחן, יצא גם הוא, לא טרם שהמתין קצת, והתייצב בחוץ, ליד הדלת, קושר שיחה עמה על עירו מאַנְפֶּבְּקָה ועל עירה סקוויֶרָה, שהכירה היטב על כל גשריה, פינותיה וחמדותיה, לפני ולפנים, כמו שאומרים; ועל יהופץ דיבר אַתָּה; שמע כי ביקרה פעם ביהופץ; רחליה השיבה מלה על כל עשר.
— מה העניין? — שאל אותה סטמפניו — מה העניין, שאין רואים אותך אף פעם יוצאת לטיול, לא בשבת ולא בחג? את כבר נמצאת פה כמעט שנה, למעלה משנה, ולא רואים אותך ברחוב ברדיטשב! ובחרת לך מקום רחוק כל-כך, בקצה העיר, לא ידעתי כלל שאת כאן... רק אתמול נודע לי, כשראיתי

אותך... עוד אחמול רצייתי לדבר אתך קצת, — אי אפשר... אינך מקירה את העיירות היהודיות שלנו? תיכף מתחילים לקשקש, מעלים אותך על הלשון... צאי לטייל קצת, שמעי לי, בשבת בצהריים ברחוב ברדיטשב... כל העיר שם... למען השם, את שומעת? למען השם, בשבת בצהריים ברחוב ברדיטשב! רחליה לא הספיקה להשיב לו, שכן, חותנתה המסורה דבוסיי-מלכה, הבחינה שפלתה אינה ליד השולחן, וחיש רצה לחפש עקבותיה, וכשמצאה אותה עומדת בחוץ ליד הדלת עם סטמפניו, תמהה למראה-עין ראשון: "מה זה לפתע פתאום, כאן, אֲתוּ?" אבל סטמפניו, שהיה שד-משחת ווריו וממולח בכך, נפנה אל דבוסיי-מלכה במלים אלו:

— אנחנו מדברים על החתונה, על חתונתו של הרבי מסקוויצה... כלתך הייתה עדיין ילדה אז, כשניגנתי בחתונה של הרבי. היא לא זוכרת את החתונה של הרבי...

— מובן מאליו, מאין לה לזכור? — ענתה דבוסיי-מלכה. — אבל אני זוכרת היטב. הייתי שם עם בעלי, ולנתי בשדה — מין דוחק שכזה היה אז בעיירה.

— מה את יודעת איזה דוחק שהיה שם! אספר לך משהו יפה... עונה לה סטמפניו וקושר אתה שיחה ארוכה על עניינים מעניינים שונים, להסיח דעתה, ורחליה נחלצת בינתיים וחוזרת למקומה שאצל הכלה. כבר אמרנו לעיל שסטמפניו היטיב לדבר; עלינו לספר עוד מעלה אחת שלו, היינו: כדי לשוחח עם נשים זקנות, לפטפט עמן, להסיח דעתן בשעת הצורך, — לא נזקקו למשוך בלשונו; הוא היטיב לדעת את המלאכה. "מכשפה שרכשה תורתה — אומרים הבריות — גרועה ממכשפה מלידה". באמנות זו היה סטמפניו חריף ובקי, סיים ביח-ספר טוב, כפי שנראה להלן.

"חוצפה שכזאת! — חשבה רחליה בלבה. — להגיד לי שאצא, למען השם, לטייל בשבת לפני הצהריים ברחוב ברדיטשב; למען השם? אחרת לא נאה לו? איזו חוצפה רק כליזמר מסוגל לכך!"

במחשבות כאלו שבה רחליה הביתה מן החתונה, וכשהגיעה שבת-קודש הברוכה, והחותן והחותנת וגם מושה-מנדל שכבו לנוח ולרוות עונג-שבת משנת-צהריים המתוקה, שיהודים מוקירים ורואים בה בכלל עולם ומלואו מזה כמה וכמה שנים, — התיישבה לה רחליה, כדרכה, לבדה ליד החלון, והביטה לרחוב, מפזמת לה זמר מתחת לאפה. שם, ברחוב, בככל שבת, ראתה נערות רחוצות ומסורקות, בסרטים אדומים, בסרטים כחולים בצמותיהן, בשמלות

אדומות, צהובות, ירוקות, בכסיות לידיהן ובנעליים חדשות מבריקות חורקות. כולן הולכות לשם, ל"טיול", ברחוב ברדיטשב. שם תראינה זו לזו את סרטיהן האדומים, הכחולים, עם שמלותיהן האדומות, הצהובות, ירוקות. שם העפנה מבט מרחוק, אגב-הילוך, כדרך המנהג אצלנו, אל האברכים, בחורי-החמד, ב'קפוטות' המקוצרות ובמכנסיים המאורכים ובמצחיות המבהיקות של כובעי-השבת שלהם; שם, בצניעות גדולה, תשפלנה עיניהן ולחייהן יסמיקו מבושה ולבן... קיצורו של דבר, שם תעשינה חיים!

רחליה יודעת זאת היטב. ולמה לא תדע זאת? הלא גם היא הייתה פעם ילדה עם סרטים אדומים וכחולים בצמותיה, וגם היא טיילה עם רבות כמותה בשבת בצהריים ברחוב. אבל עכשיו? רחליה מביטה סביבה. הכל ישנים ונוחרים לתיאבון. כולם! רק היא לבדה יושבת פה, כבין מתים, כבין מתים ממש. היא משעינה ראשה על ידיה ומתהרהרת, ושיר ישן עולה בזכרונה מימי נעוריה:

יחידה, בודדה,
גלמדה כאבן,
איך איש להשיח נפשי הכואבת...
יחידה, בודדה,
גלמדה כאבן...

— שבת שלום!...

רחליה הרימה ראשה וראתה את... סטמפניו.

— שבת שלום! אמרתי.

"מה זה? איך הוא בא לכאן?" רצתה רחליה לשאול ולסגת מן החלון.

— שבת שלום ומבורך! — ענתה והסמיקה כסלק.

— לא שמעת לי ולא יצאת לרחוב ברדיטשב? חכייתי לך לשוא... אני...

אני כלומר... הא לך, קראי!...

וסטמפניו מסר לידי רחליה גליון-נייר מקופל ונעלם חיש מעיניה.

רחליה החזיקה ממושכות את גליון-הנייר בידיה, מבלי דעת מה לעשות בו, ומבלי להבין פירושו של דבר, "איך אוכלים את זה..." כאשר תדהמה ראשונה חלפה, פתחה את גליון נייר-התווים הגדול וראתה לנגד עיניה אותיות גדולות בידיש פשוטה, עם שגיאות לרוב, והרי תרגום הדברים:

"מלחי אהאוב משמים נשר רצייתי את קומטך המעירה אז נאסה לי עור באיניים ועש מעירה יוקרט בלף שלי מהאקה עלייך נשמטי שלי שאינייך הקחולות קמו השמים אם קומטך המעירה משחו אותי עלייך מן השאפה הרישונה את קול הכיים של לפי צינני יחול לישון וכולם לרעות אותך בלאדייך הלו השמש המעירה השותה בצינני צני הואב אותך עד קלות אנקש רוצה לרעות אותך טמיד לפני איניי ולהאוב אותך טמיד לקיות אתך טמיד אהואב לגצך שלבו יוצה צחרייך ומנשק מרכוק את אינייך איפות

סטמפניו".

III (3-1) סטמפניו

יד.

מ"בת-המלכה" בחזרה ל"בן-המלך".

הבה נניח ל"בת-המלכה" ונחזור ל"בן-המלך". נשלח קידת-פרידה לרחליה ונשוחח על סטמפניו.

אמת, אותו מכתב של סטמפניו, שהועתק לעיל, אות באות, אינו מעשה-אמנות מופלג, אבל מה לעשות? סטמפניו היה אמנם גבר צעיר יפה-תואר, "ימח שמו-ניק" הגון, אבל סופר לא היה. לך ועשה משהו! כשראה אביו, עליו השלום, ברל-באס, כי סטמפניו משתוקק לנגן ומסרב ללמד, ולוא לך והרוג אותו, לקחו כשוליה אליו, ובחן אותו תחילה על כל הכלים, עד שבחר בכינור; וברל-באס, שחוץ לסטמפניו היו לו עוד בנים מוסיקאים, אמר בפירוש כי בו, בסטמפניו, מצוי גיד של סבו, ר' שמולק'ה 'טרעמייט' (שהכיר אישית את הכנר הגדול פאגאניני). ואמנם בהיותו בן שתיים-עשרה, יכול היה כבר סטמפניו "להושיב כלה" ולנגן כל שאר ניגוני-החתונה. לכן אהבו ברל-באס יותר מכל בניו, שהסתובבו אצלו קרועים ובלויים, או פשוט ערומים ויחפים. ואם כי ברל הקפיד בהוראתו, ונהג למרוט אוחנו של סטמפניו, להכותו מכות-רצח, לשבור עצמותיו, בכל זאת נחשב בעיניו לחפירתו, לאוצרו היקר, משענתו לעת זיקנה. ברל היה מצביע על סטמפניו בפני כל, ואומר ברוב גדלות, בלשון כליזמרים למחצה: "אתם רואים, ממזרים, החרגולצ'יק הזה יאכלן אותי לעת זיקנה. איך-דבר, אני יכול לסמוך עליו".

ואולם ברל באס לא זכה לעת זיקנתו לרווח נחת מבנו יקירו. בן חמש-עשרה יצא סטמפניו, בשלושה רובל בארנקו ובכינור שבור תחת בית-שחיו, לשוטט בעולם. הוא התגלגל באשר תרצו, בערים ועיירות לרוב, בין להקות-כליזמרים שונות ומשונות. למעלה ממחצית-שנה לא יכול להתמיד במקום אחד. נמשך כל הזמן הלאה הלאה: ממאזפבקה לסטפבקה, מסטפבקה לקורץ, מקורץ לבאלטה, מבאלטה לקונסטאנטין-עתיקתא, ומשם לברדיטשב וכן הלאה והלאה, עד אודסה. ומאודסה שב וחזר לשוטט בעיירות, מקום שאפשר להפגין שם נצורות ולקנות שם ומוניטין. וכך אומנם היה. כל מקום שהגיע אליו סטמפניו, כבר יצא שם שמעו לפניו. יהודים שמעו שמסתובב לו בארץ אחד סטמפניו, המרעיש עולמות בנגינתו. לכן לא יקשה להבין את הרעש שקם בכל עיר שאליה הגיע סטמפניו עם להקתו. שהרי, זאת לדעת, כי סטמפניו בן השמונה-עשרה כבר הייתה לו להקה משלו, שנסעה וניגנה בחתונות נודעות של עשירים בלבד, ולא יצא זמן רב עד שהקים את כל הלהקות הנודעות האחרות, כמו למשל ה"כליזמרים הקאנצטופיים", "הקמיליים", "הויניצ'יים", "השאראגראדיים", וכיוצא באלו להקות מפורסמות, ששמן הלך לפניו.

מאליו יובן כי בהוציאו בלעם של כליזמרים מפייהם, לא קנה לו סטמפניו בקרבם ידידים טובים, ואלה אהלו לו מעומק-לבם צרות-צרורות ומכות לרוב. אבל בפניו התחנפו אליו, ואף בלבם פנימה חשו דרך-ארץ כלפיו. כל כליזמר היטיב מאד לדעת, בתוכו פנימה, כי די לו לסטמפניו ליטול את הכינור לידיו כדי שכל שאר הכליזמרים יהיו רשאים ללכת לישון.

החברה-כליזמר, עליכם לדעת, אוהבים מאד ומתמיד להגזים. אתם מוצאים אצלם מעשיות מופלאות, אגדות מרתקות וסיפורי-דמיון בלי שיעור. על סטמפניו היו הם מספרים בכל מקום גוזמאות נוראות, ועל כינורו אמרו שגלגולו מגיע עד לפאגאניני עצמו. משנודע כי סטמפניו וה"קאפעליע" שלו צריכים להגיע העירה, היו הכליזמרים המקומיים כמובן מחרפים ומגדפים אותו כהוגן, ואין צורך לומר כי נשותיהם פשוט המטירו קללות, שישמור ויציל האל:

— שנה שלמה צמים, נמקים, גוועים ברעב, ממשכנים את הכותונת, אוכלים את עורנו מעל בשרנו, מה יש? בראש חודש אלול תהיה חתונה אצל הגביר. לבסוף מביא השד לכל הרוחות מין ספחת, מין סטמפניו, שגוזל את בלענו מפניו, שייקבר חיים ריבוננו של עולם!...

אבל שונאים של ממש לא רכש לו סטמפניו בשום מקום. כל כולו היה אח

ורע: גמר לנגן בחתונה, זימן אליו את הכליזמרים המקומיים, וערך להם קרה כדת, לא חסך יי"ש, היטיב לבו אתם, שילם ברוחב-יד, וטרם נסיעה חילק תשורות לילדים. קיצורו של דבר, נהג כבן-אדם, בנדיבות-לב.

— אתן שומעות? — דיברו הכליזמרים אחר-כך ביניהן. — אתן שומעות? נשמה יהודית, אין ערוך לה.

אך למעלה מכל מצא סטמפניו חן בעיניהן השחורות או הכחולות של בנות-הכליזמרים, העלמות, שבכל מקום חזר אחריהן. וכאשר נשבע לבתו של כליזמר שהוא מאוהב בה עד קלות, רשאים הייתם להאמין לו: בשעת-מעשה היה באמת מאוהב בה (בנות-הכליזמרים רובן יפות), ואולם אך יצא סטמפניו את תחום-העיר, מיד נישאה אהבתו בעשן וברוח. ומשבא לעיר שנייה, התאהב לו שוב בבת-כליזמר מקומי; שוב נשבע בנקיטת-חפץ שהוא מאוהב בה עד צאת נשמתו, העניק לה תשורות, נטל פרידה ונסע — וחזר חלילה... — אי-אפשר לומר שעסקי-אהבה אלה הסתיימו תמיד ללא סוף-ביש, — בשבילה כמוכן, בשביל האהובה... אמת כי רבות מאהובותיו שכחו חיש אותו עם צלמו, ונישאו לכליזמר אחר. אבל אחדות, נערות עיקשות מאוד, האמינו בכל לבן ל"ימח-שמו'ניק' זה, וחיכו שיבוא, אם לא היום — אז מחר, אם לא מחר — אז מחרתיים, עד שהחלו לקמול ולקמוש ולדעוך כנר. בזמן שהיה סטמפניו, בסתר, בירכתי איזה בית חשוך, מתנשק עם אחת מבנות-הכליזמרים, באותה עת עצמה, — שכבה לא אחת מאהובותיו, כובשת פניה בכר, וביפתה את גורלה המר על שאהובה שְׁכַחָה וְזָנְחָה ואינו נזכר בה כלל... —

אהובות אומללות שכאלו השאיר סטמפניו בכל עיר כמעט שעבר בה עם להקתו. אך לא תמיד מאירה ההצלחה פנים; יקרה לפעמים שנתקלים במין כלבתא, ואז מציצים זמירות אחרות. לסטמפניו אירע אסון שכלל לא פילל לו: היה נאלץ להתחתן, אף כי מאוד לא התחשק לו!

ט"ו.

סטמפניו נישא שלא במתכוון.

ויהי היום וסטמפניו, עם ה'קאפעליע' שלו, בא למאן־פֶּבְקָה, וניגן בה בשלוש חתונות רצופות, בשותפות עם הכליזמרים המקומיים, שנטסלו אליו בטענות-חזקה, והשביעוהו שבאם לאו, ישברו את עצמותיו. ומן הסתם היו עומדים יפה בדיבורם, לולא נתרצה להם סטמפניו, שהיה בכלל טוב-לב, והסכים לשותפות.

ומאחר שבין חתונה לחתונה חלפו כמה ימים, וסטמפניו לא היה לו בינתיים מה לעשות, עשה הכרות בינתיים עם בתו של שייקה־פֶּידֶלֶר, עלמה נאה, כבת עשרים ושתיים, שחרחרת ושמנמנות, והתאהב בה כהוגן, כדרכו מאז ומתמיד: נישק, חיבק, הילל, קנה מתנות, 'קוֹצְנִיּוּ מוֹצְנִיּוּ', מעשה חתן לכל דבר, וכשהגיעה שעתו לנסוע, אמרה לו העלמה השחרחרת (פֶּריֶדֶל שמה) שלא יעשה שום שהיות ויכתוב "תנאים", כנהוג. סטמפניו, שעדיין לא היה רגיל בכך, היסס קצת, הפך לשונו לכאן ולכאן, אבל לא עזר לו שום "ריבונות-של-עולם". פריידל הייתה בתולה-קוואק, ולקחה אותו היטב בידיים, עד שלא יכול היה להיחלץ ממנה, ובשעה טובה נכתבו "תנאים". חברי-ה-כליזמר ערכו חינגא גדולה לכבודו של החתן המהולל, ובביתו של הכנר היה "שמח" שלוש ימים כסדר, עד שהחתן היקר, עם האורחים היקרים, נסעו להם לדרכם לעיר השנייה, השלישית, וכן הלאה.

מוכן מאליו שסטמפניו שכח מיד את כל המהומה, עם ה"תנאים", עם העלמה השחרחרת, עם כל השאר, והמשיך לעשות את שלו, כלומר, ניהל אהבותיו בכל הערים, כהרגלו מאז. וכך נסע מעיר לעיר, עם ה'קאפעליע', לנגן בהן בחתונות, וחי חיים טובים. אבל פתאום... אין שום דבר נצחי בעולם! לָלַל זמן ועת לכל חפץ. גם סטמפניו — הגיעה שעתו. מהלומה ניחתה עליו, צרה-צורה נטפלה לשנותיו הצעירות! שָׁמְעוּ אֶסְחָךְ:

כשניגן פעם, כך, כדרכו, באיזו חתונה, בעיירה נידחת במאלורוסיה, ועמד שם בעיצומו של הרומאן עם בתו של הרשקה־פֶּליִיטֶר (נערה די יפה), והבטיח לה שיישאנה לאישה בלי שום ספק, — נכנס פנימה קְצִיצִי-

'פייקלער' בפנים מנומנות, וקרץ לסטמפניו, ופלט מלמול מתחת לחטמו
בלשון-כליזמר:

— לך, סטמפניו; שם, בבית, מחכה לך פרגית.

— נערה? איזו נערה?

— נערה שחרחרת, עם עיניים ירוקות.

וסטמפניו אץ חיש לתוך הבית פנימה, וראה לנגד עיניו את העלמה
השחרחרת, בתו של שייקה-פידלער, את ארוסתו פריידל!

— מה אתה מביט בי כל-כך, סטמפניו? לא הכרת אותי? נכון? הביט-נא
איך הוא מעפעף בעיניים ומסתכל! זאת אני, סטמפניו, אני, פריידל, ארוסתך
פריידל, בתו של שייקה-פידלער.

— הא? אני יודע, ומה? אינני יודע? אני יודע, יודע! אבל איך הגעת
לכאן? מאין באת?

— איך הגעתי הנה? ברגליים סטמפניו, ברגליים. הוצאתי לי את הגשמה
עד שמצאתי אותך פה, אצל הרשקה-פלייטער. מאין, אתה שואל? מהבית
אני באה.

— נו, מה נשמע? ממתי את מן הבית?

— מה כבר יכול להישמע, סטמפניו? אין שום חדש. ממתי אני מן הבית?
מזה שישה או שבעה שבועות בערך. כבר היינו איפה שתרצה. לאן שאנחנו
מגיעות, אומרים לנו: היה ונסע הלאה. בקשיי-קשיים, בצרות, עלינו על הדרך
הנכונה... נו, מה שלומך 'עפעס', סטמפניו?

— הא? אני? לא כלום! מה כבר יכול להיות? בואי, פריידל, מה אנחנו
עומדים פה? — אמר לה, בראותו שחבר-ה-כליזמר מתאספים סביבם
ונועצים עיניים בעלמה השחרחרת בעלת הצמות השחורות-עבותות והעיניים
הירוקות.

— מצדי, אנחנו יכולים ללכת, — השיבה לו פריידל.

וסטמפניו לבש בחטף את המקטורן, לקח את המקל ביד, ועשה טיול עם
פריידל על פני העיר. סטמפניו הביט על סביבותיו אם איש אינו מקשיב
לדבריהם, ופנה אליה כבר ביתר חוקף:

— הגידי לי, בבקשה ממך, מה זאת אומרת?

— מה "מה זאת אומרת"?

— זה שבאת לכאן.

— גם כן שאלה! הביטו עליו, מיתמם כאילו לא יודע, מעמיד פני פגר.

— את שומעת, פריידל? אמר לה סטמפניו נרגש כבר, — את שומעת,
פריידל? אני שונא "מתיחות" כאלו! אני שואל אותך מה את עושה פה, ואת
מתחכמת לך אחי!

פריידל שילחה בסטמפניו זיק מעיניה הירוקות, הפשילה בידיה את
צמותיה השחורות-עבותות לאחור, ואמרה לו אף היא ברצינות:

— מה אני עושה פה, רצונך לדעת? באתי אליך, סטמפניו! אמרת לנו
בשעת-האירוסין שלא יאחר משבועיים תכתוב לנו מכתב מכוח קביעת מועד
החתונה. חיכינו וחיכינו למעלה מחדשיים ונוכתנו שאין ממך שום ידיעה, אז
התיישבנו בדעתנו ויצאנו לחפש בעולם את יום-אתמול-כיי-עבר, וכך מדדנו
את הארץ מקצה לקצה, בקשיי-קשיים, בצרות, אלוהים עזר, ואנחנו...
— הגידי-נא, פריידל, מי זה "אנחנו"? 'עפעס' את אומרת כל הזמן
"חיכינו", "נוכחנו"...

— אנחנו שתינו, כלומר: אני ואמי.

— אמן?! הודעק סטמפניו ונותר עומד הלום-רעם. — אמן? מה יש לה
לעשות פה?

— שא, מה אתה צועק כל-כך, סטמפניו? אלא מה, לבדי חשבת? נערה
לא נוסעת לבדה. דבר יפה שכה אחיה!

— כן, אבל איזו שייכות יש לה אלי, לאמא שלך? — שאל אותה
סטמפניו, בדרכם חזרה.

— כמחותנת, סטמפניו, כמחותנת שייכותה אליך; אחר-כך תשתייך אליך
כחותנת.

— את מתכוונת כנראה ברצינות, פריידל, להתחתן אחי!

— נו, ואתה, סטמפניו, מתכוון לזה בצחוק?

— שטויות!

— למה שטויות?

— ככה, זה אפילו לא נוגע לי לקצה-הסוליות.

פריידל עצרה לרגע והציעה ישר בעיניו של סטמפניו. אחר-כך הסתכלה
לכל עבר ופנתה אליו חרש במלים אלו:

— שמע-נא, סטמפניו! אל תחשוב כי מצאת לך תינוקת שאיננה ידעת
בין ימינה לשמאלה. אני מכירה אותך היטב, סטמפניו! אני יודעת שאתה
'שארלאטאן' הגון, האוהב בחורות, כל שבוע אחרת. אך זה לא משנה, לכל זמן
ועת לכל חפץ, אין דבר... אתה טוב בטבעך, יש לך לב רך, אתה בחור אחד

מאלף, אתה מגנן נפלא בכינור, ותוכל לפרנס אישה, — לכן אני רוצה אותך, ולכן אתחתן אתך, ודווקא מהר. וזה שאתה מתעקש, אז לחנם, חבל על הטירחה, סטמפניו. תאמץ לי, התכופף אלי ואגלה לך סוד...

ופרייזל השחרחרורת לחשה סוד באוזני של סטמפניו, וסטמפניו החל לרעד בכל איבריו, ונשאר עומד כמו גולם-מטופש, באמצע הדרך, בלי יכולת להוציא מלה מפיו. וכן השיגו קכציי-פייקלער' האדמוני, והחדיע לו שקוראים לו לחתונה של גביר-העיריה. סטמפניו נפרד ממנה ברמזות-עץ ופלט באנחה: — עוד נחראה, פריידל!

— שאלה אם עוד נחראה! השיבה לו פריידל, ומרוצה לגמרי נפרדה מחתנה היקר.

כל מי שראה את סטמפניו אותו יום בחתונה, השתומם מאוד למראה פניו החיזורות ולחוסר-האונים שלו: לגמרי לא אותו סטמפניו, יפה ממנו טומנים בקבר! כמו נטלו ממנו בכוח את עליוותו ואת האש העצורה שבו. כן, סטמפניו חש כי הקיץ הקץ על חיי ציפור-דרור המתוקים שלו, כי הוא שם ריחיים על צוואר לתמיד, לנצח. 'אדייה' ערב-קיץ בהיר, עם טיול אל מחוץ לעיר, בחברת בָתו של הכליומר! 'אדייה' צמות ארוכות-ריחניות, שערות פזורות, עיניים אפורות גדולות! 'אדייה' לבנה מכסיפה!...

אמת, סטמפניו עדיין התעקש קצת, פירכס כדג ברשת, בשארית-כוחותיו ניסה להחליץ, אבל זה עזר לו כמו 'א טויטן באנקעס'. פריידל ואָמה ניצבו למולו כאותם מתים הפוקדים אותנו בחלום-לילה וגוררים אותנו לבית-דין של מעלה לתת דין וחשבון... ובייחוד רעד הוא מפניה, מפני המחונתנת, שקספה את פיה השחור כמו שָרְכָה אותו בשרוף, אבל פניה יקדו כל-כך, ומוכנה הייתה כל רגע להתנפל על סטמפניו כחגול-בר, ולנקר את שתי עיניו, לולא פריידל שערכבה בעדה כל הזמן.

— צובי אותו, אמא, עוד תקלקלי. את רק הביטי ושתקי, את רק שמרי את צעדיו שלא יחמוק מידינו. יהיה בסדר, אמא, סטמפניו שלי, שלי!...

ט"ז.

שמשון הגיבור בחיקה של דלילה

פריידל התעקשה והשיגה את שלה: התחתנה עם סטמפניו כדת משה ישראל, ולקחה אותו היטב בידיים. קצת עזרה לה בזה אמה שלה, שזכתה סוף כל סוף בנחת להיות חותנת, וסטמפניו טעם טעמו של גיהינום כהלכה. הזוג עבר למאָן־בֶּקָה, וסטמפניו עם להקתו השתקעו פה בקביעות כחושבים לכל דבר.

— די, די לשוטט! מספיק סטמפניו נסחבֶךָ בעולם. מספיק! — כך אמרה פריידל לבעלה, שהיה כולו שלה, ושהשיגה אצלו כל מבוקשה ודווקא בטוב. אחרי החתונה התחילו אצל סטמפניו חיים חדשים, חיים חדשים בתכלית. חשוקות משלו היו לו לסטמפניו רק בבחורות; ואולם אך נשא אישה ונפל לידיה של פריידל, אָבדו כל גאווה, כל זיוו והדרו. בביתו שלו לא היה לו לסטמפניו קורט-דעה.

— אתה חשוב על שלך, עסקך הוא ה'קאָפּעליע' והחתונות, למה לך כסף, טיפשוך? — כך אמרה לו פריידל, עת לקחה ממנו כל פרוטה שהיה מרוויח. פריידל חמדה מאוד כסף. מאחר שגדלה להורים עניים מרודים, לא ראתה כמעט מעדה פרוטה בעיניה. סרט או מסרק לראשה היו עולים לה בנעוריה בדמעות. עד שמלאו לה חמש-עשרה התהלכה יחפה, שימשה אצל אָמה אומנת של אחיה הקטנים, חטפה מכוח מידי האָם ומידי האב שייקה-פידלער', שאהב לגימה. אכלה קדחת, התלבשה כראוי לרגליה היחפות, ורק בפורים נפלו לידיה כמה פרוטות, דמי משלוח-מנות, שנשאה מבית לבית; את כמה הפרוטות העמיקה לטמך בחזה, מפחד עינה החומדת של אָמה, והייתה ישנה עם קצת הכסף עד פסח, וקונה בו לעצמה, לכבוד החג, סרט או מסרק. וכך גדלה פריידל עד שמלאו לה שמונה-עשרה, עד שהפכה פתאום עלמה גבוהה יפה ובריאה — כלה ראויה לחופה. כאשר נתארסה לסטמפניו. לא שיערה בעצמה איזה מזל נודמן לה. אבל האָם, שהבינה דווקא, לא פסקה מלטעון לפניה כי חתנה הוא טוֹוה-זֶהב, אבל 'שארלאטאן' גדול, שהרובל אצלו ממור, לכן שלא תניח לו לירוק לדיסתה ושתהיה לה דעה אצלו בַּפֶּל, כפי שלה, לאָמה, יש דעה אצל אביה, שייקה-פידלער'...

כשנישאה פריידל לסטמפניו, לא שכחה מה שהטיפה לה אמה, וקצת קצת, בשכל, החלה ללמד את בעלה "הילכות-אשת-איש", שאישה צריכה לדעת כל מה שנעשה אצל הבעל, שאישה אינה זרה, שבת-ישראל כשרה אינה פילגש, לא, שניהם בשר אחד דם אחד, היא זה הוא והוא זה היא. הכלל, עליו לדעת, עליו לחוש, שיש לו אישה...

ואחר-כך, כשנעשתה 'בלבוסקה' לעצמה, וראתה כל פעם רובל חדש, סטמפניו השתכר תכופות כל-כך, התנפלה על הרובל כרעב הרואה איזה דבר-מאכל. אך הכסף לא השביעה. פריידל חששה שמא מחר לא יהיה, שמא מחר לא ישתכר הבעל חלילה, לכן החלה לצרור כספה, צרור אחר צרור, פרוטה לפרוטה.

— מה את טומנת כל-כך? — שאל אותה סטמפניו, מבחין בתנועותיה.
— אם תדע הכל, תזקין מהר. שלא יעסיק אותך, סטמפניו. ענתה לו פריידל בחיוך, ועשתה את שלה, קימצה, קיצצה הוצאותיה בשוק, בחנות, באיטליז, חסכה מארוחת-הצהריים, לעתים תכופות לא אכלה לשוכע, לא שתתה לרווייה, והתמידה לצבור רובל לרובל. קצת קצת, כשנצטבר אצלה סכום הגון, התחילה לתת הלוואות במשכון ולקחת ריבית; תחילה סתם-כך, במקרה, שְכָנָה ביקשה ממנה גמילות-חסד, ופריידל עשתה לה טובה — למה לא בעצם? — ואחר-כך, כשראתה שהכסף גדל, ובמשך הזמן הופך רובל אחד לשניים, התחילה בקצת ההון שלה לעשות עסקים, כדי כן וכדי כך, עד שנעשתה פשוט למלווה-בריבית, עם כל גומות-החן של המקצוע הזה, אשר — בינינו לבין עצמנו — הרבה מעשירינו מתעסקים בו לתיאבון...

פלא! מאין באה לה לפריידל חמדנות כזאת לכסף? לא אצל אביה שייקה-פידלער', לא אצל כל שאר מכריהם הכליזמרים, לא יכלה לראות זאת. מי עוד ישווה לחבר'ה כליזמר שיזלזל כמותם בכסף, שרובל יהיה אצלם הפקר, פשוט נטול כל ערך? הכליזמרים היהודיים — ובפרט בימים ההם — אפשר לדמותם למין צוענים, למין אומה בפני עצמה, עם עגה מיוחדת, עם הליכות משלהם; החבר'ה האלה עשו תמיד חיים, כל יום היה אצלם פורים, צוהל, מלא-שמחה, תמיד התהוללו, התחכמו, התבררו, השמיעו חידודים, הפכו עולמות... משבאו הביתה לאישה, התלוצצו, לְעָטוּ בְצִקוֹת עם שעועית, או שאכלו בכלל קדחת, אבל במצב-רוח טוב, בריקוד, במעשה-לצון, שכבו רעבים לישון, ולמחרת לקחו בהקפה, לֹוּ, מישכנו את הכרים, אחר-כך פדו אותם, וחזרו חלילה; בנות-הכליזמרים, ברובן, היו גם-כן נשמות קלות, עליונות;

חיהן, כשערות-ראשן, לא כוסו בצעיף... קיצורו של דבר, אצל הכליזמרים היה גן-עדן על כל מעלותיו וחסרונותיו... ובמין גן-עדן שכזה, על דעתו של מי יעלה לדאוג ליום-המחרת?

אביה של פריידל, כמובן, גם הוא לא היה נשמה קדחת. שייקה-פידלער' היה אומנם קבצן גדול, אבל קבצן מלא-חיים, שמת, וכשהשתכר כבר רובל, היה מכלה אותו בהנאת-האכילה מיד, כמו שאומרים זאת — בנשימה אחת. והיא, אמה של פריידל, גם-כן אהבה לחיות, זאת אומרת, לאכול היטב. כמעט שלא הייתה כותונת לגוף, אבל אכלו כל זמן שעוד הייתה איוו כרית למשָׁן. "כל מזלו של אדם משמים, יורד למעיים", "כמו שאומרים: מוטב לאופה מאשר לרופא", "אם לא זה, מה חייו של אדם?" — כך הייתה אומרת אמה של פריידל, שאפילו בקרב הכליזמרים נחשבה בעצם לבזבזנית.

מאין בכל זאת באה לפריידל מין נטייה כזאת? מאין לה הקמצנות הזאת? אפשר שמתוך להיטות של ילדות, שבבית-הוריה הייתה תמיד רעבה לפרוטה, או אולי הייתה זאת תכונה שבטבע: 'עפעס' על פי טעות התגלגלה נשמה צייקנית למשפחה של כליזמרים וצמחה פריידל כזאת.

כך או כך, ופריידל הפליאה תנועות משונות, הזיעה, שצפה-קצפה כשאפילו רק דיברה מכוח כסף.

כל הכליזמרים כולן התקנאו בגורלה. "מזל שכזה!" — אמרו כולן עליה פָּה אחד.

רק דבר אחד מנע ממנה אל: לא העניק לה ילדים. ומי ידע, אפשר שהתמסרה בכל נפשה ומאודה לכסף, משום שהגדולה שבהנאות, הנאת גדול-בנים, נעלמה ממנה. בכלל רואים כי הנשים שאלוהים מנע מהן פרי-בטן, רובן נשים כעוסות; 'עפעס' אין בהן טוב-הלב, הרפות של המין הזה; נשים פאלו יכולות לאהוב רק את עצמן.

פריידל הייתה בדיוק סחורה שכזאת. אבל אי-אפשר לומר שהיא שנאה אותו, את סטמפניו: למה זה מגיע לו? בחור יפהפה מאין כמותו, כנר אחד מאֶלֶף, ומשתכר (וזהו העיקר) — ממש טוה-זהב!

— סטמפניו שלי — התפארה פריידל לפני מכרותיה, — סטמפניו שלי, כשהוא רק מושך קשת על הכינור, זה רובל; שתי קשתות — שני רובל; שלוש קשתות — שלושה רובל. אתן מבינות אותי?

בעניין זה של "רובלים" היה סטמפניו היפוכה הגמור: הרובל לא נחשב אצלו לגמרי. הנה ניגן בחתונה ודחס מלוא כיסיו כסף, והנה — פוּפָּע, אין

פרוטה! כשהיה לו — נתן, חילק, הילווה; לא היה לו — לווה אצל אחרים. בחתום זה היה סטמפניו אמן. ענינו היה רק ב'קאפעליע' — ללמד איזה לחן חדש, לעבד איזה קטע-אופראי, להופיע בחתונה ולנגן לפניהם כמו שציווה אלוהים, שיהודים ילקקו את האצבעות, לא סתם חריק-חראק.

למעלה מכל חפץ בעולם אהב סטמפניו שניים: את עצמו ואת כינורו. עם עצמו התעסק כמעט תמיד, התגדר, הצטחצח, סילסל שערו, במלה אחת — הצטעצע, כפי שכנתה זאת פריידל בעקיצה, ואז היה שוכח את כינורו; ואולם אך נטל לידו את הכינור, נסגר בחדרו והיה מסוגל לנגן שלוש שעות כסדר, פאנטאזיות משלו, כל העולה בדמיונו ניגן. הנה השתפך בקינה כה נוגה, כה הוגה-נכאים, חרישית, הנה התפרץ פתאום בעוצמת-רוגזה מבקיעה-מרקיעה, עד שהחלו שוב להתמלט צלילים כאנחה מעומק-לב, והאש דעכה קצת, והכעס חלף, ולחנים ענוגים, נעימות עריבות, בעצבות עולה-גוברת, השתפכו שוב בלי-סוף, ואחר-כך שוב קצב עירני יותר, שמת... אמת, לא לעתים תכופות, לא כל יום השתפך בנגינה; אבל משהשתפך, אי-אפשר היה לנתקו. דמיונו נָאָה כמעין המתגבר שמימו מצטלצלים והולכים.

אדם בעל-רגש, בעל-נשמה, לא מסוגל היה לשבוע ברגעים אלה מוסיקה שמימית זאת, שאי-אפשר כלל לבטאה בתורים, והיה נדמה לו שהוא מקשיב לתחינה אל ריבונו של עולם מעמקי לב דואב, איזו תפילה של בקשת-רחמים, של חן וחסד, תפילה שצריכה וחייבת להתקבל למעלה, לפני כיסא-כבודו... מספרים שהרבי מריז'ין, הייתה לו תזמורת משלו, שנהגה לנגן בשעה שנתן שבח והודייה לשמו יתברך. מובן שזה רעיונו של איש גדול, השגחה של נפש פיוטית.

— קיילה השמנה, כל צרותי על ראשה, הביאה לי את הריבית של השבוע שעבר בלבד; ושל השבוע הזה, אומרת היא, שיהיה כבר אחרי שבח! בדברים שכאלה הייתה מקדמת פריידל את סטמפניו כשהיה יוצא אחרי הנגינה מחדרו, משולהב קצת, ועיניו השחורות בורקות. זה ברק-האש שבעיניו השחורות, שמשך כל-כך את הלבבות אליו. אש זו נצנצה לעתים נדירות, ואך נתקלה בעיניה של פריידל, הסתתרה חיש ונגוזה.

מִשְׁתַּמָּה נגינה בחתונה וסטמפניו חזר הביתה, הייתה פריידל פוגשת אותו במתק-חיוך ומתרפקת עליו כחתלתול:

— למה לך כסף, סטמפניו? הייתה אומרת לו ומנערת כל כיסיו. — למה דרוש לך כסף? מה חסר לך? יש לך כל מה שאתה צריך, אינך רעב, חלילה,

וגם אינך הולך ערום, וכשדרושות לך אילו פרוטות, אינך מקבל אצלי? מוטב שתיתן את הכסף לי, יקירי, אצלי הוא יישאר שלם, חן כבר, חן! וסטמפניו עומד כילד נזוף, ופריידל עושה בו מה שמתחשק לה. כולו בידיה של פריידל השחורה הזאת. אחת, מה קרה לך, סטמפניו? שלא-כלום שבכלום כזאת כמו פריידל תרקוד לך על הראש, ותניח לה להוביל אותך באף, בדיוק כשמשוך הגיבור בחיק אהובתו דלילה?... פאָ, סטמפניו, חרפה, שכה אחיה!

י"ז.

סטמפניו עודנו מניד אבר.

רחמנות על סטמפניו!...

איך הדבר כפי שהנכם מדמים בלבכם. אל תרחמו כל-כך על גיבורנו. אומנם לא הייתה לו לסטמפניו שום דעה בכיתו, משל איזו "ידענע", כנגד זה אבל, היה לו עולמו שלו, בלא שום שייכות לחלוטין לפריידל. שָׁם, בעולמו שלו, היה סטמפניו אדון לעצמו, וכפי שנראה מיד להלן, היה מרוצה לגמרי. קודם כל, מחצית יומו עברה עליו בחזרות, נהג לחזור כלומר, עם חבריה-כליזמר, על הקטעים החדשים, ואגב כך להתבדח קצת, לשמוע חידודיו של הבדחן, ולצחוק מְמִכְצִי-פִיִּיקְלֶער', שהבדחן אהב להתלוצץ על חשבונו, וסתם, אחר-כך, לסַפֵּר מעשיות מחתונה זאת או אחרת; שכן, כל חתונה של יהודים וסיפוריה שלה: פה התעקש לו החתן, ולוא תקרע אותו לשניים, ומסרב ללכת לחופה, עד שלא יתנו בידו, פה במקום, את כל דמי-הנדוניה, אחת לאחת, "שים ומנה"; שם התעלפה לה הכלה מרוב כבי, ובקושי עוררו אותה (ואגב כך משמיע הבדחן קצת ליצנות); ושם, במקום שלישי, קרה עוד משהו יותר יפה: אחרי הארוחה, כשהגיעה שעת הריקודים... וצחוק פּוֹרץ מפי החבֵר'ה, כמו פגז מתותח.

— מה שָׁם הצחוק הזה אצלכם? הביטו איך הם צוהלים שם! — צועקת פריידל מחדרה.

— מה זה אַכְפֶּת לך! — עונה לה סטמפניו בגדלות, — שלא תכניסי את האף בעיניינים שלנו, כבר אמרתי לך מאה פעמים!

— מה זה פתאום נכנסה לו לראש יהופץ, לכוהן המשוגע? — ובעיני הירוקות מנצנצת אותה אש הנדלקת בהן חמיד בהריחה כסף.
— את מקשה קושיות על משוגע? משיב לה סטמפניו ויוצא יבש מכל העסק. וכך מתמסמס הדבר, אותו דבר וכל האחרים. סטמפניו מומחה גדול, וידע במה אפשר לקנות לבה של פריידל.
מחוץ לבית, כשהרחיק במסעותיו עם ה'קאפעליע', הצליח כמובן עוד יותר. שם נדמנו לו, כמו שאומרים, סיר פשר עם פף פשרה; משהגיע לאיוו עיירה לנגן בחתונה, לא התחשק לו כבר לעוובה. שם התרחשו מעשיות על גבי מעשיות, עליונות ונוגות, בלי שיעור כלל. קיצורו של דבר, היה זה עולמו הנפרד, הפרטי, שלא הניח לפריידל להציץ בו בשום אופן, אף כי התחשק לה מאוד. כבר אפילו ניסתה לשחד את 'מכצ'י' פייקלער', אבל זה לא הלך. פה, בעולמו שלו, היה סטמפניו אדם אחר לגמרי, שונה מאוד מאותו סטמפניו שבביתה של פריידל...

י"ח.

סטמפניו מתאהב ממש

בעולמו זה התחילה רח'לה עכשיו לשחק תפקיד נכבד מאוד, הנכבד שבחיו. אפשר להאמין לו כי מכתבו אליה, המובא לעיל, נכתב ברצינות גמורה, ביושר, שכן הוא התאהב ברח'לה למן הרגע שראה אותה בחתונה אצל חיים-בנציון.

לא מיד הודרו לכתוב אליה. חלפו כמה ימים עד אשר האש, שענינה הכחולות הציתו בלב, נתלקחה, נשתלבה, כדי כך שלא יכול היה להתאפק עוד; נסגר היה בחדרו שלו, ושם, איפה שכתב את התורים, ובאותו עט עצמו, ועל אותו נייר-מחמוש, כתב אף מכתב מסויים זה.

סטמפניו טרח קצת והזיע על המכתב הזה. קשחה עליו הכתיבה. מעודו לא למד לכתוב, אלא מעצמו. אין פלא על-כן שעטו עט קהה היה.
כמה ימים נשא סטמפניו את המכתב בכיסו, בלי יכולת למצוא דרך למוסרו לידי רח'לה. 'מכצ'י' פייקלער' היה שליח טוב למכתבים שכאלה, אך רק מחוץ לבית; ואילו כאן, מקום שפריידל מצויה בו, איז לבטוח גם במכצ'י.

ונדמה לו לסטמפניו אותו רגע שהוא פה כעל-הבית, שולטאן שלם בעיני עצמו.

בזמן הנותר עסק סטמפניו בלבושו, בבירוש בגדיו, בצחצוח מגפיו, שיבריקו כראוי, בסירוק הדור של בלוריתו, בסלסול תלתליו השחורים היפים, בגיהוץ חושן-כותונתו הלבן. אחר-כך לקח מקלו בידו, מקל עם גולת-שנהב, המגולפת כאצבע-משולשת, חבש לראשו את ה'קאסקט' השחור, הרחב, והוריד עד עיניו מצחתו הנוצצת, ובזקיפת-ראש, כשתלתליו פזורים על כתפיו, יצא לטייל בעיר. שם יש לו כבר מודעיו שלו, שצמם נפגש, ובעוברו ליד החנויות, מברך הוא את הנשים הצעירות, החנווניות. הנשים מסמיקות, נזכרות שפעם, בהיותן נערות, נכרכו אחרי סטמפניו... אז היו חיים... והיום? מי חושב על-כך היום?...

אף-על-פי-כן מצויות עדיין נשים, ובעיקר נערות, שעומדות עם סטמפניו בחוץ, ליד הדלת, זמן רב, ומשוחחות עמו, ומדברות אתו, על דא והא, וצוחקות אתו... מובן כי דברים שכאלה אינם עוברים חלק; רואה זאת שכנה ומספרת לחברתה, וחברתה מוסרת חיש לשנייה, לשלישית, ומתחילה קלחת-דיבורים, וכשנופלים לפיות יהודיים, לא יוצאים יבשים...

— מה כבר שוב, סטמפניו, הדיבורים האלה בעיר? שוב אותו סיפור?

— איזה סיפור, פריידל?

— הסיפורים שלך... הוא עוד שואל! איפה שיש שניים — הוא השלישי

באמצע! כל העיר עוסקת בנו.

— אינני יודע מה את רוצה ממני, פריידל.

— מה אני רוצה? אני רוצה שתחדל מה'קונצ'ים' שלך בעבר... כבר זמן!

כל מקום שיש שם איזו אישה או בתולה בעיר, חייב הוא להכיר אותה ולפטפט אתה שלוש שעות על השעון — לא יכול לשבוע ודי!

— אה? את מתכוונת בוודאי לזה שדיברתי עם אסתר של אברום-יענקל?

— נו, ואם עם אסתר של אברום-יענקל, אז מה? מה היא, קדושידושה או

מה?

— הלא דיברתי אתה מכוח עסק.

— העסקים שלך... אני מכירה אותך, סטמפניו!

— אז שתדעי לך! אברום-יענקל מתחשק לו להעביר את החתונה

ליהופץ, שיגעון כזה נכנס לו לראש. נו, פגשתי את אסתר, והחלפתי אתה דברים על כך. חבל, למה שאוציא חתונה כזאת מן היד?

IV (6-7) הפגיון ז' / האנאק'ים

י"ט.

מחרוזת-אלמוגים אצל פריידל-של-סטמפניו.

— את שומעת, חותנת, לולא עלתה ביוקר, הייתי רוצה מאוד מחרוזת-אלמוגים, אלמוגים טובים, כבדים.

— נו, הלא כבר אמרתי לך כמה פעמים: גשי לך לפריידל-של-סטמפניו ותבחרי לך מה שמתחשק לך. אם את רוצה, בואי איתי מיד. בזכותי לא תחשיב לך ביוקר.

פריידל שלנו, השחרחרורת, שעסקה בריבית ומשכונות, בעיקר אלמוגים, שלחה ידה אט-אט, סתם, דרך-שעשוע, לסחור קצת בסחורה הזאת, תחילה במשכונות שרכשה, בזיל-הזול, מבעלי-חובותיה, אחר-כך כבר ייבאה סחורה. וגם זאת במחיר נמוך יותר מכל שאר האלמוגניות, כדי כן וכדי כך, עד שהפכה סוחרת-אלמוגים לכל דבר, עם כל סוחריו ברדיטשכ וברוד. כל מאן־שֶׁבָקָה ידעה כבר שמחרוזת-אלמוגים ראויה לשמה משיגים אצל פריידל-של-סטמפניו.

פלאי-פלאים! מאין בא לה לפריידל כשרון-מסחר שכזה, יחס שכזה לקונים, יכולת שכנוע כזאת? כשנכנסו דבוסיי-מלכה וכלתה לביתה, הקבילה פריידל פניהן ב"ברוך הבא" מאיר פנים:

— הביטו מי שבא, איזו הפתעה! מה שלוקך, דבוסיי-מלכה? את יודעת שמזמן כבר שמתי עין עליך?
— מה יש, פריידל?

— מה יש, את שואלת? כבר למעלה משנה שהבאת אוצר שכזה לביתך — ולא כלום! שתכנסי ולוא פעם עם כלתך לבחור לה משהו מתאים. פא, בחיי, דבוסיי-מלכה, אני מתביישת!

— את בוודאי צודקת, פריידל-סֶרְדֶּצְה, אבל מה אני אשמה, אִמְרִי בעצמך, שְׁפִלְתִּי לא רוצה שום אלמוגים, כמה שמבקשים אותה?
— הא לך דבר חדש! מה פירוש לא רוצה? זה אצלך לא רוצים; אצלי, אין דבר, רוצים!

ופריידל פתחה חיש חביבה גדולה, צבועה ירוק, והחלה להוציא מתוכה מחרוזת-אלמוגים, כזו אחו, זו, ולהציען לקונות, בלוויית שפע דיבורים ואיחולים, כסוחרת מנוסה.

בכליין־נפש המחין לבוא שבת, התקשט כבתולה, חבש מגבעת גבוהה לפי אופנת הימים ההם, ויצא, כדרכו בכל שבת, לטייל ברחוב ברדיטשכ, מקווה בוודאי לפגוש שם גם את רחליה. אך לשווא. כל הנשים הצעירות, כל העלמות, מסתובבות כאן, מעיפות בו מבט, מעלות חיוך ומסמיקות — כולן פה, רק רחליה לבדה איננה! המכתב שבכיסו לא נותן לו מנוח, מושכו אליה בכוח גובר והולך.

"צריך לנסות לגשת לשם, לרחוב שר' אייויק-נפתלי גר בו, אולי אפגוש אותה" — כך הרהר סטמפניו בינו לבין עצמו, עד שמצא עצמו עומד חרש ליד החלון שלידו ישבה רחליה שקועה בהרהוריה ומזמרת לעצמה את השיר המוכר:

יחידה, בחדה,
גלמודה כאבן,
אין איש להשיח נפשי הכואבת...
יחידה, בחדה,
גלמודה כאבן...

תחילה, כששמעה פתאום את ה"שבת שלום" וראתה לנגד עיניה את סטמפניו, היה נדמה לה שהיא חולמת (כבר כמה פעמים ראתה את סטמפניו בחלומה...). אך לאחר שפתחה את דף נייר-התווים וקראה את מכתבו אליה, קמה ממקומה, הציצה בחלון, ואמרה לעצמה:

— מזלו שהסתלק: אחרת היה חוטף... הא לך פתאום סטמפניו!...
חטפה את המכתב ורצתה להשליכו דרך החלון החוצה, אבל עצרה בעדה, חזרה וקראה אותו שוב, גלגלה אותו כמגילה וטמנה בכיסה.

כעסה גבר וגאה בה מרגע לרגע, והתחשק לה מאוד לראותו, לשאול אותו בארבע עיניים: מה זאת אומרת? איך מכנים זאת? באיזו חוצפה כותב הוא לה מין פתק כזה? מי הוא ומי היא?... החלה לתחבל תחבולות איך להיפגש אִתּוּ במקום שאיש לא יקשיב לדבריהם, ו"נפלה על עצה".

34 (34-35) 1954
 34

— את רואה, דבוסי-מלכה, אילו שמעת בקולי, היית אומרת לכלתך לקחת את המחרוזת הזאת, שכה לא אדע מרע אתך ביחד אם יש צורך אחריה בפניני-אורליאן! את רק ענדי אותה, במחילה, על הצוואר, ככה-אז — שככה יהיה לי טוב, כפי שהיא מתאימה לצוואר הלבן שלך! ענדי אותה לבריאות וייתן השם שחונתך תוכל לקנות לך בעוד שנה בזמן הזה לפחות פנינים בגודל האלמוגים האלה, איזה חמש מחרוזות. אחת, איך שהם הולמים את הפנים שלך! אמרי בעצמך, דבוסי-מלכה, את הלא מבינה באלמוגים, שככה יהיה לי טוב ריבונו של עולם.

במלים אלו שלפה פריידל מתוך התיבה ראי והגישה אותו מול רחל'ה, ועיניה הירקרקות של פריידל נוצצו מרוב נחת וזיעה שטפה אותה מרוב הדיבורים, האיחולים והשבועות.

— וסטמפניו שלך, עושה את שלו? אמרה לה דבוסי-מלכה, בהצביעה לעבר החדר שבקעו מתוכו צלילים מתוקים, נפלאים.

— כן, סטמפניו מגנן שם, — השיבה פריידל והחלה להראות מיני אלמוגים אחרים, כאלה וכאלה, ואגב-כך, נקשרה בין פריידל לדבוסי-מלכה שיחה ארוכה, כדרך שתי תגרניות השוקעות בשיחה עסקית.

רחל'ה ישבה בצד ולא שמעה את שיחת חותנתה עם פריידל. רחל'ה שמעה שיחה אחרת, קול אחר, מלים אחרות לגמרי, שבקעו מכינורו של סטמפניו, מלים שחדרו ישר ללבה, ורק כשחדלה נגינתו של הכינור וסטמפניו נראה בפתח, חרדה וקמה ממקומה. עיניהם נפגשו ושניהם הסמיקו כאש... סטמפניו נשאר עומד ליד הדלת, לא לכאן לא לשם. ורחל'ה, שהביטה בו, אמרה בשעת מעשה לחותנתה שכבר זמן ללכת הביתה. דבוסי-מלכה קפצה ממקומה וספקה כפיה:

— אוי, רעם על ראשי! הביטונא איך ששקענו בשיחה! נו, כמה תקחי אצלי פריידל בעד האלמוגים? אצלי אסור לך לקחת ביוקר, פריידל. אתי את צריכה לסחור ביושר!

— בהן צדק! את שומעת, דבוסי-מלכה, שאחנך בנגיסה הראשונה, אם אני משקרת! סוסי דחפה לי ליד בעד האלמוגים האלה שמונה-עשר רובל, שככה יהיה לי טוב, לי ולבעלי! אבל מילא, אני אומרת לעצמי, סוסי היא סוסי, יאת דבוסי-מלכה. אני נותנת לך אותם בחמישה-עשר רובל, ושלא אזכה לפת-לחם אם אני מרוויחה כאן משהו. ריבונו של עולם!

— חמישה-עשר — מילא. שנים-עשר אני נותנת לך, פריידל. שנים-עשר רובל כסף מזומן.

— אוי, שתהיי לי בריאה, דבוסי-מלכה, אל תעמדי על המקח! — קראה פריידל בלהט רב ותפסה את דבוסי-מלכה בשתי ידיה, כדרך ששתי נשים תופסות זו בידי זו בשעה שהן הולכות לרקוד 'פריילעכס'. ברגע זה ניתן לרחל'ה וסטמפניו להחליף בחטף כמה מלים.

— רצייתי רק לומר לך משהו, סטמפניו.

— גם אני רצייתי לומר לך, רחל'ה.

— כבר אמרת לי.

— מתי?

— במכתב.

— זה מעט.

— כבר יותר מדי.

— לא. אפילו לא מאית.

— יש לך טעות.

— אני נשבע לך, בחיי, אני מת! איפה נוכל להתראות?

— אינני יודעת איפה נוכל להתראות.

— אולי לפנות-ערב?

— איפה?

— ברחוב המנור.

— מתי?

— במוצאי-שבת. תבואי מן הצד ההוא לגן-המנור.

— אינני יכולה, אינני רוצה.

— את חייבת, רחל'ה. אני מבקש אותך, צאי לרגע אחד! בואי לשם, אני

אחכה כבר, במוצאי-שבת, למען-השם, רחל'ה.

— לא אבוא.

— את תבואי, רחל'ה, את תבואי!...

— נו, בת, קראה לה דבוסי-מלכה, — בואי, הולכים הביתה. בקושי

וכייתי שיורידו לי לארבעה-עשר רובל. איה, לא ידעתי, פריידל, שאת מין

סוחרת מצולחת כזאת!

— אה, דבוסי-מלכה מותק, שתהיי לי בריאה, את יודעת להתמקת, אין

דבר, שלום שלום, לכו לשלום, ענדי לבריאות, תבלי ותחדשי.

כזאת — חמישה וחצי רובל?! כֶּכֶּש שוטה! אילם הרי לא יוציא זאת מפיו בשנה! יש לך עיניים או לא? נה, הסתכל, טיפש, טיפש מטופש שכמוך! דבוס־מלכה לקחה את רחליה בידה, הוליכה אותה אל החותן, הרימה לה את הראש, והראתה לאייזיק־נפתלי את המציאה, כשהיא שופכת עליו קיתון עקיצות וקללות. אייזיק־נפתלי 'נעבעך' ניחרר באפו, מצמץ בעיניו, ופחד כבר להוציא מלה מפיו. עד שריחמו עליו משמים ומוישה־מנדל בא במקלו מן השוק — וכבר עמד הוא להעריך את מחיר האלמוגים שעל צווארה הלכך־היפה של רחליה, ומצא שעליהם לעלות, בלי גוזמה, שלושה רובל... כאן התלהטה דבוס־מלכה כל־כך, עד שפרצה בבכי, כילדה קטנה, מרוב עוגמת־נפש, שאיש לא הבין איזו מין מציאה גדולה קנתה, ואולי מרוב כאב־לב על שסֶטְמָנְיוֹכָה רימתה אותה באופן כל־כך גס.

— גם־כן סוחר! אמרה למוישה־מנדל. — בדיוק מבין כזה כמו אביו! מה פתאום שלושה, בני־צ'יק? למה לא פחות?

— מפני שאינם שווים יותר, מפני שהאלמוגים האלה פשוטים מאד. כבר ראיתי פעם אלמוגים, אמא. תחארי לך, שראיתי כבר פעם מחרוזת־אלמוגים ראוייה לשמה...

— מוטב שהיה תוקע לי כדור בלב, — טענה דבוס־מלכה, — היה לי הרבה יותר נוח מלשמוע מפיו את המלה "חמישה וחצי"! מילא, נניח שהנוכלת, שתחטוף חולירע היום הזה, רימתה אותי (אותי עדיין לא רימה איש!) — מילא, שייקח אותה השד לאלף כפרות עם סטמפניו שלה ביחד! אבל למה לזרות מלח על פצעיו של הזולת ולקפוץ עם מחיר של חמישה וחצי? הא לך בכלל "חמישה וחצי"! וחמישה וחצי אלף חיבוטים לגופה וחמישה וחצי חולאים לכֶּדָה. אני כבר — תאר לך — אציל ממנה את כספי, את דמי, כמו משיניו של כלב, תאר לך! אבל למצוא עוז לומר "חמישה וחצי"?

כל הסצינה הזאת נמאסה לרחליה כדי כך, שבהסירה את האלמוגים לפני השינה, טמנה אותם בעומק תיבתה, וגמרה בדעתה לא לענוד אותם עוד לעולם. יותר מכל חרה לה שמוישה־מנדל נתפנה לו לריב עם אמו על האלמוגים ולא ניגש אליה אפילו כנהוג, כדרך הנימוס, לומר לה "תבלי ותחדשי". כל היום כולו הובילו אותה ביד, בדקו באלמוגיה, בדיוק כפי שבדקים פרה: כל אחד ניגש, הרים לה את הראש, מישש באלמוגים — ואותה שכחו בכלל... רחליה, שבטבעה לא הייתה רגזנית, כעסה כל היום על כולם, וביותר על מוישה־מנדל.

— על קביים שתלך, איך שהיא סחטה ממני את המיץ, — אמרה פריידל לסטמפניו, בסוגרה את הדלת. — והיא, כלתה, העגלה הלבנה, יושבת לה ושותקת. האלמוגים האלה מתאימים לה כמו נזם זהב באף חזיר...

כ.

שוב אלמוגים

כשחזרה רחליה הביתה עם מחרוזת האלמוגים, הוליכה אותה החותנת אל החותן במין חיוך אושר, ממש כאילו זכתה פה במיידע־מה.

— מה אתה אומר, אייזיק־נפתלי, על האלמוגים? ממש מציאה, מציאה כשרה!

אייזיק־נפתלי קרב לרחליה, התבונן היטב, כמבין אמיתי, ניחרר בחוטמו, ושאל:

— כמה שילמח בעדם, כמה?
— נו, נחש, אתה הלא 'עפעס' סוחר, נו, אדרבה, נחש! — אמרה דבוס־מלכה בחיוך.

— אינני יודע, בזול או ביוקר?
— כשאני אומרת לך "מציאה", שוטה, "מציאה" כמו לקנות מגנב! תאר לך, מספיק התעקשתי, התפתלתי עם הרוכלת הזאת, הכליזמרי, רקב בפניה! נו, היא יודעת כהוגן להתמקת, תגרנית אמיתית! השד יודע איפה ומתי לַמְדָה כל זאת! פֶּה יש לה — אש וגופרית. וכשהיא מדברת, היא קוצפת כמו דג, שתזכה למיתה משונה הסֶטְמָנְיוֹכָה הזאת!... נו, מה אתה שותק, אייזיק־נפתלי? אמור כבר ונשמע את המבינות שלך, כמה, למשל, צריכים לעלות האלמוגים האלה?

— האלמוגים האלה כמה צריכים לעלות? — השיב אייזיק־נפתלי ואחז בזקנו, — האלמוגים האלה צריכים לעלות בערך, בערך, — שא, אגיד לך בדיוק, שלא אתבדה, — מציאה אמרת, מציאה? אם הם מציאה, היית צריכה לשלם בעדם לא פחות מחמישה וחצי רובל, אבל שווים הם כל השבעה.

— ליימך!!! הפגיוה דבוס־מלכה, כמו מתותח, ואייזיק־נפתלי נרעד ממש וסר הצידה. — ליימך אחד! בהמה בצורת סוס! מחרוזת־אלמוגים

היא חשה משיכה אליו, לא במחשבה פסולה, חלילה! אלא סתם-כך, לראותו להקשיב לנגינתו בכינור.

אחח, הנגינה שלו, הנגינה שלו! רחל'ה נכונה הייתה למנוע אוכל מפיה, להדיר שינה מעיניה, ורק להקשיב לסטמפניו, להקשיב לו ו... לראותו! את העיניים שלו המביטות, המחממות, המלטפות, הנוסכות עדנה... אחח, העיניים שלו!

רחל'ה תופסת את ראשה בשתי ידיה ומקשיבה לדופק רקותיה, לדופק לבה, ונפשה נכספת, נכספת. אין היא יודעת מה זה היה לה. היא מכסה בשמיכה את ראשה ורואה את חברתה מאו, חיה-אתל, עלה השלום. רחל'ה נזכרת באותו מעשה של חיה-אתל ובניומין וצמרמורת-כפור חולפת בגווה. היא מסירה מעליה את השמיכה ושומעת לפתע צלילים מופרכים, נגינה מופרת של כינור מופר. רחל'ה סברה תחילה כי זה פרי דמיונה, אך ככל שהקשיבה, קרבו והלכו הצלילים, ואוזנה קלטת את לחן-החתונה, שמנגנים כרגיל בשעת לויי המחוננים לבתיהם. רחל'ה זיהתה את הלחן בבירור: גם הבחינה בהשתפכותו של סטמפניו על כינורו, ולא היה לה כבר כל ספק כי זה סטמפניו המלווה את המחוננים הביתה, אחרי סעודת-הכלולות. אבל איך בא לכאן? ברחוב הזה לא הייתה היום שום חתונה ואין פה מחוננים! מה זה יכול להיות? התוף והמצילתיים נשמעים כבר מקרוב. כל החברה מפליאים נגינתם: אך על כולם גובר כינורו של סטמפניו, המכסה בנגינתו הערבה, בשירו הענוג, את הכלים האחרים.

רחל'ה לא יכולה עוד לשכב. היא קופצת ממיטתה, ניגשת לחלון, פותחת אותו ורוכנת בחצי-גופה החוצה.

לילה כזה כבר מזמן לא ראתה. הלבנה מטיילת לה בשמים. ועל סביבותיה פזורים כיהלומים כוכבים באלפי-אלפיהם, המרצדים בעיניים. האויר חמים, צלול ורענן. אין שום משבר-רוח; הצפצפות הגבוהות, הנראות מגן-המנזר זקורות אל-על כזקיפים על משמר. לא זע עלה. לעתים לעתים נישא ומגיע, מגן-המנזר, ניחוח עשב ריחני כבושם, האהוד מאוד במאזפבקה, מחמת שביום נודף שם ריח אחר...

ללילה קסום זה הולמת מאוד רחל'ה יפתנו — רחל'ה הטהורה, הישרה, בצווארה הגדול-הלבן, שפזורות עליו קוצות שיערה ההדור הזהוב (אחח, וכי יכלה רחל'ה להעלות בדעתה, בזמן שכוה, כי הלבנה ומחברו של רומאן זה יכולים לראותה בשערותיה היא?). עיניה, בוזך קחולן, לא פיגרו אחר כחולו

החברה'מאן הזה אכל בהנאה רבה את ארוחת-הצהריים והלך לו לבית-המדרש. ומאחר שאותו ערב הייתה קצת שימחה בבית-המדרש, סיום של גמרא, נשאר כבר שם מוישה-מנדל אחרי 'מעריב', עד אור ליום המחרת, כמנהגו תכופות.

רחל'ה חשה ברע, הייתה נסערת מאד. פניה להטו כאש-גיהינום, ראשה התפוצץ מכאב, ואחזיה צללו. היא לא ידעה כלל מה מתרחש עמה... ארוחת-ערב לא יכלה לאכול. מוכן שדבוסי-מלכה 'נדנדה' לה כהוגן, למה איננה אוכלת, למה איננה שותה — אבל לשווא: רחל'ה פרשה בעיניים אדומות לחדרה, התפשטה חיש, ושכבה במיטה, ומעיניה פרץ פתאום שטף-דמעות — דמעות חמות, רותחות, בלי הפוגה.

כ"א.

לילה קשה.

למה בכתה רחל'ה? היא עצמה לא ידעה למה בכתה ואפילו לא חשה בכך. מזה כמה זמן שלבה כבד עליה, כבד מאד, אך לפתע התרכך הוא, נמס והשתפך בשטף-דמיון. רחל'ה הרגישה, כמסופר לעיל, שהיא גלמודה, שנגרע ממנה, שחסר לה משהו, אבל מה חסר לה — זאת לא ידעה ולא יכלה לדעת. רחל'ה היטיבה להבין שהוריה השיאוה, ועכשיו הם פטורים ממנה. כבר די בה במלה "פטורים" בשביל לחוש איך נקרעים זה מזה: בניס מהוריהם והורים מבניהם. המלה "פטורים" נשמעת לעתים תכופות מאד, אצלנו היהודים, בכל משפחה כמעט. מלה זאת היא חרפה גדולה, היא עלבון לעמנו כולו, המתפאר בלבו הרחום... ובעיקר פגע בה מוישה-מנדל בהליכותיו, בהתנהגותו כלפיה. רחל'ה הבינה מה ערך לה עם כל יופיה, טובה, ישרה ונאמנותה, בעיני בעלה התכשיט. רחל'ה נוכחה לדעת מה משקלה בעיניו...

נוסף על-כך הייתה מתוחה, נסערת ומבולבלת לאחרונה. דבר פעוט, מה שעבר עליה בשל סטמפניו? רחל'ה האדוקה, הצנועה והחסודה, שלא פסחה כל ימיה על מצווה ממצוות-יהדות, לא עברה על הפחות בדינים, מכל אותם דינים שאישה חייבת בהם, — רחל'ה, אישה נשואה של 'טייטש-חומש', מעלה בדעתה גבר זר, מקבלת מכתבים ממנו, נפגשת אִתו — ולא כלום! אדרבה,

אחח
הקט

ק' ק' ק' ק' ק'
אוס נ'א

וזפיתו של הרקיע, ופניה היפות-מאירות לא נפלו מיפי הלילה הצלול. אבל רחליה נתנה מעט מאוד דעתה לכך: ראשה היה שם, מקום שבקעו משם זצלילים המופלאים, ולבה היה שם, אצל כינורו של סטמפניו.

הכליזמרים מנגנים 'עפעס' עצוב כל-כך, ממש כאילו ליוו זה עתה פלוני למנוחת-עולמים, וטמנו גופתו בעפר. ביטוי-שמחה אצלנו — הבכי. ומגדל השמחה — עינינו זולגות דמעות... וביתר עצבות נשמעת הנגינה בחצות-לילה, כשכל העולם שקוע בשנתו, רק חבורת-יהודים קטנה משמחת את עצמה בשיר-עצבות, בשובה, שחתי-ראש, מסעודת הכלולות: מה קרה? נפטרו מפת, אם ירדתם לסוף דעתי, הבטיחו עתידה, כלומר, ברוך השם, — נו, אדרבה ואדרבה... בליל-קיץ יפה ושקט זה נשמע כינורו של סטמפניו צלול מתמיד; צובט הוא את הלב, סוחט את הנשמה, מוצץ את החיות — ורחליה עומדת, חצייה ערומה, ליד החלון, ומקשיבה. רצונה לנוס מכאן, להגיף את החלון ולנוס, אבל היא מרותקת כבברזילים, נמשכת כבאבן-שואבת. היא מתבוננת ומקשיבה ברצינות מופלגת שכזאת, משל כאילו שמעה לא כינור, משל כאילו שמעה איך הוא מדבר אליה, טוען, מתחנן, בוכה... ולא רק רחליה לבדה הקשיבה ללחניו הרוטטים של סטמפניו בליל-קיץ צלול זה: הלבנה והכוכבים, האויר הענוג-רענן, כל הטבע כולו ויצוריו התעוררו כמו מתנומתם, התרוממו לרגע קט תוהים, מה פשר השירה הזאת בחצות-לילה? מה פשר הצלילים האלה. משורר-הלילה, הזמיר, שנחאחר בגן-המנור, מששמע מין מוסיקה כזאת, ניסה לזמרר בגרונו, להפגין יכולתו, כדרכו; אבל עכשיו, בסוף תמוז, לא הצליח להסתלסל מעל לכינורו של סטמפניו, באשר מיד, בתום האביב, כדרך הטבע, נפגם 'נעבעך' כלי-נגינתו, ומקולו הערב נשחירה לו רק צריחה עלובה, כאצל חזן אחרי ימים נוראים, להבדיל.. התרנגול הצעקן, מששמע את נגינת-הכליזמרים, חשב שכבר מפציע יום, ירד משלבו, חבט כנפיו, ופסק פסוקו, הריע "קוקריקו" שגרתי עם "מונח-אתנחא" יחזר רוגו למקום-מנוחתו, על שהטריחוהו סתם-בחינם... גם הכלבים, מרחוק, מרחוב-המנור, בשומעם את הכליזמרים היהודיים בחצות-לילה, פתחו לכתחילה, כמנהגם, בנביחה ויללה, אך גם הם נרגעו מיד, חיפשו לעצמם מקום-מרבץ. אפילו הפרה השחומה שבירכת-החצר, חדלה להעלות גירה, זקפה אוזניים, והוציאה מבטנה אנחה עמוקה, כאיש שחטא. גם עזו של השכן, מגדל ההתפעלות, קמו מרבצן, התחלפו במקומות, והראו אגב כך זו לזו את קרניהן. הכלל, הכל נייעור לחיים, הוכיח קשב לנגינה הנמסכת בליל הקיץ הצלול, החמים, החרישי, הקסום הזה.

באותו זמן עצמו, עמדה, כאמור, גם רחליה תמתנו ליד החלון, כרתוקה כבברזילים. כולה פליאה, אינה מנידה אבר, משל סמרוה במסמרים, מבלי לדעת כלל באיזה עולם היא מצוייה. "נו, איזה לילה! אוי, איזה לילה! אבא'לה שלי!"... עומדת היא ומאזינה בכל חושיה. בולעת מלוא-פיה את האוויר הרענן. כולה מכושפת. נועצת עיניה בשמים הכחולים ונוכרת באותם לילות-קיץ, לעת נעוריה, כשנהגה לשבת על תמוכת-העפר של ביתה, מביטה בפסי-הלובן של מעלה, נותנת בהם סימנים, ומזמרת לעצמה את השיר המוכר:

3
הלבנה נוגהת בלילה,
ופרקה ליד דלת נעולה —
נאנחת, בוכה, אללילה...
מדוע כה המר לה גורלה?
הן היא ליד דלת נעולה...
מדוע כה המר לה גורלה?

שיר זה שרה אז, אך לא ירדה לחוכנו, עכשיו היא מבינה זאת היטב, ואם גם לא לגמרי, בכל זאת היא מבינה זאת, חשה זאת. היא מרגישה שמשוה מושך אותה לשם, החוצה, לאוויר החופשי. היא מרגישה שצר לה פה, שחם לה, שנמאס לה, נמאס לה!... רחליה נוכרת בשיר נוסף מאותם שירים שנהגה לשיר בנעוריה בקיץ, בחוץ ליד הדלת.

אני עומדת על החוף
נכספת כה אליך!
אוי, קראתני מרחוק —
אבל הן לא אדע לשחות,
ואיך אבוא עדיך?
אוי, קראתני מרחוק —
ואיך אבוא אליך?...

"מרחוק"? — הלא הוא כבר קרוב מאוד, הנה הוא, פה, סטמפניו, עם כינורו, עם שערו הארוך, עם עיניו השחורות-היוקדות-לוהטות, המביטות בה בלא הרף ומחממות את לבה באישן. ומתחשק לה ברגע זה לעמוד לנצח לידו

ולהאזין לנצח לנגינתו, וזו אות לנצח את יפיי-עיניו... רק דבר אחד נשגב מבינתה: מה לו כאן, לסטמפניו, בחצות-לילה, עם כינורו?
 כיצד זה מגיע לכאן סטמפניו עם המחותנים? — זאת לא יכלה להבין בשום אופן, כמה שלא ייגעה לה את הראש. רחל'ה נוכרה שאי-שם, ברחוב בית-הכנסת, הייתה היום חתונה. אבל איך זה באים המחותנים הנה? רק כשראתה את הכליזמרים עם המחותנים סמוך-סמוך לבייתה, הבינה סודו של דבר. רק כשראתה את סטמפניו עוצר ליד ביתם, ממש מול חלונה, ומתחיל לנגן עוד ביתר להט וחשק, רק אז פתרה את החידה. רק אז הבינה רחל'ה מה שסטמפניו עולל פה: הוא סחב אתו את כל החברה, את כל המחותנים, עם כל ה'עולים', מן הרחוב העשירי, הנה, אל ביתם, למען מי? — לכתחילה היה זה אפילו נעים לה מאוד, ולבה שמח בה כל-כך עד כי קפץ כמעט מחוץ החוזה. ושלא במתכוון פרצה בצחוק עליו כל-כך עד כי נבהלה מפני קולה, נזכרה שהיא עומדת כאן חצייה ערומה, גלוית צוואר וחשופת-שיער — וכהרף-עין נרתעה מן החלק, חיש סגרה אותו וקפצה למיטתה.

"אוי ואבוי לי, צרה שכזאת! — חשבה לה רחל'ה, — למה שעלולים להגיע, כשלא חושבים מראש ומאבדים את העשתונות! להעמד בחצות-לילה ערומה בחלון, בפני קהל כזה של גברים; להעלות על הדעת דברים ריקים, טיפשיים שכאלה, להסתובב במחשבות פסולות כאלו על סטמפניו... וסטמפניו — צריך עוז כדי להוביל עדה שלמה של יהודים על פני עשרה רחובות — לשם מה? לשם מי? צריך בכל זאת חוצפה לעשות זאת! מאין באה לו מין... אני מוכרחה לשאול אותו. צריך להיפגש, ושיהיה לזה סוף. הוא רוצה לאמלל אותי!... פעם לתמיד צריך לברר אתו זאת, כמו שאומרים: 'מוטב הרוגו הראשון'... הוא מספר לי מעשיות: 'אהב-שמוהב' דבר הגון, בחיי... במצאי-שבת, אומר הוא, ברחוב המנזר, שם כבר יבהיר לי את כל כוונתו... הייתי רוצה מאוד שיודרו כבר ויבוא מצאי-שבת המיוחל, שאשמע כבר מה ומי! אני בודאי אצא, ממה יש לי לפחד? ממה? לפחד צריכים מאלוהים בלבד!... זאת רק טירדה וסבל, צרה שדבקה בי, ודי!... לא לחינם מספרים עליו מעשיות שכאלו... אבל מה הוא נטפל אלי? לשנותי הצעריות? ... ומי אשם, אם לא אני בעצמי? לאחד כזה אסור לפתוח פתח... לוא מוישה-מנדל היה עכשיו כאן, הייתי מספרת לו הכל. אבל איפה הוא? אני נוגעת לו הרבה? מה אכפת לו שאני מתענה עיניי-מוות... אחת. צריך לקרוא "קריאת שמע". לא טוב כשאין קוראים "קריאת-שמע"!"

"לישועתך קיוויתי ד',
 קיוויתי ד' לישועתך,
 ד' לישועתך קיוויתי..."

רחל'ה טומנת פניה בכרים, מתכסה היטב בשמיכה מעל לראשה, שלא תשמע את נגינת-הכליזמרים, וקוראת "קריאת שמע" בקול: "לישועתך קיוויתי ד'..." אך בעד החלון מתגנבים צלילי-כינורו הערבים של סטמפניו, המתרחקים, פוחתים והולכים מדי רגע. ורחל'ה קוראת "קריאת שמע": וכינורו של סטמפניו — כבר לא נשמע קולו כמעט, וצליליו האחרונים כמו גזעיים במרחק. ועיניה של רחל'ה נעצמות אט-אט, ושפתייה עודן מלחשות חרש-חרש:

"לישועתך.....
 קיוויתי..... לישועתך
 קיוויתי..... קיוויתי....."

ורחל'ה נרדמת.

רחל'ה נרדמת וחולמת כי סטמפניו עונד לה מחרוזת-אלמוגים... מצידה האחד עומד חתנה בטלית-ותפילין, ופרידל מכה אותו, מרביצה לו על ימין ועל שמאל... מוישה-מנדל, שיכור כלוט, רכוב על מחתת-גחלים, מעווה את פניו כמשוגע, וסטמפניו עונד לה מחרוזת-אלמוגים... מצידה השני עומדת חיה-אתל, לבושה שבתית, עדוייה ומקושטת כבת-מלכה, פניה קורנות חיוך-ידידות, חיוך-אושר, ומדליקה נרות רבים.
 "מה את עושה, חיה-אתל? — שואלת רחל'ה, — למה את מדליקה כל-כך הרבה נרות?"
 "איוז מין שאלה? — משיבה חיה-אתל בצחוק, — הלא זה ערב-שבת: כבר זמן לברך על הנרות!"
 רחל'ה מביטה בנרות, בשלהבתם המאירה-נוגהת, וסטמפניו עונד לה מחרוזת-אלמוגים... עומד הוא כה קרוב אליה עד כי היא שומעת את נשימתו, עומד ומישיר את עיניו בעיניה ומלטפה בחוס-מבטו. רחל'ה רוזה עונג, צוחקת ושרה, וסטמפניו עונד לה מחרוזת-אלמוגים...

38

פתאום כבים הנרות. חיה-אתל וכל אשר סביב נעלמים. יורד חושך, וקור משתלט כבמרתף, כמו בקבר... הרוח הומה ושורק, וקול נגינה נשמע, המיית-עצב: צליליו של כינור, כינורו המופר של סטמפניו. הוא עצמו איננו כבר, רק כינורו נשמע, אבל נגינתו נוגה כל-כך, רוויה כה צער, כתפילת "נעילה" ביום-הכיפורים. ונשמע כמו מישהו בוכה, מתייפח. זאת חיה-אתל בוכה על נעוריה שחלפו וגוו כחלום, על אהוב-לבה בניומין, שהחליפה באחרת, שכח את חיה-אתל, שכח...

"אוי, אמא'לה!" צועקת רח'לה, מתעוררת, מתהפכת לצידה השני, נרדמת ושוקעת שוב בחלומות. כל הלילה הוזה ומדמה היא שסטמפניו עומד לידה ועונד לה מחרוזת-אלפוגים... אחר-כך חוזרת ושבה חיה-אתל כשבידיה נרות שחורים, ממררת בבכי, קוראת בקול תחינות מ"מענה לשון"¹¹: "ריבון כל העולמים, אבינו שבשמים, רם על רמים, מלך מלכי המלכים שָמֵן העולם ועד העולם אתה אֵל ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, תבוא ותרצה לפניך תחינתנו. שְׁעָה לתפילת הנשמות הטהורות העומדות לפני כיסא כבודך ומעתירות לרחמך בעדנו ובעד דרי-מטה, המלאים חטאים כרימון, ואבות אבותינו..."

חיה-אתל קוראת את התחינה בקול רם. היא בוכה, זועקת, גונחת — ונעלמת.

כ"ב.

ניצחת אש

בעיר מאַנְשְׁבֶּקָה יש מנזר, שנבנה, כפי שמספרים, בידי מאַנְשֶׁה עצמו. חומה גבוהה לבנה מקיפה את המנזר מכל ארבעת עבריו ותופסת שלושה-רבעים מהעיר. בה, בחומה, מצידה האחד, מצויות חנויות, ומצידה השני — מרתפים צמוקים, שהיה מוסתר בהם, כפי שמספרים, נְשָׁקִים של

(11) "מענה לשון" — ספר תחינות ובקשות ביידיש, הנאמרות על קבר-אבות וצדיקים, בעיקר על ידי נשים.

ההיידאמאָקִים¹², ועכשיו מאכסנים שם תפוחים וסחורות אחרות. הקיר השלישי, שעלו בו קוצים, מוגן על ידי צפצפות גבוהות, ושאר עצים הגדלים מעבר לחומה בגן-המנזר הגדול. הקיר הרביעי עירום וחלק, וכמה וכמה מקומות בו ניזוקים, נפולי טיח ולבנים, ומייחלים מזה שנים רבות לבדק. מולו מצויים בתים וצריפים, בקתות וחצרות של יהודים ושל גויים, והרחוב הצר שבין חומת-המנזר הערומה לבין הבתים נקרא בשם "רחוב המנזר".

שם, בפינת רחוב המנזר, בגבול העצים, נתקיימה פגישתם הראשונה של נאהבינו — רח'לה וסטמפניו.

הקוראים המורגלים ב"רומאנים המעניינים לעילא", סבלו 'נעבעך' דיים עד כאן מרומאן זה, שאין בו שום סצינות מרגשות ואירועים יוצאי-דופן: איש אינו יורה כאן בעצמו, איש אינו בולע רעל. פוגשים פה רק פשוטי-עם כמו כליזמרים ונשים יהודיות. קוראים אלה מצפים בוודאי בכליון-עיניים למוצאי-השבת, מקווים לסצינה פיקאנטית-רגשנית ברחוב המנזר... אולם חובה עלי לומר מראש שציפיתם לשווא: שום סצינה פיקאנטית-רגשנית לא תהיה פה, באשר רח'לה שלנו לא באה לכאן כבעלת-עבירה, לא כמופקרת, הרצה לה להתנשק בחושך עם אהובה... חס ושלום!... רח'לה, רצונה רק לשאול אותו מאין לו, לסטמפניו-כליזמר, העזות והחוצפה לכתוב לה, לכלתו של ר' אייזיק-נפתלי, מיין מכתב, ועוד מכתב שכזה?!

"אני מוכרחה לתת לו מנה! — חשבה. — אני חייבת לומר לו זאת פעם לתמיד! כפי שאומרים: 'מוטב הרוגו הראשון'... רעיק זה לא צץ כה לפתע. היה לה שבוע שלם, ויתר על כן — יום השבת כולו להרהר בכך, ואוי-וי, מה שעבר עליה בשבוע אחד זה! איך נאבקה נוראות ביצר-הרע... לא, הקלה "יצר-הרע" אינה מתאימה כאן לחלוטין: מה לה, לאשת-איש יהודייה, לאישה כשרה זאת, שלא קראה מעולם רומאנים, ולא ידעה שום מעשי-אהבה, חוץ לאותו מעשה בחברתה חיה-אתל, עליה השלום, שסיפרנו בו לעיל, — מה לה וליצר-הרע, לאהבה? — הבלים! אילו הייתה לפחות נערה, אפשר שהיה אחרת. בכל זאת, כמו שאומרים, ציפור-דרור, צעיף טרם עלה על ראשה, אדם לעצמו. ואולם אשת-איש, ואדוקה במצוות, בעלת מעמד ויחוס! היא כעסה

(12) היידאמאָקִים — כנופיות צבאיות למחצה, שעירערו את הסדר באוקראינה במאה ה-18.

על עצמה — אש להבה! ולא יכלה למצוא לה מקום. הנה שכבה רגע במיטתה, והנה קפצה ממנה, כאדם תקוף־קדחת, אחוז־צמרמורת, שרע לו על הנשמה — והוא מוכן לנוס לכל רוח... רחליה לוקחת את ה"טייטש־חומש", פותחת בפרשת "וישלח" והפלא ופלא! עיניה נתקלות בפסוק: "ותצא דינה בת לאה... לראות בבנות הארץ: וירא אותה שכס בן חמור... ויקח אותה... ותדבק נפשו בדינה... וידבר על לב הנערה... כחיי¹³ כותב: פיתה אותה..."

וביושבה כך, ליד השולחן, רכונה על ה"טייטש־חומש" שנתנה לה חותנתה במחנה עוד בשעת האירוסין, שכחה קצת־קצת במה היא מעיינת, והרהוריה נשאוה לשם, לרחוב המנזר, בצל העצים, אל סטמפניו שהבטיח להמתין לה שם... וכשם ששב ועלה במחשבתה, כן נמשכה אליו כבמגנט, ולא הבינה פשר הדבר.

"רציתי רק לשאול אותו מה הוא נטפל אלי ומה הוא רוצה מחיי?"...

וכאן נזכרת רחליה בחברתה חיה־אתל עליה השלום, איך סבלה 'נעבעך' בגלל בניומין שלה... אבל הלא חיה־אתל הייתה קרובה של בניומין, וגם הייתה בתולה; והרי היא, רחליה, היא אשת־איש (אוי, איזו מלה קשה לבת־ישראל!) והוא — מי הוא? פליזמר! איזו שייכות יש לו אליה? איזה מחותן הוא לה, שהוא כותב לה מכתבים שכאלה? שפלות של כליזמרוק, חוצפה של ברנש! "שיתהפך לו העולם — גמרה אומר — שיתהפך העולם, מוכרחה היא להגיד לו זאת! מה יש לי לפחד מפניו? אלך לשם, אפגוש אותו. אין דבר, איש לא יראה אותי. אחמוק לרגע מן הבית, זה לא רחוק, זה פה, ממול..."

ורחליה מביטה בעד החלון לרחוב־המנזר ורואה את העצים, את הצפצפות הגבוהות, בוקיפותן הגאה, ושומעת את ציוץ הציפורים, את שירתן היפה מהגן. והרהוריה מעתיקים את כל־כולה לשם, למקום שבו בעוד שעה לערך — תפגוש אותו ותדבר עמו בארבע עיניים. והיא חשה כי לבה הולם ומרטט בה, ו־יש לומר, יש לומר את האמת! מתמשכים הרגעים בעיניה — כבר הייתה משתוקקת שיהיה ערב. חותנה ובעלה ישובו מבית־הכנסת ויעשו "הבדלה", החותנת תחליף בגדיה ותתחיל ל'טרטר' מכוח המיחם וה'בורשט' של סעודת "מלווה מלכה" — ואז תעטוף חיש ראשה ב'שלי', ותצא לה חרש בדלת

(13) כחיי בן אשר אבן חלאן (המאה ה־13) פרשן, דרשן ומקובל בסרגוסה; בעל פירוש על התורה שנחשב בעם.

לרחוב, סתם־כך, מעשה טיול, — מי ישים לב אליה? עד שתגיע לשם, איפה ש... אחת, גופה אחוז רעד, לחייה לוהטות, ולבה — אוי לבה! אין הוא נופל בה כלל, וככל שחולף הזמן — נמשך הוא יותר לשם, כד־כך שאין לה כבר שום דבר אחר בראשה, אינה רואה כלום לנגד עיניה, לבד מעצי גן־המנזר, לבד מסטמפניו, עם עיניו היוקדות, אינה שומעת כלום לבד מאותה שירת־ציפורים שם בגן, ונגינתו האלוהית של סטמפניו. ברגע זה כל רחשי־לבה נתונים למחשבה אחת — לשם, אל סטמפניו, להיות אִתו, ושום דבר שבעולם אינו מסוגל לעכב בעדה כעת...

כ"ג.

האש בוערת וכבה מיד

וסטמפניו, מיד עם רדת־ערב, שילח את כל החבר־ה־פליזמר לנגן "זמירות"¹⁴, נטל, למראית־עין, כינורו תחת זרועו, כדי שתחשוב פריידל שגם הוא הולך שמה. אך משיצא מן הבית, מסר את הכינור למכצ'י, ובעצמו נשאוהו רגליו לרחוב־המנזר, ובשוטטו אנה ואנה בצל־העצים, היה עוצר מדי רגע ושולח מבט לעבר אותו כיוון שממנו הייתה צריכה לבוא רחליה היפה. בכך שתבוא — לא היה לו שום ספק. לבו אמר לו זאת. הבחין בזאת היטב בעיניה, אז, כשמדדה את מחרוזת־האלמוגים אצל פריידל.

וסטמפניו לא טעה. לא חלפו חמש־עשרה דקות, עד שראה, מאותו עבר, דמות עם מטפחת לבנה רוחפת לקראתו. היא ממהרת ומביטה לצדדים. מטפחתה הלבנה יורדת כמעט על עיניה, וכולה רוטטת. ידיה, השיניים שבפיה, לבה, וכל גופה — אחוזי־רעד. היא מאמצת עיניה, עוצרת, מבחינה בסטמפניו, וממהרת אליו במלים אלו:

— כיצד הוא מעו, אני שואלת אותו...

(14) "זמירות" — כמצאי השבת שלפני החופה, מתאספות ובאות חברותיה של הכלה אליה לריקודים — ולכך קוראים "זמירות". במקומות אחרים קוראים לזאת סחם "מצאיי־שבת", (הערת שלום־עליכם).

— אל תקראי לי "הוא", קראי לי "אתה" ... השיב לה סטמפניו ותפס בשתי ידיה, והישיר מבטו בעיניה. רחל'ה ראתה בעיניו אותו ברק־כוכבים עצמו שניבט בליל־קיץ יפה זה מכחולה הכהה של כִּפְת־השמים... כל יהודי מאַפְבֶּקָה עשו "הבדלה", זימרו, כנהוג, זמירות "אליהו", נאנחו דואגים, שברו לעצמם את הראש אודות פרנסתם החשוכה, איחלו לעצמם זכותו של אותו חסיד שנתמזל מזלו לפגוש את אליהו הנביא ולברכו לשלום וליטול ממנו ברכת־שלום. נשות מאַפְבֶּקָה, מסירות מראשן את הצעיפים, פושטות את בגדי־השבת, את העדיים, ונפנות לעבודת־החולין. קיצורו־של־דבר, מאַפְבֶּקָה מלווה לדרכה את שבת־קודש המלכה — ואיש אינו מעלה על דעתו שבשעה זאת עומדת רחל'ה, כלתה של דבוס־מלכה, עם סטמפניו הכליזמר, ברחוב המנור, ושניהם משוחחים ביניהם 'עפעס' על דברים לגמרי לא יהודיים... רק הרקיע הכחול, בשלל כוכבי־אורו המשפילים ארצה זוהר־מבטם, רק צפצפות־המנור הגבוהות, רק ציפורי־הלילה בגן־המנור הגדול, המחליפות דברים בשפתן הציפורית, — רק הם שומעים ורואים את המתרחש פה; רק הם היודעים שבִּלְיִל־קסמים זה, תחת עצי־המנור, ברחוב הגויי, ובסמוך לסטמפניו, נקלעה רחל'ה למין הלך־נפש חדש של אובדן־עשתונות. פה, בחיק־הטבע היפה, חשה רחל'ה מין עונג שלא ידעה מעולם. הפחד שנפל עליה בלכתה לכאן, עזבה לפתע, והיא דימתה שצמחו לה כנפיים, משל ציפור, וביכולתה לעוף, לעוף... סטמפניו קרב אליה והניח ידיו על כתפיה. רחל'ה נרעדה קצת, רצתה לסגת ממנו, אבל לא עשתה זאת. רק שלחה מבט לעברו, ומעיניה הכחולות־מאירות זלגו שתי דמעות.

— מה את בוכה, רחל'ה? — שאל סטמפניו, מנגב בידו את דמעותיה.
— אחח, סטמפניו, כל־כך טוב לי, פה, על... ידו... על... ידך... סטמפניו!
למה אינני... למה אינני של...
— שלי, רציח לומר? את שלי, רחל'ה, את שלי!
— מה פירוש אני שלך, סטמפניו? איך זה יכול להיות?
— את שלי, הביני־נא, חמדת־לבי, כי אני שלך לחמיד, לנצח, עד בור־קבר, נשמת־חיי שלי!
— בניומין אמר זאח גס־כן, גם הוא נשבע, ולבסוף...
— איזה בניומין? — שאל סטמפניו חמה ונתן בה מבט כבילד קטן המוציא מפיו איזה דבר־שטות. — על איזה בניומין את מדברת, נשמת־שלי?

— בניומין בן־דחה של חיה־אתל. חברתי חיה־אתל היתומה היה לה בן־דוד בשם בניומין, הם נדברו עוד בילדותם להינשא; הוא הבטיח לה, נשבע בכל הקדוש לו, ולבסוף... אחח, איזה סוף מר שהיה לה, לחיה־אתל 'נעבעך', היא כבר מתה מזמן, עליה השלום, שתמחל לי בעולם האמת... אבל בניומין היה נשמת־חיייה, היא נמשכה אליו עד כלות. בעצמה סיפרה לי... היא ניצבת לנגד עיני, ונדמה לי שהנה היא יושבת ליד החלון, ומזמרת את שיריה, ובוכה ואומרת: "אי, אל תאמיני להם, לגברים!"...

רחל'ה מספרת על חברתה חיה־אתל היתומה, וסטמפניו מנשק את ידיה, מלטף, מחבק אותה, מביט בעיניה — ורחל'ה ממשיכה ומספרת על חיה־אתל, איך חרש־חרש דעה כנר מרוכ געגועים ליקירה־אהובה בניומין... מזה כמה שנים שחיה־אתל לא הייתה עוד בין החיים, אבל רחל'ה זכרה אותה היטב. לעתים קרובות פקדה אותה בחלומות. עכשיו דימתה לראות שחיה־אתל עומדת מעבר לקיר־החומה, לבושה תכריכים, ומביטה לעברה ורומזת לה במנוד־ראש, בהצביעה על סטמפניו, כמו שאומר פלוני: "מה את עושה פה?"...

— לאיזה צורך, למה לך, רחל'ה יקירתי, לדבר ולהזכיר דברים שכאלה, ועוד בלילה? מוטב שתביטי עלי בעיניך היפות־מאירות, המזהירות כשני יהלו...

טרם שהספיק לסיים את המלה, נחלצה רחל'ה מידיו בכל־כוח, עד כי סטמפניו חרד לה.

— אלוהים אתך, רחל'ה, מה קרה לך?

רצה לאחוז בה שוב, אבל לא הניחה לו. אחוזת־רעד לחשה: "אתה רואה? הנה היא שם!... היא שם עומדת!... מביטה הנה, הנה..."

— מי עומד? איפה עומד? מה את סחה, רחל'ה? בואי אלי, נשמתי שלי, הא לך יד...

— אוה, עוזב אותי, יניח לי, יניח לי סטמפניו! רואה הוא, הנה שם משהו לבן? אחח, זאת היא, זאת חיה־אתל, חיה־אתל!... אוי, יניח לי, יניח לי! באיזו חוצפה, אני שואלת אותו... לילה טוב! לילה... ורחל'ה נעלמה בצל־העצים. עין סטמפניו יכלה להבחין רק בשני קצותיו של ה'שלי' הלכן המתבדרים ברוח ונראים כשתי כנפיים. כך נעלם לו מלאך טוב, כך נגזו לו חלום טוב...

בתי־ישראל כשרה! פה נגלית בכל יושרך, בכל טהרתך. אישה יהודייה! פה נגלית בכל נאמנותך, בכל מסירותך!...

בשובה הביתה, רצתה רח'ה לצעוק ולספר לפני-כל היכן הייתה ועם מי נפגשה, אבל מצאה את כל בני הבית מסובים לשולחן עם אורחים אחדים סביב למיחם, שקועים בשיחת-חולין עסקית, כדרך יהודים במוצאי-שבת, המזדמנים איפה שהוא, לאחר מעת-לעת של מנוחה, ומשוחחים על ענייני-מסחר, על היריד של יום המחרת, וסתם על עניינים שברומו-של-עולם.

— לא אעמיד שום דוכן, — אמר יהודון בעל כרס, סוחר-בדים, — שילך כל זה לעזאזל! אני בקיא בירידים היטב! רק עוגמת-נפש וכאב-לב אפשר לחטוף מירידים שכאלה!

— למה? — שואלת דבוסיי-מלכה, כשידיה שלובות על בטנה, — אינני יודעת למה, ר' יודל, אתה כועס כל-כך על היריד? לפני שבוע ראיתי אצלך שפע, בלי-עיין-הרע, על כל היהודים יאמר! דומה שכל היום עשית כסף!
— אצלך נקרא הכל "לעשות כסף"! השמיע קולו אייזיק-נפתלי, מבלי להביט באשתו, כשהוא מסיט גולות-החשבונות.

— ואני הייתי מאחל לעצמי יריד לא יותר גרוע מזה של יום ראשון לפני שבוע — התערב בשיחה מוישה-מנדל בהציצו בחשבונות, — למה להכחיש, אינני מבין?

— זהו העניין, — אומר יודל — שאינכם מאמינים לזולתכם. אצלכם, כשרואים עשרה גריים נכנסים וכמעט שלא מפרקים לי את החנות, אז זה נקרא כבר "לעשות כסף", ולא 'מפרגנים' כבר...

— אתה יודע מה, ר' יודל? — פונה ואומר אברך, פוזל בשתי עיניו — בואו נניח לו, ליריד. מחר יש עוד יום שלם ואפשר לשבוע ממנו כהוגן; מוטב שנדבר על דברים אחרים.

ושיחת-ה'עוילים' נסבה על דברים מדברים שונים, על אחרוגים, על ענייני בית-המדרש, וכמובן על המלחמה. הכל מדברים, הכל מעשנים, המיחם רותח ומעלה אדים, והבית מלא עשן. התנור מוסק, ה'בורשט' של מלווה-מלכה מתבשל בו, עם קרביים של אווז.

— איפה היית, רח'ה? — שאלה דבוסיי-מלכה את כלתה.

— פה, ברחוב המנזר...

— איך בחוץ? יפה? שיעזור רק השם ויתמיד כך עד סוף כל ירידים... מה יש לך בת, כואב לך הראש, מה את חיוורת כל-כך? אולי תלכי לשכב קצת במיטה שלך?

במלים אלו סבו כולם ונתנו מבטם בפניה החיוורת של רח'ה ונימנו וגמרנו

פה אחד שהיא נסתממה בקדח-המיחם. רח'ה הלכה לחדרה לשכב במיטה, וכאן נתגלגלה שיחת-ה'עוילים' לנושא הקדח, שמין לא-כלום, מין אפס שכזה, נדמה, מין גז, עשן, לא עלינו, מסוגל להרעיל בן-אדם למוות. ומישהו סיפר שאצל סבו עליו השלום כמעט שלא הלכו לעולמם כל בני-הבית בגלל קדח. שני סיפר מעשה יפה עוד יותר, איך אצל אביו הורעלו למוות כמעט כל בני-הבית במין דג שנקרא "מארינקה", ובקשיי-קשיים הצליחו להציל אותם. שלישי סיפר איזה סיפור מופלא בשד, בלץ, ברוח-תוהו... כדי כך, עד ש"עלו" על נושא המוות.

— על מה שלא מדברים, חייבים הלא להגיע למוות — פסק אחד פסוקו.
— אליהו הנביא, צריך לראות, אליהו החשבי, מה נשמע 'עפעס' אצל הפלונית שלי. אליהו הגלעדי... מלמל לעצמו מוישה-מנדל לפתע, ובפזמו זמירות "אליהו" של מוצאי-שבת, קם מאצל השולחן והלך לראות מה שלום רח'ה.

כ"ד.

רח'ה חוזרת לדרך-הישר.

— 'גוואלד', יהודים, הצילו! — שמעו ה'עוילים' קול מן החדר הסמוך, וכולם קפצו לרוץ לשם, לחדר ששכבה בו רח'ה, שרועה במיטתה, ראשה שמוט על הכר, ולידה עומד מוישה-מנדל, מת-למחצה.

— מה יש? מה קרה? התעלפה? מים! מים!

— מים! מים! — צעקו כל היהודים, ואיש מהם לא זז ממקומו.

— אוי, מכה על ראש אמא! — צעקה דבוסיי-מלכה וחשה להביא ספל מים, מילאה פיה והתיזה על פניה של רח'ה, שהייתה חיוורת כמו קיר.

— שיקראו לרופא! — צעק מוישה-מנדל לא בקולו הוא.

— לרופא! לרופא! — צעקו שוב כל היהודים והביטו זה בזה.

— צריך לקשור את ידיה במטפחת וללחוץ לה את האף!

— את האף! את האף! — צעקו היהודים ועמדו במקומם.

— ככה, כך, דבוסיי-מלכה, חזק, חזק! אימצו האורחים את ידי ה'בלבוסקה' שעבדה בכל מרצה: עסתה, לחצה, שפכה מים, שפשפה רקותיה,

כדי כך, עד שעוררה את רחליה המעולפת ועלה בידה להושיבה. רחליה התבוננה על סביבותיה וכמתעוררת מתרדמה שאלה: "איפה אני? חם לי, חם!"...

— התפזרו קצת, רבותי! התפזרו! — אמרה דבוסיי-מלכה, כשהיא משלחת את כל ה'עוילים' בחזרה לטרקלין ובעצמה נשארת עם מוישה-מנדל ליד רחליה, שאינה גורעת עין ממנו.

— מה קרה לך, בת? — שאלה אותה החותנת.

— מה יש לך, רחליה? — שאל אותה מוישה-מנדל, גוחן מעל ראשה.

— שאמא תצא מפה, — ענתה לו רחליה בלחש.

— אמא, צאי-נא מפה במחילה — אמר לה מוישה-מנדל, ליווה אותה בצאתה, ושב חזר למיטת-אשתו.

— אמרי לי, מה יש לך? — פנה אליה לראשונה באהבה רבה.

— אוי, מוישה-מנדל, הישב ע לי שלא תגיד לאיש... הישב ע לי שזה יישאר בינינו... תבטיח לי שתסלח לי, על מה ש... עוללתי... לולא חיה-אתל, עליה השלום, שהזכירה לי... אחת, לולא חיה-אתל... אחת, מוישה-מנדל יקירי שלי!

— חשבי, רחליה, מה את אומרת. את מדברת מתוך חוס! איזו חיה-אתל?
— חברתי, חיה-אתל, עליה השלום, חיה-אתל היתומה, היא כבר מזמן בעולם-האמת! כמה פעמים כבר פקדה אותי בחלום. אבל היום, אבל עכשיו... אחת, מוישה-מנדל, התקרב-נא אלי עוד, עוד... ככה... אני מפחדת... אני מתחרטת... אוי, אני מתחרטת!

ורחליה זזה וקרבה מתרפקת אל מוישה-מנדל עד שנמצאה שוכבת בורועותיו. החדר היה חשוך. רק קרן-אור אחת חדרה בעד דלת-הטרקלין, ורחליה ומוישה-מנדל כמעט שלא ראו זה את זה. עיניהם נפגשו וזיק-אש ניצת בהן, אותו זיק-אש שאפשר לראותו רק בעיני המאוהבים המאושרים שזאת להם אהבתם הראשונה, כשהלב מדבר, לא הפה, כשמשוחחים בעיניים, לא בשפתיים.

— אמור לי, מוישה-מנדל שלי, האומנם אני יקרה לך כל-כך?

— איזו שאלה? — עונה מוישה-מנדל, — את שתולה בלבי, כמו...

בעצמי אינני יודע כמו מה...

בדרך אחרת לא יכול היה מוישה-מנדל להביע את אהבתו לרחליה. אבל אפשר להאמין לו שהתכוון לכך בלב שלם, ובכנות לא פחותה (ואולי גם

מרובה יותר) מזאת של בחור-החמד, שיכולתו משוכללת יותר לבטא רגשותיו במלים.

אך הבה נניח לו לזוג המאושר, פה בחדר החשוך למחצה, שבו, כשנה לאחר חתונתם, נודמנה להם אפשרות ראשונה להסיח לבם זה בפני זה, להגות כווג יונים. וכל שהיה כלוא שנה תמימה בעמקי-לב צף ועלה פתאום כשמן על פני המים.

* * *

מאחר שרווח קצת לרחליה, יושב לו מוישה-מנדל לידה ומפזם חרש, מתחת לחוטמו, זמירות "אליהו", כמו קודם:

אליהו הנביא... אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

פונה אליו רחליה:

— יש לי בקשה אליך, מוישה-מנדל. אמור, אפעל אצלך, או לא?

— דהיינו? איזו בקשה? הגידי, רחליה, תפעלי אצלי הכל. אפילו פינכא-

ךדיקיע.

— די לנו, מוישה-מנדל, לשבת סמוכים על שולחן ההורים. בית-המדרש'ניך — אינך, כמה רובלים, תודה לאל, יש לנו; בוא נעבור מכאן לעיר גדולה, ליהופץ. שם, בין ידידי, משפחתי, ואתך — יהיה לי טוב עד אין שיעור. נעמד כבר ברשות-עצמנו. די לנו כבר לאכול על שולחן אבא-אמא. בחיי, זה כל-כך נמאס לי, כל-כך מעיק עלי, שכבר לא אכפת לי כלום... שנינו פה, בין בני-ביתך, כמו זרים 'עפעס' זה לזה...

מוישה-מנדל יושב על מקומו וסוקר את רחליה בקצת פליאה. אחר-כך שב להתנועע, וממשיך בזמירות "אליהו".

— אחח, בבקשה רבה, אליהו התשבי, מצדי? אליהו הגלעדי... אפילו מיד

אחרי שבת!

— אני משיגה אצלך מוישה-מנדל הכל, הכל! — אומרת לו רחליה

באהבה רבה, — נכון? נחיה ברשות עצמו, אהיה 'קלבוסטה' ואשמור עליך כעל בכת-עיני... אחח, מוישה-מנדל, אתה מפוזר כל-כך שלא שומעים ממך מלה טובה! אבל היום 'עפעס' הנך אחר לגמרי, אחר לגמרי...

— אליהו הנביא... — מפזם לעצמו מוישה-מנדל חרש, — אליהו

התשבי... אליהו הגלעדי...

ושם בטרקלין, בין הגברים, מתנהלת שיחה אחרת: ה'עוילם' מעלים
השערות שונות למה התעלפה פתאום כלתו של ר' אייזיק-נפתלי. אחד אומר
כי זה מעין-הרע; שני טוען — בגלל איזו רוח-פרצים! ושלישי, יהודי בא
בימים, שילדיו כבר נשואים, משמיע את רעיונו:

— הקשיבו לי, יש לי שלוש כלות, אני בקי כבר בענין; אני אומר לכם, זה
פינוקים. אייזיק-נפתלי, אתה יכול כבר להכין י"ש ו'לקח' לברית... מזל-טוב
לך, דבוסי-מלכה! כלתך — גי-נו, מילא!... מה את מתביישת פה כל-כך,
דבוסי-מלכה? אדרבה, זה דבר יהודי...

דבוסי-מלכה מתמוגגת מרוב נחת; כבר מזמן מצפה היא לכך.

— גי-נו, — אומרת היא כמו בגערה, — לך כבר, לך, עם הבדיחות
שלך! צריך לראות מוטב מה נעשה שם עם ה'בורשט'! 'עפעס' זה נמשך אצלה
הפעם יותר מבכל מוצאי-שבת.

צילום (כ"ה) (ט"ו - כ"ה) ק"מ

כעבור שנה.

"ארוחה דלה" — אומר הקורא, מן הסתם, באכזבה רבה, מאחר שנתחנך
על ה"רומאנים המעניינים לעילא", ששם מתאבדים בתלייה, ובטביעה,
ובבליעת-רעל וכיריה; או ש'מלמד' הופך שם לרחן, ונערה משרתת —
לנסיכה, ועוזר-מלמד' — לנחש-שפיפן... מה לעשות שאצלנו אין רוזנים
ונסיכות? אצלנו יש יהודים פשוטים, יהדיות פשוטות, בנות יהדיות
וכליזמרים יהודיים... אך למה כל ההתנצלות הזאת? יכול כבר הקורא לומר כל
מה שמתחשק לו; מאחר שהובלתו עד כאן, יתלווה כבר אלי הלאה, וירצה
בוודאי לדעת מה עלה בסופם של רחליה וסטמפניו.

אנחנו פוסחים על שנה (מהי שנה בחייו של אדם?) ובאים שוב לבית
אייזיק-נפתלי, במוצאי-שבת, למלווה-מלכה, ופוגשים באותם קרואים כלפני
שנה, ושומעים אותן שיחות עצמן, בלא החסר-שערה. מאריכים דיבורים על
עסקי יריד, פרנסה, פדיון, ילדים — עד שמגיעים למוישה-מנדל ורחליה,
הגרים עכשיו ביהופך.

— הראינא, דבוסי-מלכה, את המכתב שהילדים כותבים מיהופך! —

פונה ואומר אייזיק-נפתלי לאשתו, — נה, קרא בבקשה, ר' יודל.

— שיקרא הוא! — אומר יודל בהצביעו על האברך הפוול.

הפוול נוטל את המכתב וקורא בשטף:

"שלום וכל טוב סלה לאהובי אבי החכם המפורסם המופלג מופלא
מוהר"ר ר' אייזיק-נפתלי ב"ר משה יוסף ז"ל, ולאמי הצנועה החסודה
והמפורסמת אשת-חיל כאסתר ואביגיל כש"ת¹⁵ מרת דבוסי-מלכה בת משה-
מנדל ז"ל, עם כל ב"ב שלום...

...כווהר השמש בערפילי חושך בתכלת הרקיע, שם בעליונים, בגובהי-
שחקים מבין מקורגי אור יקרות וקיפאון לטוהר..."

— לא! — צועקים כולם, — לא זה! זה סחס-כך, מליצות, מעשה
נערוה. קישוטי-הבל! קרא הלאה, בעמד הבא.

הפוול הופך את המכתב וקורא:

... ואודות בקשתך, אבי היקר, שאכתוב לך מכוח פרנסה והמסחרים דפה
היופך הנני להודיעך..."

— אה, לכך מכוון הפסוק! — אומרים ה'עוילם' מרוצים, — קרא,
קרא הלאה!

... הנני להודיעך שביותר הולך כאן מסחר-ארג, גם 'צעלניק'¹⁶, רק

'צעלניק' לא כמו מסחר-ארג. גם 'באקאליה'¹⁷ זה לא רע גס-כן, לא פחות

מאצלכם במאן-פבקה. דברי-צמר פה ביקר המציאות, ממש לא יסולא בפז.

'צוקר', קמח, סובין — זה גס-כן סחורה פה, זה הולך 'לואגראניצה'¹⁸,

ויהודים עושים רובל כסף. הכלל, היופך ארץ מבורכת, העיר גופא גדולה עד

אין שיעור, כדאי לראות אותה. בכלל עולם אחר פה ביהופך, אפשר לפגוש פה

ביהודי, שבחייכם לא תגידו כי יהודי הוא. גם נייר מסחר פה. פה הכל סחורה

עוברת לסחר. ויהודים מסתובבים פה בבורסה, קונים ומוכרים כל מיני

'אקציעס'¹⁹, וספסרים מרוויחים כסף לרוב, גם זוגתי מרת רחליה דורשת

1

*

אקציעס
מלמח

(15) כש"ת — כבוד שם הפארתה.

(16) צעלניק — סדקית (יידיש).

(17) באקאליה — מכולת (רוסיח).

(18) לואגראניצה — לחו"ל — מלח כלאיים של רוסיח, יידיש ועברית.

(19) אקציעס — מניות (יידיש).

בשלום כולכם מעומקא דליבא. היא כותבת בעצמה, יעזור השי"ת, שנשמע
מכם גם כן בשורות טובות — אמן. גם אודיעכם כי ה'קלייט'²⁰ ששכרתי היא
ב'סאמי פרונט, באלכסנדרובסקי אוליץ'ה²¹ והפידיין, ברוך השם, לגמרי לא
רע. זוגתי מרת רחל'ה שתחיה למדה כבר את המלאכה ויכולה כבר לדבר עם
קונה. רק על הירידים לקנות סחורה אני נוסע בעצמי, יש לי 'קדיט' אצל
הסוחרים במוסקבה ובלודז'. עם מוסקבה לא רע לסחור, מוסקבה מוכרת על
'סוקסט'²², ואוהבת קונה יהודי. ואפילו תקרה פשיטת-רגל, תומכת מוסקבה
ואינה נוחתת ליפול! דירות פה ביוקר גדול. בעד שני חדרים ומטבח משלם אני
מאה שבעים וחמישה רובל לשנה, חוץ לעצי-הסקה ומים, והכל פה יקר כפו.
ובעיקר מתעסקים פה היהודים בספסרות וספרים יהודיים יש בכאן לרוב,
ויהודי מוציא מזה רובל בכבוד. הכלל, יהופץ היא מקום פרנסה. לוא יתן השם
בריות גופא וכי נשמע דבר זה עצמו גם מכם, כפי האיחולים ממני בנכם דורש
שלומכם והצלחתכם כל הימים משה-מנדל בלא"א²³ מוהר"ר אייזיק-נפתלי
ממאָנָבָקָה.

דרישת שלום לדודי היקר ולדודתי עכב"ב²⁴.

דרישת שלום להנגיד ר' יוסל עכב"ב.

דרישת שלום להנגיד ר' דובנר עכב"ב.

דרישת שלום להנגידה מרת סָטְסִי־גַיְלָה עכב"ב.

גם בני יוסף דורש בשלומכם הטוב.

הנ"ל

גם אני דורשת בשלום כבוד חותני המהולל וכבוד חותנתי היקרה, שתחיו
בנעימים! באחי להדיעכם משלומי שהוא טוב כה יתן לי השם וכה יוסיף גם
להבא. גם יוסל'ה שלי דורש בשלומכם ואומר תודה רבה להחותנת בעד
הכותונת. בעבור זה מבטיח הוא לכם. כשריבונר-של-עולם יעניק את החיים,

(20) 'קלייט' — חנות (יידיש).

(21) '... אוליץ'ה' — בעצם מרכזו של רחוב אלכסנדרובסקי — המשפט, כלאיים — רוסי-עברי.

(22) סוקסט — מצפון, יושר, פנות (רוסית).

(23) בלא"א — בן לאדוני אבי.

(24) עכב"ב — עם כל בני ביחס.

וכעבור שלוש ארבע שנים, אם ירצה השם יתחיל ללכת ל'חדר', ילמד הוא, אם
ירצה השם, בחשק, ויהיה אם ירצה השם יהודי כשר, לוא יזכה לאריכות ימים,
אמן. חותנתי שתחיה! אילו יכולת לסרוג עכשיו בשביל יוסל'ה כיפה ונעליים
מצמר, הייתי מודה לך מאוד, מחמת שאני עסוקה מאוד ב'געשעפט', ומינקת
ליוסל'ה אינני רוצה לקחת, אין זה כדאי. שכרתי רק עוזרת ואני משלמת לה
ארבעה רובל ומזונות, מנענעת היא לי את העריסה ומוליכה את הפרה
לעדר — היית צריכה לראות איזו פרה קניתי! נותנת ארבעה קנקנים חלב,
חלב שמן מאוד, ויש לי, ברוך השם, חמאה וגבינה. אבל מוישה-מנדל שיחיה,
בחל פתאום במאכלי-חלב. תנופו בו, בבקשה מכם, הוא לא נשמר כלל! יוסל'ה
התחיל עכשיו לבכות, רוצה 'נעבעך' לאכול, אהיה אני כפרתו! אני מסיימת
מכתבי חודשת בשלום כל ידידנו ואהובינו, מעומק-לב, ומבקשת לכתוב לי,
למען השם, תשובה, והגני היום כתמיד המסורה לכם בלב ונפש כלתכם רחל".
— נו, אומר ברל השמן, — הלוואי על ילדי שלי לא יותר גרוע!
— את חוטאת דבוסי-מלכה, חוטאת בטרוניות! — אומר יודל, בחיי, את
חוטאת!

— כמובן, תודה לאל שטוב להם בלי-עין-הרע. אבל אני מתגעגעת
אליה — אינני יכולה לשכוח אותה, ר' יודל, אינני יכולה לשכוח!
דבוסי-מלכה מונה לפני יודל את כל המעלות של כלתה עם כל הליכותיה
ומוכיחה לו למה אין ביכולתה לשכוח אותה. כל ה'עוילים' דנים ומדברים מכוח
יהופץ ומכוח מסחריה. אחר-כך מוזגים קצת י"ש ושוחים "לחיים" ומחזיקים
ארוכות את הכוסית ביד, ומאחלים כל טוב זה לזה ולכלל ישראל בשורות
טובות עם ישועות ונחמות. עד שה'בורשט' עולה על השולחן ומפיץ ריח ניחוח
בכל הבית, וה'עוילים' נייעורים לחיים, ושוקעים בשיחה עליזה ושוכחים את
מוישה-מנדל עם רחל'ה עם יהופץ ועם כל השאר.

כ"ו.

סטמפניו טועם טעם גיהינום אמיתי

רק אחד איננו יכול לשכוח את רחליה היפה. הקורא מבין מאליו שמדובר
פה בסטמפניו.

כן, בסטמפניו מדובר פה. מי מסוגל לבטא את יסוריו הגדולים? מי יכול
לחוש את לבו ולהבין את עלבוננו הגדול?

"סטייטש, איזה עלבון, 'סטייטש' איזו עוגמת-נפש! מהרהר לו
סטמפניו, — אפילו לא הזכירה, לא העלתה על לשונה, לא כתבה שתי מלים
רצוצות, ולוא לצאת ידי חובה: נה, דע לפחות שאני נוסעת — פא, ביזיון!"...
דבר שזכה לא קרה לו לסטמפניו מעולם, אף כי קרו לו מקרים ממקרים
שונים, ולעתים מקרייביש שסופם רע, כפי שסופר כבר לעיל, — אך מפלה
כזאת, תבוסה כזאת כמו עם רחליה, לא ראה אפילו בחלום. סטמפניו, שהיה
חשוב שכמותו בחצרו של הרבי, שאפילו בנות-הרבי לא סלדו מהיתוליו,
שאפילו הרוזנת בְּרִיִּיִּיקָה עם כל ה'פאָנאָת' היו כרוכות אחריו, שלחו לו את
המרכבה, דיברו אֶתוֹ בצרפתית, הכלל, שלו, לסטמפניו, יורידו ככה את האף,
ועוד בכיזיון כזה, ומי? אשת-איש יהודייה פשוטה!

— כואב לי הלב עליה! — התודה סטמפניו בפני חברי-הכליזמר שלו, —
כואב לי הלב עליה, על האישה הזאת, והייתי נוסע אחריה עד יהופץ,
לולא... לולא... — סטמפניו מביט על סביבותיו, והחבר'ה יודעים כבר את מי
הוא מחפש פה בעיניו.

החבר'ה-הכליזמר אוהבים את סטמפניו בכל לבם, ונכונים היו ללכת בשבילו
באש ובמים. וככל שאהבו את סטמפניו, שנאו את פריידל. הם לא סבלו אותה
בשל קמצנותה, בשל להיטותה לכסף ושאר הליכותיה המאוסות.

— כל זמן שהיה רווק, — דיברו החבר'ה ביניהם — היה ה'קארפ'²⁵
אצלו הפקר, ויכולים היו להחלקלק קצת מסביבו, לחטוף חתיכת גמילות-חסד.

(25) 'קארפ' — רובל.

איזו "שלישיה" או "חמישיה" על מנת שלא להחזיר. ולפעמים סתם-כך
מתנה. עכשיו, כשהמרשעת, ימח-שמה, שמה עליו 'לפּוֹתִיק'?,²⁶ מת הוא עצמו
לפרוטה, ולוא לך תלה אותו על עץ. חסל כבר אותן השנים עם הסעודות שאצל
סטמפניו, עם הנסיעות בחברותא! היום שָׁכַב לך, קבור עמוק, והצטמק,
התמקמק והתנפח כמו הר מרעב. שָׁב כל השנה כֹּלָה בלי חתיכת פֶּקֶלֶלֶוֹע'²⁷,
וצפה לראש-חדש אלול! לפחות, כדי לצאת ידי-חובה, לוא הציעה לאיש
משלנו כוס תה, או לוא הזמינה, משום דרך-ארץ, לשולחן לאכול — שיאכלו
תולעים את בשרה!

— האמינו לי, יקרה לעתים תכופות עכשיו ש'הבטנון מקרקר'²⁸ —
פחד, אבל גם לוא הגישה לי זהב, לא הייתי טועם אצל מכשפה כזאת פירור
פֶּקֶלֶלֶוֹע'.

— איך הוא יכול לחיות עם נבלה, עם סלמנדרה כזאת? כבר מזמן הייתי
מרעיל או תולה יצור שכמותה, לכל השדים, כמו שאתם רואים אותי!
— אֵי, סטמפניו סטמפניו, אתה קבור 'נעבעך' עמוק, דפוק כהוגן!...
כך מדברים על סטמפניו חברי-ה'פּלִיזֶמֶר' שלו, הרואים צרותיו וחשים
כאבו, אף כי אינו משתפם בוה.

כשנמצאת פריידל בשוק, או פשהיא עסוקה במשפונות ובקונים שלה, אזי
עוד איכשהו: סטמפניו מכבד את החבר'ה בסיגריות, יושבים, מהתלים,
מספרים מעשיות של פעם ומעשנים במלוא הקיטור. אולם אך נכנסת פריידל,
מתחמץ לב כולם, והחבר'ה מתחילים לחמוק אחד אחד.

— ראוי-נא ראו איך שקיטרו פה כמו בבית-מרוח, — אומרת פריידל
מרחצת בחוטמה ומביטה בצרור הטבק שאזול והולך, — רק לעשן, רק
לקטר די! כבר כואב לי הראש מהסיגריות שלכם, אתם מחלים אותי! אתה
חושב, שסטמפניו, זאת מעלה שהנך מעשן כל-כך? שמע לי, סטמפניו, הפסק
לעשן, יקירי שלי! האמן לי, זה מוזיק לבריאותך.

— למה לך, פריידל, בריאות-שְׁמִיאָאוֹת? הגידי, מוטב, שאת חסה על גילדן
לקניית סיגריות — ודי. למה העמדת הפנים?

— מה תגידו על אביו? הא לך בכלל העמדת-פנים! הא לך אם לא די לי

(26) 'לפּוֹתִיק' — כסותיה.

(27) 'פֶּקֶלֶלֶוֹע' — לחם.

(28) הבטנון מקרקר — מתחשק לאכול.

הבוקר הנחמד שהיה לי היום, שהתעניתי, הוצאתי לי את הנשמה, לא פדיתי פרוטה, ועוד ספגתי נוסף לכך עלבונות כמשרתת, גרוע ממשרתת, ביוז אותי הכפישו את פני — והסחורה מונחת ונרקבת...

— הייתי רוצה לדעת, פרידל-סרדצה, מה את חוסכת כל-כך, מה את מקמצת? ילדיך התנפלו עליך?

— הביטו נא עליו, בבקשה, מסכן שכזה! הוא לא יודע, צריך להסביר לו, ללעוס לו לפה, בחיי! מסתמא אני סוחבת כל זאת לאמא שלי, נכון, סטמפניו? או שאני אוכלת את זה בעצמי, מין זללנית, מין גרגרנית כאשתך, — שישמור ויציל האל — נכון, סטמפניו? א-נו, הבט לי ישר בעיניים, סטמפניו, נכון? — אמרתי שאת אוכלת? אדרבה, אני אומר להפך, אני אומר...

— אתה אומר, אתה אומר — אני יודעת מה שאתה אומר! יש לך עוד מה לומר, נכון, סטמפניו? אתה צריך לבוא בטענות עוד לאלוהים, על ששלח לך בבוזנית כמוני, היכולה לעשות מאגורה שתיים ולדאוג למחסורף יומם ולילה, אדרבה, אמור מה חסר לך, מה נגרע ממך? אתה שותק? הייתי רק רוצה לדעת לאן היית מתגלגל עכשיו עם הכינור שלך, לולא הייתי אשתך, סטמפניו? — או-ווא!

— שתדע לך, שאמנם "או-ווא!"; כנראה ששכחת איזה פרצוף היה לך לפני החתונה — בלי כותונת, בלי זוג גרביים שלמים, בלי כר, בלי ציפות, בלי כלום, והרווחת מלוא-חופניים זהב — לאן זה יעלם?

— הנה אני טס למסור לך דין וחשבון על ימי רווקותי.

— אה! זהו העניין אַתָּך, סטמפניו! אינך יכול לסבול שאומרים לך את האמת להאמיתה, ויש לך עוד טענות לאשתך שמטיחה ראשה בכותל, זוחלת בעפר, לא 'מפרגנת' לעצמה חתיכת-לחם, מקצרת את ימיה, וכל זה — למען מי? למענו! הכל בשבילו, אולי אתה יודע בעבור איזה מעשים טובים? הוא בוודאי יקים לך מצבת-זהב למראשותיך — אוי ואבוי לי...

— מה עשיתי לך, מה את נטפלת?

— מה עשית לי? עשית לי די! הקדרת לי את עולמי! לקחת ילדה קטנה, חינוקת תמימה, ופיתית אותה בלשון החלקלקה שלך. הבטחת לי הררי-זהב, שיקרת מראש עד כף רגל, מה הייתי מפסידה לולא הכרתי אותך? הייתי מוצאת לי אדם כערכי ולא הייתי אשתו של סטמפניו — מזל על ראשי! — נו, אולי את מתחרטת על השידוך, פריידל? יש רב במאָפּבֶקָה, ונהר, ואפשר לכתוב גט...

— צֶ-צֶ-צֶ? זאת כוונך? סוף סוף הוצאת מהפה! חשבת שאינני יודעת שאתה מצפה לזאת? אתה רוצה להיפטר ממני! אני יודעת, סטמפניו, אני יודעת, אותי לא תרמה! אני לך כמו קוץ בעין! למה זה מגיע לי, סטמפניו? אני שואלת אותך, אדרבה, אמור לי, למה זה מגיע לי? שאדע גם אני! — אָט! — משיב סטמפניו, מניד ידו, פורש לחדרו, מוריד ונוטל את הכינור מעל הקיר.

הכינור הוא כל נחמתו, חברו היחיד בעולם. אתו יכול הוא לשכוח את יסוריו, להיזכר בימי עלומיו, בחרותו שאבדה לו לנצח, לנצח! שפע דמויות רוחפות לפניו בנגינת-הכינור; שפע תמונות מאירות רוננות מימים עברו קמות לנגדו, מופיעות ונעלמות!

מכל אותן תמונות של עבר מרעידה אחת את לבו לבלי יכולת לשכוח: תמונתה האהובה היפה של רח'לה, בפניה המאירות, בעיניה הכחולות, בגבותיה הארוכות, בצווארה הלבן, בחיוכה המתוק, שהוא מוכן לתת הכל, הכל בעבורו!

סטמפניו מנגן ומנגן! הוא מאריך בנגינה כדי שצלה של רח'לה לא יעלם, כתמיד. רצונו לפחות לראות את צלה. המחשבה בלבד על רח'לה — יקרה, יקרה ללבו.

* * *

בזמן ההוא היטיב סטמפניו לנגן כפי שלא ניגן מעולם. בזמן ההוא, אפשר לומר, הגיע בנגינתו למדרגה הגבוהה ביותר. מי שלא שמעו מנגן בזמן ההוא, לא שמע משהו טוב מימיו. כך מתענגים אנו לשמע שירחה של ציפור בכלוב: מדקה היא לראות עלעלים ירוקים, ורדים כפריחתם, אוויר רענן, עולם פחות, גדול ורחב-ידיים, ומתעורר בה החשק לשיר, לשפוך את מר-לבה — והיא שרה, בוכה, משתפכת! ואנחנו נהנים, מתענגים, רוזים נחת.

— כואב לי הלב עליה! — אומר סטמפניו בפעם המאה לחבֶרְה־ה־כליזמר שלו, — אני 'מת' מגעגועים אליה. הייתי נוסע אחריה ליהופץ, לולא... וסטמפניו מביט על סביבותיו ורואה את פריידל, הטוענת ומרצה לקונות-של-אלמוגים, מטפחות-משי וחוטיות-צמר...

פריידל שלנו סידרה לה קצת-קצת חנות שלמה בביתה, והפכה תגרנית של ממש. ככל שאר תגרניות מאָפּבֶקָה.

לעתים תכופות מתארכת אצלה אמה, צפורה השמנה. טוענת היא כי שייק'ה מתגעגע מאוד לבתו ושולח אותה להיוודע מה שלומה. אבל פרידל יודעת שזה שקר: היא מיטיבה לדעת שאמה, הרעבה בביתה לפת-לחם, באה הנה לשבור קצת את הצום, ועושה לה פה חיננה שלמה.

— את יודעת מה, בת? אפי לחמניות-חמאה, כמו שהייתי עושה פעם, קלועות ומיובשות היטב. זה עם ציקוריה, בריא מאוד; ואם מוסיפים הרבה חמאה — אז בכלל טוב. ולארוחת-צהריים, אמרי שיטגנו פנים-של-אווז עם בצל. אבא, אם זכור לך, אוהב את זה מאז ומתמיד. בריאות, בת, מחפשים בקצרה...

וצפורה מתלקקת ממש וממציאה כל יום ארוחת-בוקר חדשה, ארוחת-צהריים, וערב — ואי-אפשר לומר שפרידל מרוצה מאוד מכך. שבוע ראשון סובלת היא עוד איכשהו, אך בשבוע שלאחריו מתחילה היא לרטון על אמה, — עליה, עד שפורצת ביניהן קטטה וכל כעסן יוצא על סטמפניו, שרוצה להתערב ולהשכין שלום בין אשתו לחותנתו.

— זה לא עסקך! — אומרת לו פרידל. שלא תתייטר חלילה. את הירושה שלך לא אתן לאמי. תהיה שקט, סטמפניו.

— גם כן חתנתן! מוסיפה החותנת עקיצה מצידה, — לשור יש לשון ארוכה ולתקוע תקיעה בשופר איננו יכול! בני-אדם-מן-הישוב חולקים כבוד לחותנת כמו לאמם-הורתם. הוא רואה, נדמה לי, די טוב, לאיזה כבוד וזכה אני מהבת'לה שלי. כמו שאומרים: קנח את האף ומרח על הפנים, — והוא שאפילו יגיד לה חצי-מלה. גם-כן בעל, לא עלינו, ובלבד שהוא חורק על הכינור. אינני מבינה כלל, איך זה לא נמאס לו, אבי שבשמים! מה הבת שלי מתנשאת לה כל-כך — אינני יודעת: כשמשחק המזל, גם הפר ממליט עגל. כבר ראינו בריות כמוך! חותנך היה פעם כנר מוצלח כמוך, אבל לא-כלום, כמו שאומרים: מטאטא חדש מטאטא נקי. לפל צריך מזל, כשאלוהים חסדו נוטה, יורה גם מטאטא. ברוגז, סטמפניו, אינך צריך להיות על שאני אומרת לך את האמת לאמיתה, ואם כי כל כלב הוא אדון לסף-ביתו, מכל-מקום זרה אינני, בכל-זאת חותנת, והמשחק עם חתולה, שיקבל גם שריטותיה במחילה...

וצפורה שופכת אמרי-שפר כמתוך שק, כדרכה, כשהיא נותנת דרור לפיה. אבל סטמפניו אינו מקשיב עד לסופם: הוא נפנה לכינורו, כתמיד בשעה שכבר רע לו כהוגן על הנשמה — ואז שוכח הוא את אשתו עם חותנתו עם כל שאר צרות, ושבה וניצבת לפניו אותה רחליה בעיניה הכחולות...

"כואב לי, כואב לי הלב עליה" — מהרהר לו סטמפניו ואינו חדל מלתחבל תחבולות איך להגיע אליה, וכיצד ואיפה אפשר עוד לראותה פעם... דמיונות שווא! אינו יודע כי שירו כמכמעט נסתיים, כי את עולמו כבר כמעט מיצה: אינו רואה איך תלת-ליראשו השחורים מדלדלים והולכים, איך עיניו היוקדות מאבדות קצת-קצת את ברקן, וכי במצחו הלבן כבר נחרשו קמטים...

גיבור שוטה! אל תשגה בחלומות. קאה כי מן הצד ניצבת דלילה שלך, אשתך פרידל. דלילה זאת הרדימה אותך, יישנה אותך בחיקה, חרש גווה מחלפותיך הארוכות ונטלה ממך את כוחך, את כל כוחך, כאותה דלילה משמשון הגיבור... לך נותרה עכשיו רק נחמה אחת בעולמך — הכינור. נגן סטמפניו, נגן בכינור! נגן ואנחנו נשמע...